

Јован Мрђеновачки

ПРИРУЧНИК

ЗА НАСТАВНИКЕ

уз уџбеник Ликовна култура
за пети разред основне школе

eduka

Јован Мрђеновачки

ПРИРУЧНИК ЗА НАСТАВНИКЕ УЗ УЏБЕНИК
ЛИКОВНЕ КУЛТУРЕ ЗА 5. РАЗРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

Проф. др Бошко Влаховић

РЕЦЕНЗЕНТИ

Мр Јелица Радовановић, Београд

Доц. др Нађааша Вујисић-Живковић, Београд

наставник Верица Ђурђевић, Београд

КОМПЈУТЕРСКА ОБРАДА И СЛОГ

Тања Ћосовић

ИЗДАВАЧ

Едука д.о.о. Београд

Ул. Змаја од Ноћаја бр. 10/1

Tel/fax: 011 3287 277, 3286 443, 2629 903

Сајт: www.eduka.rs e-mail: eduka@eduka.rs

ЗА ИЗДАВАЧА

Ненад Влаховић, директор

ШТАМПА

„ЦИЦЕРО” – Београд, 2011 година

Издање број 1.

Тираж: 1000

Садржај

КОНЦЕПЦИЈА УЏБЕНИКА И НАМЕНА ПРИРУЧНИКА

ОСВРТ НА ПРОГРАМ

1. О садржају Програма	7
2. О планирању Програма	11
4. О задацима у настави ликовне културе.....	12
5. О методама у настави ликовне културе	14
6. О Програму и Стандардима постигнућа	27

ПРИПРЕМЕ ЗА ПОЈЕДИНЕ ЧАСОВЕ

7. О методичким упутствима	35
8. О наставним средствима	36
9. О уџбенику при реализацији часова.....	42

МЕТОДСКА УПУТСТВА

10. СЛОБОДНО РИТМИЧКО КОМПОНОВАЊЕ.....	44
11. ЛИНИЈА.....	50
12. ОБЛИК.....	57
13. ОРНАМЕНТ.	87
14. СВЕТЛИНСКИ ОБЈЕКТИ И КОЛАЖ	197
15. ОБЛИКОВАЊЕ И ПРЕОБЛИКОВАЊЕ УПОТРЕБНИХ ПРЕДМЕТА	212

ПРИЛОЗИ

16. ПЛАН И ПРОГРАМ.	219
17. СТАНДАРДИ ПОСТИГНУЋА.....	246
ЛИТЕРАТУРА.....	250

КОНЦЕПЦИЈА УЦБЕНИКА И НАМЕНА ПРИРУЧНИКА

Уцбеник ”Ликовна култура за пети разред основне школе”, (аутор је Јован Мрђеновачки, дипломирани сликар и ликовни педагог), по типу је интерактиван уцбеник, савремено дидактички и богато ликовно – графички обликован тако да подстиче различите облике смисленог учења, повећава унутрашњу мотивацију ученика за садржаје из области ликовне културе и покреће ученика на самосталан процес учења.

Уцбеник доследно прати План и програм. Питања, налози и задаци (и иновација у реализацији појединих задатака помоћу провидне фолије и маркера) подстичу различите нивое и области мисаоних, перцептивних, моторичких и емоционалних активности ученика стварајући простор за њихове разноврсне активности (укључујући свакодневна искуства ученика, слободу изражавања, индивидуалне иницијативе, сарадњу са вршњацима, прављење личног избора, креирање нових решења, повезивање градива са појмовима из других предмета...).

Овај уцбеник подстиче ученика на слободу ликовног изражавања, на доношење сопствених закључака, на истраживање ликовних вредности, на стицање трајних и употребљивих знања и умења а наставника охрабрује на коришћење и иновирање наставних метода и квалитетног дидактичког обликовања наставних садржаја. Он је наставно средство које ученику омогућава усвајање нових сазнања, систематизацију стечених искустава и знања, а наставнику омогућава да уколико то жели све његове садржаје угради у структуру планираних часова.

Бројне репродукције ликовних дела уметника и ликовних радова ученика, објашњења нових појмова и појава у ликовној култури и велики избор задатака који подстичу опажање и доживљавање ликовних дела охрабрују ученика да се ликовно изражава и проналази индивидуална ликовна решења у складу са специфичним карактеристикама своје

личности. Зато уџбеник обогаћује средину у којој се ученик развија, омогућава развој способности ученика за ликовно изражавање, подстиче и развија његову даровитост и креативне потенцијале, а наставнику омогућава да користећи његове садржаје креативно припрема и реализује часове.

”Даровито дијете је рођено с неуобичајном способношћу да савлада одређено подручје (или подручја) (Winner, 2005.). Гениј је екстремнија верзија даровитог дијетета које ствара на ступњу одрасле особе иако је још увјек дијете. Таква су дјеца креативна у смислу малог ”к”: она самостално откривају правила својега подручја и смишљају необичне стратегије за решавање проблема. Она су ријетко креативна у смислу великог ”К”: то означава захваћање и варирање подручја (Winner, 2005.). Када одрасту таква дјеца некад постају стручњаци у својем подручју; а стручност није креативност. Стручњаци остварују високе резултате у свом подручју, креативни га мијењају. Креативни пут захтјева бунтовну особност, преузимање ризика и мотивацију за уздрмавање утврђене традиције...

Дечи треба омогућити читање, свирање, цртање/моделирање и грађење те разговор. Обогаћена средина игра улогу и у унапређивању нормалних ступњева развоја, а осиромашена средина их успорава... (Мирослав Хузјак, ”Даровитост, таленат и креативност у одгојном процесу”; <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/darovitost.htm>)

Овај приручник намењен је пре свега наставницима ликовне културе. Приручник је написан са намером да помогне наставнику да оствари што богатију педагошку интеракцију између ученика и уџбеника и наставника и ученика. Он обилује бројним и конкретним упутствима и идејама за реализацију часова које се заснивају на максималном коришћењу свих садржаја у уџбенику. Свакако, наставник је позван да слободно, креативно и критички разматра и користи, и свакако, прилагођава условима у којима са својим ученицима остварује наставни процес и процесе учења сва упутства у приручнику и све предложене идеје за реализацију часова.

ОСВРТ НА ПРОГРАМ

Осврта на Програм ликовне културе за 5. разред основне школе има за циљ да усмери пажњу наставника ликовне културе на на поједине аспекте најважнијих елемената Програма као што су садржаји, задаци и методе. На крају овог осврта указује се и на однос Програма и Стандарди постигнућа за крај обавезног образовања.

О САДРЖАЈУ ПРОГРАМА

У Плану и програму за наставу ликовне културе у 5, разреду основне школе, у целини. Начин остваривања програма, наглашено је да ”проблемски захтеви овог програма имају карактер наставног садржаја”.

Потом се указује на успостављање повезаности између проблемских захтева програма – наставног садржаја програма и избора наставних тема: ”проблемски захтеви овог програма имају карактер наставног садржаја, а теме су у служби реализације предвиђених задатака”.

Од наставника се очекује:

- да теме проналази у повезивању са другим областима и то помоћу разговора са ученицима ”Теме треба проналазити у повезивању са другим областима, и то помоћу разговора са ученицима”.
- да избору тема посвете посебну пажњу ”како не би овладале садржајима (што је до сада показала наставна пракса)”.
- да буде креативан у избору тема у зависности од ликовног проблема који се разрешава ”Као и у многим другим приступима и у овом случају се очекује креативан однос наставника приликом избора тема, зависно од ликовног проблема”.

Прва препорука односи се *на начин проналажења тема*. ”Теме треба проналазити у повезивању са другим областима, и то помоћу разговора са ученицима”.

О каквим је разговорима са ученицима овде заправо реч. Мисли се на тематски усмерене разговоре који ликовном педагогу указују на искуства која ученици свакодневно стичу дружењем у породици, са вршњацима, на разговоре са ученицима који му откривају врсту и обим сазнања која деца стичу изучавањем других наставних предмета, читањем књига, гледањем филмова. Ово је у складу са ставом Рудолфа Арнхајма да се уметност ослања на свет искуства као носиоца идеја. Било би зато веома корисно да наставник ликовне културе добро и детаљно упозна садржаје које ученици уче из осталих предмета, а нарочитио да упозна оне садржаје одређеног предмета који су најбитнији за одређени узраст. Само на тај начин наставник може да буде у разговору са ученицима компетентан саговорник.

Друге две напомене о *пажњи приликом избора тема* ”*како не би овладале садржајима (што је до сада показала наставна пракса)* и о *креативности у избору тема (у зависности од ликовног проблема)* су међусобно повезане. На шта се оне односе?

Шта значи наведена препорука о значају успостављања креативног односа наставника приликом избора тема у зависности од ликовног проблема?

Овом препоруком се наставнику указује на важност непрекидног **изграђивања и изоштрављања флуентности (проницљивости) у педагошкој активности**. (*Флуентности* – способност обраде информација и објеката на различите начине (Torrence 1979.), могућност симултаног сагледавања различитих могућности, што више категорија).

Флуентност у педагошком раду омогућава наставнику да квалитетно повезује наставне садржаје (који имају проблемски карактер) са темама које су усклађене са интересовањима ученика (те их зато и ученици могу предлагати). Шта значи

квалитетно повезивати наставне садржаје (који имају проблемски карактер) са темама које наставник предлаже или одобрава? Значи да наставник уме да усклади кључне захтеве који су дефинисани у одређеном наставном садржају (ликовном задатку) са изабраном темом.

Које замке треба избећи приликом повезивања конкретног наставног садржаја (који има проблемски карактер) са изабраном темом?

Ученици су склони да своју пажњу усредсреде искључиво на тему а да занемаре основне захтеве конкретnog наставног садржаја (ликовног задатка који има проблемски карактер) који су предвиђени за одеђени час.

Присетимо се да се код ученика после почетног описмењавања у прва два разреда на часовим српског језика систематски изграђује једно специфично искуство везано за однос према теми књижевног дела. На часовима српског језика они уче врсте речи у реченици или одређену стилску фигуру на примерима књижевних дела истовремено откривајући каква је конкретна значења уметник остварио употребом тог облика реченице или стилске фигуре. Вероватно да је овакво искуство које се изграђује на часовим српског језика разлог зашто су ученици заинтересовани да откривају *значења шеме* коју је предложио ликовни педагог.

Као што наставник српског језика ученицима систематски и поступно указује како употреба одређене врсте речи у реченици (на пример у стиху песме) утиче на значење тог стиха (па тиме и на значење целе песме), неопходно је да и ликовни педагог систематски и поступно указује ученицима како ритам линија, или употреба одређених врста линија утиче на значење приказног облика (а тиме и ликовне целине којој тај облик припада).

Било би неоправдано када би пажња ликовног педагога и ученика била усмерена искључиво на наставне садржаје (који имају проблемски карактер – имају одређене ликовне захтеве) а да тема буде сасвим потиснута – занемарена (тачније да буде

занемарен смисао – значење изабране теме). Такво опредељење означавало би формалистички приступ уметности на шта указује Рудолф Арнхајм. Он запажа да формалистички приступ у уметности служи да се отклоне узнемиравајући захтеви који су суштина уметности. У есеју ”Форма и корисник” (Рудолф Арнхајм ”Прилог психологији уметности – сабрани есеји”, СКЦ, 2003) Арнхајм упозорава на изопаченост схватања да је уметност посматрање формалних односа. Он у овом есеју упозорава на све присутнију ”запањујућу раздвојеност чулних доживљаја од њихових значења” и тврди: ”Угрожен је човеков природни смисао за форму, те је нужна широка акција за његово оживљавање”. Архајм се залаже за уметност (било да је она фигуративна или апстрактна) у којој постоји *преображај форме у израз пун значења*.

”Добра форма не пада у очи. Статуа која показује жену јесте жена, а не облик жене, што важи за римску Венеру, готску Мадону, а и за афричку дрвену скулптуру или лежеће фигуре Хенрија Мура. А, у ствари, чак је и жена део форме која ишчезава да би оставила само чисто видљиво оваплоћење значења или карактера. Ако се уместо значења или карактера види људско тело од крви и меса, или ако се, уместо људског тела, виде формални односи, нешто није у реду са фигуром.” Архајм указује на значај преображаја форме у израз пун значења и у апстрактној уметности. ”У успешном комаду апстрактне уметности или музике, склоп сила преноси своју посебну мешавину мира и напетости, лакоће и тежине – што је потпун преображај форме у израз пун значења.”

Овај Архајмов есеј подсетио ме је на савет професора цртежа Драгана Лубарде упућен студентима ликовних уметности:

”На цртежу линија никада не сме да буде само траг туша, или траг оловке... Ваша линија мора бити линија колена, линија носа, линија гране... Али, истовремено, та линија (у отворености својих значења) је и линија гребена, линија планинске стазе, линија крила голуба који узлеће...”

Тада сам почео да сагледавам да сви елементи ликовног дела (па и њихови свеукупни визуелни односи – ликовна композиција) морају бити ”натопљени” отвореним значењима који извиру из лавиринта проживљених искустава ствараоца. (Арнхајм: ”...уметност се ослања на свет искуства као носиоца идеја”).

О ПЛАНИРАЊУ ПРОГРАМА

Планирање програма је важан сегмент рада ликовног педагога.

У приказу наставног садржаја програма ликовне културе указано је на битне предпоставке и елементе који одређују планирање програма.

”Смисао планирања садржаја програма ликовне културе је да се утврде задаци на сваком часу који би најпотпуније развијали све ликовне способности ученика, нарочито способности које подстичу стварање, као и оне које омогућују стварање. Стога, градиво треба планирати да се постигне:

- виши ниво опажања,
- оспособљеност примања (учења),
- одговарајући ниво разумевања,
- способност поступања.”

О врстама способности ученика (омогућавајуће и подстицајне способности) које ликовни педагог систематично и постепено развија на часовима ликовне културе видети у прилогу: О методама у настави ликовне културе

У сегменту Плана и програма под називом ***Остваривање садржаја*** наводе се врсте плана (осим месечног плана) и елементи од којих се састоји свака врста плана:

Врсте плана:

- годишњи план,
- оперативни план рада (полугодишњи, месечни).

Годишњи план рада треба да садржи преглед ликовних целина и број часова предвиђених за одређене садржаје.

Оперативни полугодишњи план рада треба да буде детаљно разрађен и да садржи следеће рубрике: месец; основни циљ и задатак (васпитни и образовни) наставни садржај; облик рада; корелацију са другим предметима; средства и медијуме и примедбе у које се убележавају промене.

О ЗАДАЦИМА У НАСТАВИ ЛИКОВНЕ КУЛТУРЕ

У Плану и програму наставе ликовне културе у 5 разреду наведено је:

”За наставу ликовне културе, на основу садржаја и методичких облика усмерености васпитно–образовног процеса у правцу богаћења дечијег естетског искуства, одређени **циљеви и задаци** произашли су из ликовне уметности, теорије стваралаштва и развојне психологије”.

На почетку овог документа дефинише се општи циљ и темељни задаци предмета ликовне културе, а потом се наводе оперативни задаци које наставник ликовне културе спроводи у 5. разреду.

Сви наведени задаци, иако у документу Плана и програма за предмет ликовна култура у 5. разреду нису разврстани на **ликовно образовне, ликовно васпитне, и опште васпитне задатке** заправо обухватају задатке из ове три групе задатака. **Ликовно образовни, ликовно васпитни, и опште васпитни** задаци су значајни педагошки оријентири према којима се наставник ликовне културе оријентише приликом планирања, организације и припремања за наставу у оквирима годишњег циклуса, појединих наставних целина и појединих часова. Зато све задатке који су наведени у Плану и програму наводимо разврстане у ове три групе задатака.

ЛИКОВНО ОБРАЗОВНИ ЗАДАЦИ обухватају активности усмерене на :

1. разумевање и усвајање нових појмова из области ликовног обликовања и визуелне комуникације,
2. стицање нових и проширивању постојећих искустава из области ликовне културе и
3. овладавање одређеним техничким вештинама које су неопходне за ликовно обликовање.

ЛИКОВНО ВАСПИТНИ ЗАДАЦИ се односе на:

развијање *омогућавајућих и подстицајних способности ученика¹⁾* у областима:

1. визуелног опажања,
2. доживљавања уметности, природе и друштва,
3. сазнавања – разумевања уметничких појава и облика, и
4. обликовног и креативног мишљења ученика.

ОПШТЕ ВАСПИТНИ ЗАДАЦИ односе се на процесе:

1. култивисања личности ученика (развијањем способности за визуелну перцепцију–визуелно опажање и развијање способности за доживљавање и разумевање бројних облика и појава у ликовној култури)
2. сазревања и обогаћивања личности (ликовно стваралачким* радом и доживљавањем уметничких дела)
3. омогућавања напредовања ка независности и индивидуалности ученика (систематичним и поступним развијањем њиховог обликовног и креативног мишљења)
4. упознавања ученика са уметничким делима прошлости и са делима савремене уметности
5. мотивисања ученика за учествовање у културном и уметничком животу школе, места у коме живе...
6. афирмисања националног и културног идентитета народа уз уважавање културних вредности других народа

О МЕТОДАМА У НАСТАВИ ЛИКОВНЕ КУЛТУРЕ

Поводом избора методских поступака у Плану и програму за наставу ликовне културе у 5. разреду основне школе, у целини НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА наведено је да ”методске поступке и облике рада наставник конципира усаглашавајући васпитно–образовне задатке (ликовне проблеме) са побуђеним интересовањем ученика да ове задатке прихвати на нивоу самоиницијативе, односно формираној властито израженој потреби.”

Последњи део цитираног навода из Плана и програма указује на значај покретања интересовања ученика – мотивације ученика за предвиђене задатке. Да би наставник ученике успешно мотивисао јасно је да је неопходно да упозна карактеристике основних интересовања и потреба ученика на узрасту петог разреда основне школе (10 – 11 година)¹

¹ Психолози указују да се у периоду од 7,8 до 11, 12 године организују тз. конкретне логичке и просторно–временске мисаоне операције, операциона груписања чији су циљ објекти којима се може руковати и који могу бити непосредно опажени. То је фаза *конкретних операција* када дете оперише представама (опажањима и акцијама пренетим на унутрашњи план – интернализованим). Егоцентризам се најкасније губи, па се у овом узрасту још одржава перцептивни егоцентризам (искључива везаност за сопствену тачку гледишта). Перцептивни егоцентризам се превазилази када дете стекне способност да замисли тачку гледишта другог. Све више се развијају просторно–временска и логичко–математичка груписања и мисаоне операције везане за класе, релације и бројеве. Мисао детета постаје све покретљивија. Ученици петог разреда (узраст од 10 – 11 године старости) најчешће воле да се ликовно изражавају, заинтересовани су да упознају ликовне радове својих вршњака, старијих ученика као и ликовних уметника. На почетку 5. разреда ученици се, према Карлаварису, налазе на крају фазе тз. *физиопластичног цртежа* – периода који се често назива златним добом дечијег ликовног изражавања (у коме деца све боље приказују покрет и простор, потпуније приказују све објекте и њихове односе, и у коме је изражена потреба детета да све више користи различите ликовне елементе: линију, облик, боју). У наредној фази, у тз. *фази пуног ликовног израза* (од око 10. до 14. године) запажа се постепено стагнирање креативних способности ученика. ”Ликовни

Карлаварис у својој *Методизи ликовног васпитања* 2 указује на постојање различитих фаза у ликовном изражавању деце. Али, овај познати методичар поред указивања на различите критеријуме за класификацију појединих развојних фаза ликовног изражавања код деце напомиње: ”Као што се у погледу граница и броја појединих фаза сви истраживачи не слажу, тако се не слажу ни у погледу времена када се почиње са цртањем нити година узраста када се прелази из једне у другу фазу... Данас се такође не заступа стајалиште да је прелаз из једне у другу фазу константан, за сву децу исти, већ се сматра да да варира како због различитог ритма развоја сваког детета, тако и због утицаја средине”.

Знање наставника ликовне културе да код ученика постоје разлике у ритму развоја њихових ликовних способности усмерава га на уважавање индивидуалног темпа развоја сваког ученика понаособ али и на пажњу у избору одговарајућих метода рада на часу. Бирајући најприменивије методе рада наставник може да мотивише и ученике чије је ритам развоја спорији да брже напредују а оне ученике код којих је ритам развоја изразитији примена одговарајућих метода рада подстиче на још већу креативност у изражавању.

Познавање дидактичких потенцијала који се остварују применом различитих методских поступака омогућава ликовном педагогу да буде креативан и када у настави – учењу примењује уџбеник као потенцијално богато наставно средство.

То је један од битних разлога што у даљем тексту дајемо систематичан преглед већег броја метода које се успешно могу користити и комбиновати у настави–учењу ликовне културе.

Значај примене одговарајућих метода у настави ликовне културе истакнута је и у скоро донетом документу Образовни стандарди на крају обавезног образовања:

радови импонују потуношћу али на њима све више преовладава искуство, знање, спретност и вештина а мање експресивност и оригиналност”, што је била карактеристика претходне фазе, *фазе физиопластичног цртежа*.

"Стандарди ће помоћи наставницима да јасније сагледају хијерархију образовних циљева и задатака и да усмере најпоре ка налажењу оних наставних облика, метода и средстава који у највећој мери доприносе њиховом остваривању". Због тога се у овом одељку наводе и сажето описују бројне наставне методе које се примењују у организацији наставе/учења.

У месечним плановима потребно је навести методе рада за поједине часове. На обрасцу месечног плана наставе, који је Министарство просвете од скора препоручило наставницима основних школа наведене су методе рада које одговарају различитим предметима заступљеним у настави. То су:

- 1. вербална метода (дијалошка и монолошка)*
- 2. решавање проблема – хеуристичка*
- 3. рад на тексту и графички радови*
- 4. демонстративна*
- 5. практичан рад и радионица*
- 6. групне активности*
- 7. истраживачки рад ученика*
- 8. комбиновани рад*

Наставници ликовне културе знају да постоје и бројне друге методе рада које одговарају потреби остваривања задатака и циљева у настави ликовне културе. Карлаварис, поред метода које се најчешће примењују у фронталном облику наставе (*методе излагања, објашњавања и разговора*) указује на још неке методе које се примењују у настави ликовне културе а нису наведене у предложеном обрасцу. То су :

- метода рада са уметничким делима*
- метода екскурзије(која обухвата сваки осмишљен излазак из учионице–кабинета)*

Корисно је подсетити се да Карлаварис указује и на значајне дидактичке потенцијале неких специфичних метода у настави ликовне културе које су конституисане на увидима о специфичности ликовног васпитања. Комплекс ових специфичних метода рада које је Карлаварис иницирао заснован

је на сазнањима да се у процесу ликовног култивисања ученика манифестују четири карактеристике:

- 1. специфичност естетске комуникације**
- 2. специфичност креативних процеса**
- 3. комплексност ликовне културе**
- 4. индивидуална, субјективна обележја ликовних**

феномена

Полазећи од наведених карактеристика процеса ликовног култивисања ученика могуће је дефинисати следеће методе:

1. метода ликовно– емоционалне комуникације

која проистиче из увида у специфичност естетске комуникације и обухвата две методе:

- *метода естетској култивисања*
- *метода умножавања и елаборирања сензибилизиција*

Метода естетској култивисања обухвата све облике комуникације наставника са учеником чији је основни смер сазнање ученика о карактеристикама (отвореност и слојевитости значења) естетског знака. Она омогућава грађење естетски вредности у свести ученика и зато може бити део наставе када ученици стварају естетске знаке или их примају (рецепција естетског знака) посматрањем ликовних дела. Будући да знаци који се користе у природним наукама не поседују наведене карактеристике естетског знака (отвореност и слојевитост) то утиче да се карактер васпитног рада у настави ликовне културе значајно разликује од наставе у којој природне науке користе своје знаке комуникације. Неопходно је да наставник има осећај за различитост доживљавања и разумевања естетских знака које ученици исказују или радом показују. Будући да је наставник на часовима вођа у процесу естетског култивисања ученика неопходно је да у раду са ученицима испољава стрпљење, толеранцију и умеће. Ова метода метод је веома погодна да се користи када се у рад на часу укључује и уџбеник (посебно на часовима естетског процењивања дела ликовних уметника и ученика, али и другим типовима часа).

Метода умножавања и израђивања сензибилизића (моторно-изражајне осетљивости) у свом крајњем циљу помаже процесе најпре омогућавања а затим и подстицања – стимулисања ликовне зрелости и креативности ученика развијањем њихове моторно изражајне – осетљивости (уочавањем карактеристика различитих ефеката које ученик постиже употребом одређеног ликовног материјала – медија).

2. метода исцртавања

проистиче из увида о специфичној динамици креативних процеса и неопходности да се наставни процес доведе у везу са њом. Ова метода обухвата следеће методе:

- ***метода редефинисања – трансформација***
- ***метода посредних стимулуса***

Метода редефинисања – трансформација омогућава да се ученик охрабри да различите информације и искуства ”преводи” у одговарајућу ликовну структуру.

Метода посредних стимулуса отвара широко поље креативног деловања ученика. Карлаварис упозорава да се креативност ученика не може подстицати давањем готових решења, узора или модела поступања... Он напомиње: ”У истраживању креативности путем ликовног васпитања (Карлаварис–Крагујац 1981) утврђено је да је најефикаснији креативни програм био онај који је отварао широке проблеме, чак не уско везане за ликовну структуру, назване ”психолошким стимулансима” чиме је потврђена хипотеза да се не мора давати превише *подака* пре креативног рада ученика”.

3. метода комплексности

се конституише уважавањем комплексности ликовне културе и обухвата методе:

- ***метода прејилићања***
- ***метода наизменичних утицаја***

Метода комплексности по Карлаварису подразумева преплитање ликовних садржаја са другим садржајима ”али не као принцип интегралности и корелације већ као поступак рада”. Будући да се креативни процеси одликују непредвидљивошћу они се не смеју посматрати као једносмерни, рационални процеси у којима је ученик опредељен да не искорачи из обима постављеног ликовног задатка (ликовног проблема).

Метода прејилићања омогућава преплитање активности ученика и наставника, емоционалних и интелектуалних способности ученика, и уопште омогућавајућих и подстицајних способности ученика. Омогућава преплитања теоријских и практичних облика учења и сазнавања. Ова последња врста преплитања природно се остварује коришћењем уџбеника у коме ученици читањем текста сазнају о ликовним феноменима, а потом, одговарају на налоге и примењују стечена сазнања у практичном раду.

Метода наизменичних утицаја заснива се на утицају који има закономерност у процесу ликовног култивисања ученика. Током наставне праксе сам се уверио да професор Карлаварис са разлогом указује на смисао и вредност уважавања закономерности у процесу ликовног култивисања ученика. Једна од закономерности односи се на постизање целовитог стваралачког резултата ученика који је могућ када се настава – учење одвија кроз динамичко развијње психо–физиолошких способности ученика према редоследу:

1. циклус педагошког рада на развоју омогућавајућих способности: – тачно запажање (сфера опсервације); – ликовно искуство засновано на памћењу (сфера интелекта); – техничка спретност (сфера моторно–изражајних способности); и машта–имагинација (сфера емоција);

2. циклус педагошког рада усмерен на развој подстицајних способности:

– осетљиво ликовно запажање, сензитивитет (у сфери опсервације); – креативно мишљење (у сфери интелекта); –

сензибилитет (моторно– изражајна осетљивост); – емоционални доживљај мотива – емоционални став ученика (у сфери емоција);

3. циклус педагошког рада у коме подстицајне способности односе превагу на се зајмо у ликовном изражавању изразитије манифестује креативности

4. циклус педагошког рада са ученицима у коме доминира естетско процењивање – верификација остварених резултата ликовног рада ученика

4. метода аутономних подстицаја

происходи из увида о индивидуалним обележјима ликовних појава и значи спремност наставника да своје педагошко деловање прилагођава аутономном поступку ученика. Ова метода обухвата следеће методе:

- **методу алтернативе и варијанте**
- **методу освешћивања ликовног сензибилитета**

Метода алтернативе и варијанте отвара могућност наставнику да ученика мотивише на сагледавање алтернатива и варијанти приликом решавања истог ликовног задатка (проблема). Ова метода се може користити у фази када наставник подстиче ученике на дивергентно мишљење (трагају за могућим решењем стварајући бројне скице), али и у фази естетског процењивања скица и завршених ликовних радова уметника и ученика. Овај уџбеник ликовне културе за пети разред и текстом и избором ликовних прилога пружа пуно могућности и наставнику и ученику да ову методу рада често користе на часу.

Метода освешћивања ликовног сензибилитета омогућава ученику да постепено сагледава како се његова ликовна стваралачка активност у раду са различитим ликовним материјалима (која укључује његове перцептивне, моторичке, интелектуалне и емоционалне способности) надовезује на претходна ликовна искуства (у којима су преовладавали његови логички – рационални увиди о карактеристикама материјала за

ликовни рад). Ова метода се примењује континуирано на часовима ликовне културе тако што наставник кад год је то могуће усмерава ученике да се сећају, упоређују и повезују њихова различита стваралачка искустава у раду са различитим ликовним материјалима.

Карлаварис сматра да се све горе наведене методе, иако нису довољно разрађене и теоријски истражене, ипак спонтано примењују у наставној пракси која је квалитетна. Настојао сам да примењујем у настави ове специфичне методе и закључио сам да се њиховом применом значајно побољшава квалитет наставе и учења. Ове методе помажу покретање мисаоних и других сазнајних активности ученика и зато ученике мотивишу да на часовима ликовне културе ефикасније усвајају специфичне облике сазнања.

Потврду значаја ових метода у подизање нивоа наставе ликовне културе дају и аутори скоро објављеног текста "Специфичности наставе ликовне културе и потреба за индивидуализованим приступом ученику" (Др Александра Јоксимовић, Др Миља Вујачић и Мр Наташа Лалић– Вучетић; НАСТАВА И УЧЕЊЕ, број 2, 2010. година). Аутори указују на могућност подизања квалитета наставе ликовне културе применом наведених специфичних метода чији је потенцијал професор Карлаварис назначио пре три деценије.

Поред горе наведених специфичних метода јављују код нас у последњој деценији и друге наставне методе које су примерене тенденцијама успостављања ефикаснијих процеса у савременој настави–учењу. Стручан и инспиративан извор бројних методских поступака који се могу применити и на часовима ликовне културе јесте "ПРИРУЧНИКУ ЗА ПРИМЕНУ МЕТОДА АКТИВНОГ УЧЕЊА/НАСТАВЕ" (Институт за психологију, 2001. године; аутори: Проф. др Иван Ивић, Др. Ана Пешикан, Слободанка Антић).

Изостављајући класичне методе (чије домете овај приручник такође детаљно анализира и не подцењује) наводимо

већи број метода које одговарају природи педагошког рада у настави ликовне културе:

- учење целовитих делатности
- кооперативно учење ученика у групама
- кооперативно учење наставник – ученик
- учење по моделу
- учење на основу става који ученик заступа – ”За и против (pro et contra)”
- учење уз помоћ рачунара
- претраживање базе података
- стварање личне (одељењске, разредне) датотеке
- Прес–клипинг (прављење исечака из штампе који се односе на једну тему)
- Гост на часу
- учење посредством улоге критичара (ТВ емисија, изложби...)
- писање сценарија (за филм, видео запис)
- **анализа уџбеничког текста**
- прављење дела уџбеника (метода је погоднија за ученике старијих разреда)
- истраживање у библиотеци/медијатеци (ако их школа има)
- истраживање у музеју (галеријама)
- амбијентално едукативна радионица (музеј, позориште, градски трг)

За кориснике овог овог Приручника значајан су и идеје за примену методе **анализе уџбеничког текста** које су приказане у Приручник за примену метода активног учења. Наводимо неке:

- наставник задаје ученицима да индивидуално читају нови уџбенички текст
- подстиче активан однос према тексту задајући им низ задатака (које сам смишља или су већ дати у уџбенику) а ученици их решавају свако за себе

- ученик пише све непознате речи и самостално решава како да се пронађе њихово значење
- налаже ученицима да испишу реченице или пасус који се односи на неку специфичну тему из те лекције
- извлаче главне идеје из текста (на пример у виду три–четири главне речи)
- подстиче ученике да детаљније и тачније формулишу наслов за одређени текст
- подстиче их да направе резиме текста у 20–30 речи
- подстиче ученике да закључе са којим је другим предметом повезано садржај одређеног градива из тог предмета и да објасне у чему је та повезаност
- наводи ученике да се присете да ли се ученик на неки начин, већ срео са темама о којима се говори у тексту (где и како и шта је тамо речено)
- да ли се оно о чему се говори у тексту може да примени у животу (где и како)
- подстиче ученике да начине графичко ликовне илустрације текста (када је то смислено)

Аутори Приручника о методама активног учења напомињу да наставник усмерава ученике не само на неке од наведених мисаоних активности у зависности од циља који хоће да постигне (повезивање са другим градивом, осмишљавање градива, повезивање са животним искуством) већ указују да наставник потом ”организује саопштавање резултата индивидуалног рада, организује размену међу ученицима, користи сваку згодну прилику да подвуче оно што би ученици требало да науче.”

Такође, веома је значајно када наставник користи сваку прилику да ученицима буде очигледан модел интелектуалног рада демонстрирајући:

- логику излагања (како наставник поставља проблем, како га елаборира, разрађује, образлаже)
- начин на који повезује целине о којима ученици стичу знања

- врсту питања (која могу бити непродуктивна, проблемска, креативна, критичка)
- свој мисаони ток (према Ковач– Церовић) речима и изразима: *мислим, знам, верујем, очекујем, надам се, бринем о, илашим се, сумњам, размишљам, предлагем, предпостављам, за разлику од, у складу са*)

”Утицај који когнитивна психологија врши на модерне теорије наставе вероватно је најјачи у домену схватања учења као процеса овладавања знањима, при чему се ученик третира као процесор информација. Образовне импликације односе се на креирање ситуација у којима ученици стичу знање. Учење се схвата као изграђивање знања. Ученик је конструктор, а не само прималац знања. Посебна пажња посвећује се метакогнитивним способностима ученика које управљају когнитивним процесима током учења. Учење подразумева и интерпретацију знања. Пошто се од наставе очекује да помогне ученику да развије сопствене стратегије учења и размишљања, и у евалуацији ефеката тежи се утврђивању квалитативних аспеката, то јест како ученик структурише и прерађује стечено знање, а не само квантитативних, у смислу количине усвојеног знања». (Снежана Мирков, Улога метакогнитивних процеса у развоју стратегија учења, Зборник Института за педагошка истраживања УДК 159.953.5 Година XXXVII, Број 1, Јун 2005) Мр. Зоран Лаловић у тексту:

”Когнитивне и метакогнитивне стратегије вођења учења” (http://www.zavodzaskolstvo.gov.me/attachments/118_Komunikacijom%20do%20znanja%2008.07.pdf) указује на значај помагања и подстицања ученика на метакогнитивне активности: ”свест о сопственом когнитивном функционисању, субјективни доживљај који прати когнитивно искуство и стратегије праћења и управљања сопственом когницијом и понашањем. Овај ниво знања суштински је одређен личним, особеним и аутономним односом ученика/це према садржају који учи, али не само према садржају већ и према властитом когнитивном функционисању током учења. Ученик/ца овде заузима личну позицију у односу

на садржај, оцењује његову ваљаност, и/или га трансформише и креира у нову целину. И сам ток процеса учења подређен је аутономној контроли од стране ученика/це. Ученик/ца самостално одлучује шта је важно, или којим путем је боље ићи како би се на пример решио неки проблем. Код Виготског (1983) овај ниво знања је означен појмовима *схваћености* и *вољности* и може се сматрати крајњим циљем оразовних напора у когнитивном смислу. Овом нивоу Дијана Плут (2003) додељује *функцију регулације и контроле менталних процеса*”

На основу личног искуства у вези са применом методе анализе уџбеничког текста потребно је додати да наставник може користи уџбеник тако да неке од већ наведених поступака ученици спроводе и када раде у пару или у групама. У методским упутствима у овом приручнику показано је да је на многим часовима могуће применити методу **анализе уџбеничког текста** у раду са неколико група ученика.

Велики број метода које наставнику ликовне културе стоје на располагању указује на и сложеност и комплексност задатка при одлучивању које наставне методе да примени. Овом темом критички се бави Мр. Саша Дубљанин у тексту ”Питање избора наставних метода” (часопис ПЕДАГОГИЈА бр. 4, 2010. године).

Он упозорава да образложења која се односе на критеријума за избор метода (циља часа, специфичности наставног градива и узрасне особености ученика) често нису довољно добро формулисана и да зато не олакшавају наставнику избор одговарајућих метода. Он указује да у наведеним критеријумима недостаје анализа ”која би одговорила на питање како поједине наставне методе у синтези са садржајем могу изазвати одређене мисаоне процесе код ученика, чиме би се остварили постављени циљеви наставе... **Само кроз анализу садржаја наставе и са њом повезаним мисаоним процесима може се доћи до адекватне методе.** У том смислу, не постоје методе које су ефикасније од других, методе чија примена гарантује успех у настави. Може се само говорити о методама

које, ако се адекватно примене у одређеној наставној ситуацији и на одговарајућем наставном градиву, дају најбоље резултате.”

Питање критеријума по којима наставник бира неке од бројних метода наставе–учења које ће применити на одређеном часу јесте сложено јер је такав и процес осмишљавања и организовања наставе и учења: он је захтеван (неопходна су и знања и способности наставника) али и његова педагошка и методичка креативност. Настава – учење може бити креативан чин што потврђује и искуство појаве сазнајне усхићености – посебног вида задовољства које учесници тог процеса, и наставник и ученици, доживе на методички успешно вођеним часовима.

НАПОМЕНА: На 17. страни наводе се Показатељи активности ученика и Педагошке интервенције (поступци) наставника – активност наставника. На 21. страни наводе се елементи припреме које обухватају и навођење Активности ученика и Активности наставника. Овакво организовање и припремање наставника за процес наставе/учења, које укључује Показатеље активности ученика и Педагошке интервенције наставника (у припреми Активности ученика и Активности наставника) јесте конкретан начин да се дође до анализе садржаја наставе и са њом повезаних мисаоних процеса ученика са циљем да се открију адекватне методе на шта указује Мр. Саша Дубљанин.

О ПРОГРАМУ И СТАНДАРДИМА ПОСТИГНУЋА

У 2010. години усвојени су Образовни стандарди за крај обавезног образовања. Приликом планирања наставник неопходно је да наставник тежи да обухвати све три области које су дефинисане образовним стандардима:

Образовни стандарди су дефинисани за следеће области:

- МЕДИЈИ, МАТЕРИЈАЛИ И ТЕХНИКЕ ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ
- ЕЛЕМЕНТИ, ПРИНЦИПИ И САДРЖАЈИ (ТЕМЕ, МОТИВИ, ИДЕЈЕ...) ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ
- УЛОГА, РАЗВОЈ И РАЗЛИЧИТОСТ ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ

У оквиру сваке области развијени су кратки искази по нивоима, тј. описане су способности, знања и вештине ученика које исказују на одређеном нивоу. Они су дефинисани преко кључних компоненти учења: основних знања, стваралачких способности и критичког мишљења.

Све три области образовних стандарда уповезане су са постојећом структуром Програма ликовне културе:

”Структуру програма чине:

1. наставни садржаји који се односе на савладавање ликовног језика и упознавања садржаја ликовне културе, познавање дела ликовних уметности и елемената ликовне писмености;

2. креативност – способност да се нађу нова решења за један проблем или нови начини уметничког израза и остварење производа новог за индивидуу (не нужно новог и за друге); претпоставка за подстицање креативности су мотивациони садржаји практичних ликовних активности ученика који обухватају:

- домен ученичких доживљаја;

– домен корелације са другим васпитно–образовним подручјима;

3. ликовни медијуми и средства (коришћење ликовних дисциплина и употреба одређених материјала у обликовању)”.
Чињеница да су стандарди повезани са структуром Програма олакшава наставнику да сагледа разлике између образовних циљева и образовних стандарда (како се наводи у Уводу документа Образовни стандарди за крај обавезног образовања): Образовни циљеви и образовни стандарди.

У образовном систему су и до сада формулисани циљеви и задаци за сваки ниво образовања и они су се експлицитно наводе у наставним програмима за поједине предмете. Међутим, између стандарда и циљева наведених у наставним програмима постоје разлике, како у функцији коју имају тако и у степену операционализације и прецизности исказа.

„Формулације стандарда су конкретне, оперативне и даје у исказима шта ученик зна, може и уме и моћуће их је проверити тестирањем или посматрањем”.

„Стандарди ће помоћи наставницима да јасније сагледају хијерархију образовних циљева и задатака и да усмере најбоље налагање оних наставних облика, метода и средстава који у највећој мери доприносе њиховом остваривању. Ученици ће моћи да преузму већу одговорност за сопствено учење када знају шта се од њих очекује и које стандарде треба да остваре”.

Мада још нису донети стандарди постигнућа за одређени разредни ниво наведени цитат (из одељака Намена образовних стандарда) указује да је неопходно да наставник сагледа и планира процесе наставе/учења тако да ученици стекну она знања и умећа која су дефинисана за одређене нивое постигнућа: на базичном, средњем и напредном нивоу знања и вештина у све три области. Области су: Медији, материјали и технике визуелних уметности, Елементи, принципи и садржаји (теме, мотиви, идеје...), Улога, развој и различитост визуелних уметности

ПРИПРЕМЕ ЗА ПОЈЕДИНЕ ЧАСОВЕ

– Наставници ликовне културе самостално и креативно приступају припремању свих часова у свакој наставној целини.

– У овом приручнику дат је пример једне написане припреме за час и методичка упутства за све планиране часове. Они су педагошки оријентири за наставника чија је сврха да помогну и подстакну наставника да буде креативан када користећи уџбеник осмишљава ток процеса наставе/учења на часовима ликовне културе.

– Уџбеник ликовне културе је важно наставно средство и за наставника и за ученика пошто се може да користи на свим часовима. Зато се методичким упутствима у приручнику доследно и прецизно указује на све садржаје уџбеника који се могу користити на часовима обраде, утврђивања или систематизације.

– У методичким упутствима се доследно наводе следећи елементи припреме: *наставна јединица, тип часа, ликовно образовни и ликовно васпитни циљеви и наставна средства*. При навођењу наставних средстава која су потребна за реализацију часа детаљно се указује на оне садржаје из уџбеника који се на том часу могу да користе. Наводи се структура ликовно образовних, ликовно васпитних и опште васпитних циљева. У појединим методичким упутствима се предлажу одређени облици рада (на пример: рад у групи, или рад у паровима). Назначени су и исходи часа уз напомену да су описани исходи часа само оријентири наставнику пошто сваки наставник исходе часа сагледава и дефинише узимајући у обзир низ специфичних елемената и околности које прате наставни процес у одређеном одељењу.

– У припреми која је дата у приручнику симултано се описују активности наставника и активности ученика током

часа. Структура овако детаљно написане припреме најпре може користити наставници са краћим педагошким искуством.

Први део припреме за час садржи елементе који су распоређени по следећем редоследу: *наставна јединица, тип часа, циљеви, задаци, наставна средства и очекивани исход часа*. Ове елементе припреме за час треба најпре дефинисати. Затим је потребно дефинисати *облике рада и методе рада* (чијим коришћењем и деловањем се достижу постављени *циљеви и задаци* што ученици својим активностима и резултатима потврђују показујући својим разноврсним активностима – знањима, способностима и креативношћу да су заиста досегли очекиване *исходе часа*).

У другом делу припреме наводе се фазе часа и њихово трајање. У оквиру сваке фазе часа наводе се планиране активности наставника и планиране активности ученика (и њихово трајање). Зато овај други део припреме изгледа као кратак, добро осмишљен сценарио – скица неколико временски пажљиво испланираних и умрежених секвенци часа унутар којих су кратко назначене педагошке активности наставника и мисаоне, перцептивне, моторичке и емоционалне активности ученика (оне се сажето наводе као очекивани показатељи стварног активирања деце у процесу учења).

Навешћемо неке показатеље активности ученика који се у сценарију часа записују (уз напомену да се сви овде наведени показатељи активности ученика не морају манифестовати на одеђеном часу).

Показатељи активности ученика:

- повезује ново са већ постојећим знањем
- одговара на питања наставника
- поставља питања
- размишља о садржају излагање наставника и посматра примере које показује
- уочава/запажа
- анализира, доноси закључке
- истражује

- прикупља чињенице потребне за решење ликовног задатка или проблема
- даје идеје за решење ликовног проблема (понекад су то оригинални мада "погрешни" покушаји суочавања са новим градивом и начином рада)
- бележи (скицира, црта, слика, ваја, гради...)
- показује иницијативу и тиме што тражи објашњења, исказује недоумице, указује на тешкоће у вези са радом на задатку...
- чита текст у уџбенику и анализира га (самостално или, на nižем узрасту, уз упутства и помоћ наставника)
- евалуативно се понаша (вреднује оно што се на часу ради и како се ради, уз образложења или без њих)
- заузима лични емоционални став о сазнајним активностима у којима учествује
- исказује шта за њега лично у том тренутку представљају нова сазнања
- има идеју на који начин би могао да повеже нова сазнања која је стекао на часу са активностима у некој другој области рада

Педагошке интервенције (поступци) наставника – активност наставника су разноврсне (немогуће их је све набројати) али увек имају за циљ да изазову а потом и омогуће процену активност ученика у процесима учења. Наводимо, у нешто краћем обиму и у измењеном редоследу, оне педагошке интервенције наставника, које су назначене у Приручнику за примену метода активног учења (страна 156):

- *Ствара ситуације и услове за активности ученика* (ствара атмосферу у којој ученици слободно питају и размишљају, активира претходна знања ученика, обезбеђује дидактички материјал, даје подстицајна упутства, задаје задатке (проблеме) који мотивишу ученике на активност, јасно формулише задатке и питања, одводи децу у нови амбијент који је релевантан за оно

што ће се учити – мултимедијални кабинет, галерија, музеј, атеље уметника, споменички комплекс, ливница...)

– *Подстиче децу на активности* (враћа питања деци уз преформулацију питања, поставља провокативна питања, наводи контрапримере, нуди дилеме које ученици решавају, указује на противуречности које исказују ученици, упућује на нове изворе информација, (уџбеници, књиге, интернет), подстиче ученике да заједнички траже решења, учествује као партнер деци у решавању проблема, показује осетљивост за размишљања деце и уместо да испоручује готове одговоре подстиче их на слободно изражене мисаоне, перцептивне, емоционалне и моторичке активности.

– *Остварује трансмисију* готових знања, образаца понашања, демонстрира умења, даје коначне одговоре који потом служе за даљу самосталну активност деце, уз напомену да ”смислено вербално учење може лако склизнути у механичко уколико се наставник не труди да стално проверава да ли оно што предаје ученицима заиста и стиже до њих, да ли га разумеју, јесу ли само репродуковали запамћено или су у стању да баратају усвојеним знањима”.

– *Прихвата самосталност у раду деце и иницијативу ученика* (уважава самосталне покушаје деце, признаје право ученику на грешку као знак да ученик покушава да самостално мисли, озбиљно покушава да одгонетне грешке у дететовом знању и мишљењу, прихвата оригиналне и дивергентне типове реакција ученика).

– *Омогућава непосредне интеракције ученика и знања/објеката сазнавања* (подстиче самостална истраживања деце у природи и у културној средини)

– *Позитивно реагује на мишљења ученика и на деција евалуативна понашања и делатности и на знаке особеној децијеј реаговања* (поштује сваки, па и најмањи лични напор и свако зрнце нечег свог личног што дете уноси у процес учења, подстиче ученика да заузме свој лични став у односу на неки

садржај који се истражује, чува дечије радове и користи их на наредним часовима...)

У овом приручнику наводе се уобичајени елементи припреме:

Тип часа (час обраде, утврђивања, систематизације)

Циљеви и задаци часа разврстани су на

- **ликовно образовне,**
- **ликовно васпитне**
- **и опште васпитне.**

Ликовно образовни задаци – (утврђивање претходно усвојених појмова и усвајање неколико нових појмова);

Ликовно васпитни задаци: (развијање ликовних способности за визуелно опажање, за разумевање облика и појава, за обликовно и креативно мишљење, за емоционално доживљавање ликовног дела; разумевање и уважавање људи и дела која припадају различитим културама, активно стваралачко и учествовање у културном и уметничком животу средине; естетско уређење природне и културне средине);

Општи васпитни задаци: култивисање личности, усавршавање социјално–етичких компоненти личности

Очекивани исход часа је онај збир и интеракција знања, способности и умећа које наставник очекује да је ученик на крају једног часа заиста усвојио и да зна да их примени.

Наставна средства су сви објекти које наставник и ученици користе при обради нових наставних садржаја, самосталног учења, утврђивања, вежбања, проверавања и систематизације знања.

Облици рада означавају на који начин наставник са ученицима спроводи наставу–учење у појединим фазама часа (или целим током часа). Облици рада могу бити: **фронталан** (истовремени рад наставника са свим ученицима у одељењу); **индивидуалан** (појединачни рад наставника са одређеним учеником) ; **групни** (облик рада наставника са групама ученика), **рад у пару** (наставник осмишљава и прати рад два ученика/це) и

комбиновани (наставник на једном часу комбиније неке од наведених облика рада).

Методе рада: Опширније о методама рада на часовима ликовне културе видети на странама

У приручнику де наводи следећи редослед елемената припреме (допуњен сажетим приказом активности наставника и активности ученика):

РЕДНИ БРОЈ ЧАСА:

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА:

ТИП ЧАСА:

ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

ОБЛИЦИ РАДА:

НАСТАВНА СРЕДСТВА:

МЕТОДЕ РАДА:

УВОДНИ ДЕО ЧАСА:

АКТИВНОСТ НАСТАВНИКА:

Активност ученика:

СРЕДИШЊИ ДЕО ЧАСА (раздељен на 5 – 7 секвенци)

1. АКТИВНОСТ НАСТАВНИКА:

1а. Активност ученика:

2. АКТИВНОСТИ НАСТАВНИКА:

2а. Активност ученика:

3. АКТИВНОСТИ НАСТАВНИКА:

3. Активност ученика:

4. АКТИВНОСТИ НАСТАВНИКА:

4. Активност ученика:

5. АКТИВНОСТИ НАСТАВНИКА:

5. Активност ученика:

ЗАВРШНИ ДЕО ЧАСА:

АКТИВНОСТИ НАСТАВНИКА:

Активност ученика:

ЗАПАЖАЊА О ЧАСУ:

О МЕТОДИЧКИМ УПУТСТВИМА

Методичка упутства у овом приручнику написана су са намером да помогну наставнику да:

- сагледа могућност примене појединих метода рада које могу бити примерене остваривању планираних циљева и задатака на часу укључујући и коришћење уџбеника од стране ученика (коришћење текста уџбеника и свих осталих његових компоненти),

- да укаже на могућности и вредност коришћења и других наставних средстава као и облика рада који подстичу ученике на усвајање нових сазнања и на креативно ликовно изражавање

Избор одређених метода је дат за часове за које се наводе припреме.

У разматрању осталих часова методичка упутства су дата са намером да укажу на поједине аспекте припреме које су значајни за реализацију постављених циљева и задатака часа (не наводе се методе помоћу којих ће наставник реализовати наставу/учење). Разлог за изостављање метода је чињеница да се различитим методама могу остваривати постављени циљеви и задаци на часу, што значи да сваки наставник одлучује којим методама рада ће најефикасније остварити постављене циљеве и задатке часа подстичући мисаоне, перцептивне, емоционалне, моторичке и креативне активности ученика.

(На избор одређених метода које су погодне да се примене на појединим часовима утиче и претходно дефинисан облик рада за који се наставник определио као и остали елементи припреме. Зато, када посматрамо предложени распоред елеманата припреме запажамо да методе рада нису случајно постављене иза претходно наведених елемената припреме. Будући да су методе рада ”мотор” којим се подстичу и уређују међусобно испреплатане активности ученика и наставника у процесу наставе /учења наставник се опредељује за одређене методе рада тек пошто сагледа све остале елементе часа (уз сталну упитаност колико су изабране методе погодне да

би се њиховом применом покренуле мисаоне и све друге активности ученика које су релевантне за остваривање постављених циљева и задатака и достизање планираних исхода).

О НАСТАВНИМ СРЕДСТВИМА

Основне школе данас нису ни приближно уједначене по питању располагања наставним средствима која су неопходна за квалитетно извођење очигледне наставе/учења. Из тог разлога у овом одељку приручника нећемо бавити набрајањем и разматрањем бројних наставних средстава која су важна за квалитетно извођења наставе/учења у предмету ликовна култура.

Ова околност одређује и приступ разматрању питања коришћења наставних средстава у настави ликовне културе у оквирима овог приручника. Уместо да наводимо бројна наставна средства која су корисна за извођење процеса наставе/учења указаћемо на два постојећа ресурса у домену наставних средстава која су доступна свим наставницима.

Први ресурс је свим школама доступан, чак и оним које су најскромније опремљене, јер га стварају ученици уз помоћ наставника. Ово наставно средство када се на одговарајући начин користи прераста у процес па и метод којима се развијају битне компетенције ученика важне не само за развој њихових способности већ и личности. Реч је о радовима (вежбама, задацима, креацијама) ученика, које ученици и наставник на посебан начин користе са циљем дугорочног рада на успостављању вишег нивоа самооцењивања – самовредновања од стране ученика. У питању је једна **посебна врста збирке радова – портфолио*** коју је ученик сам изабрао као своје најбоље радове на основу знања и разумевања критеријума према којима је бирао радове.

Други ресурс чине уџбеници. Они се по својим потецијалима који су значајни за процесе учења веома разликује у зависности од ауторовог приступа овом задатку те је немогуће

у форми и обиму која би одговарали овом приручнику разматрати бројне аспекте који се односе на ово наставно средство. Наставници који желе да сазнају више о уџбеницима препоручујем да се упознају са изванредно написаним студијама о уџбенику као наставном средству: "Водич за добар уџбеник" (аутори су Иван Ивић, Ана Пешикан, Слободанка Антић, издавач је Платонеум, Нови Сад, 2008.) и "Уџбеник као културно потпорни систем" (аутор је Дијана Плут, Завод за уџбенике и наставна средства, 2003.)

Позабавимо се најпре питањем смисла стварања једне **посебне врсте збирке радова – портфолија** која може да постане за сваког ученика и наставника изванредно подстицајно наставно средство. Ову збирку сачињавају најбољи радова из једног циклуса учења. Њих бира ученик (не наставник!) на основу свог знања и разумевања критеријума о вредностима квалитетног ученичког рада који је настао у том циклусу учења.

НАПОМЕНА: Добро је да ученици на почетку часа, пре почетка вежбе, на полеђини свог ликовног рада упишу следеће податке: име, презиме, одељење, редни број вежбе, назив мотива или теме и техника рада. Број вежбе им издиктирајте у складу са вашом евиденцијом и бројем вежбе у одређеној ликовној целини.

У књизи "Оцењивање на основу портфолија" (Креативни центар, 2004) коју су написале два искусна педагога, Ширли–Дејли Изли и Кеј Мичел, налазе се сва потребна објашњења за наставнике свих предмета који желе да науче ученике (без обзира на њихов успех и њихове тренутне могућности) како да критички сагледавају свој рад и резултате свог рада – како да што објективније доносе вредносне судове о свом раду и резултатима и да на основу њих постављају нове циљеве учења. Важно је нагласити да настанак овакве збирке ученикових радова мора бити повезана са образовним исходима (са стандардима, и то не само са стандардима за крај одређеног образовног циклуса, већ и са стандардима постигнућа за одређени предмет за сваки разред). *"Чак и најбоље*

*комплетиране и организовани збирки неће бити прецизни ниш
корисне за оцењивање ако нису директно повезане са
образовним исходима”.*

Пошто су 2010. године усвојени образовни стандарди за крај обавезног образовања, али не и за сваки разред, корисно је да се наставник, и пре него што се усвоје образовни стандарди за сваки разред информира о портфолију (о начину на који се формира и користи портфолио). То му омогућава да размисли о могућностима и предностима примене портфолија у настави и учењу па чак и да направи припремне кораке који могу постати база за даљу разраду рада са портфолијима ученика када стандарди постигнућа по разредима буду прецизно дефинисани.

Који су разлози да наставник буде у овом тренутку заинтересован за портфолио?

Рад са портфолијима ученика директно је повезан са начином на који ће се изводити настава/учење према стандардима постигнућа за сваки разред. Рад са портфолијима ученика припада оним облицима наставе/учења у којима ученик у највећој могућој мери постаје мотивисан да користи и развија спектар својих мисаоних, перцептивних, емоционалних и моторичких способности.

Наведимо неколико извода из књиге ”Оцењивање на основу портфолија” чији аутори указују на могуће путеве усавршавања наставе/учења у школи у интересу ученика, родитеља и наставника.

Књига говори о **пажљиво креираној збирци радова (портфолију)** ”која пружа слику онога шта особа (ученик) зна или може да уради. Уметњаци и писци користе портфолија да представе своје најбоље радове. Портфолио је прихваћен као један од најважнијих начина за аутентичну оцену и представљање успеха и најора једне особе. Портфолије ученика чине изабрани примерци њихових радова који се сакупљају током једног временског периода и користе се за представљање ученикових уложених најора и успеха. Портфолио садрже

веродостојна сведочанства, потребна наставнику, ученику и родитељима за лако мерење раста и напретка.

Портфолио обезбеђује објективне доказе који стоје иза оцена. Када се ученици самооцењују да би направили избор за свој портфолио, то их води самоосмишљању сопствених циљева...

Шта је оцењивањемоћу портфолија?

Оцењивање помоћу портфолија је процес кроз који ученици пролазе од почетка до краја школске године, из разреда у разред, процес у коме уче да се самооцењују и да представљају циљеве сопствене учења. Ученици активно учествују у оцењивању помоћу портфолија бирањем узорака сопствених најбољих радова који ће наћи место у њиховом портфолију. Оцењивање помоћу портфолија омогућава им критичко сагледавање њиховог рада и доношење вредносних судова. Ово је важно зато што велики број ствари у животној зависи од стандарда за мерење квалитета. На основу извесних стандарда и критеријума оцењују се дрвна грађа, класификују се јаја, процењују се олимпијски спортисти и сл.

Кроз оцењивање помоћу портфолија ученици уче како да сами оцењују свој рад. Портфолио процес им пружа значајно искуство и прилику за утврђивање стандарда и оцењивање сопствене рада у односу на одређене критеријуме. Ако ученици од раног узраста, годину за годином учествују у утврђивању критеријума који одговарају високим образовним стандардима и уче да мере сопствени напредак, стићи ће важну животну вештину: способност за самооцењивање.

Како да од ученика стварамо самооцењивача?

Да би ученици могли оцењивати себе, морају развити одговарајуће вештине. Процес оцењивања помоћу портфолија укључује ученике у управљењу сопствених збирки "најбољих" радова за портфолио. Зато ученици морају да знају и разумеју критеријуме које ће користити при оцени рада. Традиционално, критеријуми за оцењивање и вредновање представљали су "тајне" које је чувао наставник. Међутим, оцењивање помоћу портфолија захтева да се ученици упуте у те "тајне", иако да

могу развијати сопствене критеријуме и доносити судове о својим постигнућима.

Према Блумовој таксономији, највиши ниво мишљења укључују стварање, одржавање и примену скупова екстерних и интерних критеријума. Управо ово су вештине потребне ученицима да би постали добри самооцењивачи. А то су вештине које се могу научити. Чак и предшколска деца могу почети да уче како да препознају и разумеју шта један рад чини добрим. Ученици могу учити како да адекватно реагују на свој рад и могу стицати увиде у сопствено учење, а ти увиди ће бити све значајнији како ученици одмичу у процесу учења. Уколико се ученици ангажују у самооцењивању и праћењу сопствене најпрејка током читавог школовања, у време изласка из школе имаће висок ниво способности у овим вештинама.

Оцењивање помоћу портфолија пружа ученику, наставнику и родитељима потврду о учениковом напредовању. Да би изабрао свој најбољи рад, ученик мора да развије и уочи специфичне критеријуме учења, да произведе сведочанство онога што је научио (узорак рада) и да оцени сопствен рад доносећи суд на основу критеријума...

Да ли су портфолији прецизан начин за вредновање постигнућа ученика?

Портфолији треба да садрже веродостојне доказе о постигнућима ученика да би били ваљана средства за оцењивање. Чак и најбоље комплетирани и организовани збирке неће бити прецизне није корисне за оцењивање ако нису директно повезане са образовним исходима. Практична обука ученика за прављење портфолија је сложен процес. Она захтева време, одлучност, планирање и добро познавање ове материје...

Да ли је могуће да ученик има добар портфолио, а да његов успех и даље буде испод очекиваног нивоа за разред?

...Портфолио је једно од најубедљивијих средстава које мање успешним ученицима и њиховим родитељима даје наду за даљу борбу. Он пружа конкретна сведочанства о томе да се ученик

креће ка жељеним исходима и омогућава да кроз самооцењивање и постављање циљева ученик постане свесћан правца који треба да следи да би те резултате достигао...

Да ли сви наставници у једној школи морају у исто време да зајочну са иновацијом као што је портфолио–пројам?

Није неопходно, а није чак ни оствариво да сви наставници из једне школе истовремено зајочну са реализацијом новој пројам. Изузетно је важно да сви наставници деле истиа ледиишта заснована на савременим истраживањима, о томе како ученици уче, а време за почетак примене пројекта, заснованој на тим ледииштима, зависи од више фактора. Неки наставници су више од других спреми за узимање ризика. Они могу решити у својим почетним покушајима, али могу и користити те реше као искуства из којих ће учити. Други наставници постоје ојрезније, тражиће додатно време за читање, размишљање, организовање и планирање пре него што ојочну са применом. Никад ништа није постигнуто непримереном журбом или присиљавањем наставника да зајочну са применом неке новине пре него што су за то довољно припремљени....”

Ове кратке информација о потенцијалима портфолија као наставном средству и методи рада са ученицима нису залагање за ново и исхитрено и наметнуто реформисање система вредновања и оцењивања које би отуда било неприхватљиво већини наставника. Оне су дате да би допринеле побуђивању интересовања код наставника за овај метод рада као и за његово критичко разматрање.

Успех у унапређивању процеса учења ученика у школи немогуће је постићи без два симултана облика поверења. Неопходно је поверење наставника у потенцијалне вредности које доносе нови методички приступи у раду са ученицима. Са друге стране, истинско унапређивање наставних процеса је неоствариво административном присилом. Унапређивање процеса учења ученика у школи је могуће само у атмосфери поверења друштва према наставницима. Као што су наставници

су обавезни да буду стручни, добро информисани, хумани, друштвено одговорни и мотивисани носиоци и координатори наставног процеса и учења ученика, и друштво је обавезно да рад наставника не само технолошки подржи, олакша, објективно процењује него и награди одговарајућим системом награђивања.

Ипак, могуће је назначити неколико запажања која се односе на уџбенике (и не само за предмет ликовне културе) у односу на захтеве које доносе Стандарди постигнућа за крај обавезног школовања (као и стандарди постигнућа по разредима, који ће се у наредном периоду дефинисати).

Уџбеник ће бити све значајније наставно средство са великим потенцијалима за развој ефикасног процеса учења ученика. Без обзира на разлике које доносе различити ауторски приступи, технолошке иновације у реализацији уџбеника, у наредном периоду на стандарде стварања уџбеника утицаће захтеви проистекли из усклађивања наставних програма и предвиђених исхода дефинисаних стандардима постигнућа не само за крај обавезног образовања већ и стандарда постигнућа за сваки разред.

О УЏБЕНИКУ ПРИ РЕАЛИЗАЦИЈИ ЧАСОВА

Да би ученици успешно и ефикасно користили уџбеник на часу потребно је да се наставник пре часа, у оквиру припремања за час, упозна са свим елементима садржаја уџбеника који се односи на планирану наставну јединицу. Корисно је потом начинити скицу замишљеног сценарија за час. У разradi сценарија навести: садржаје из уџбеника који се на часу користе, остала наставна средства, облике рада, методе рада и како се одвија интеракција између активности наставника и активности ученика на часу. Тако конципирана припрема помаже наставнику да ефикасно усмери и мотивише ученике да:

- у одређеном времену пажљиво читају и анализирају текст у уџбенику,
- уочавају повезаност текста у уџбенику са визуелним карактеристикама понуђених графичких – ликовних прилога,
- правилно и смислено употребљавају маркере, провидне фолије и друге материјале помоћу којих раде предложене задатке у уџбенику (као и задатке које и наставник, по потреби самостално дефинише).

НАПОМЕНА: Провидна фолија која је приложена уз уџбеник, као и маркери који ученици сами доносе важна су додатна наставна средства и потребно је да их ученици редовно доносе на час када наставник то назначи. Маркере наставник може да чува у учионици – кабинету. И фолија и маркери се нарочито често користе у фази обраде, утврђивања и ситематизације знања ученика из ове наставне целине.

Употреба ових додатних наставних средстава подстиче мисаоне процесе ученика помоћу којих они прецизније и ефикасније схватају:

- зашто је при ликовном изражавању значајно да уочавају или и сами стварају ритмове и правце ритмичког понаваљања линија, облика и боја
- какав се утисак – илузија остварује помоћу ритмичког распореда наведених ликовних елемената (утисак – илузија динамике – кретања облика, линија, боја, мрља у ликовној целини).

Наставник познаје интелектуалне, моторичке, перцептивне и емоционалне потенцијале ученика у појединим одељењима. У неким одељењима, у којима наставник ради са ученицима који се слабије сналази у раду са текстом и прилозима у уџбенику, биће корисно ако им наставник демонстрира поступак читања и анализирања садржаја на одређеној страни уџбенику (текст, налози, задаци и ликовни прилози). На тај начин наставник постаје добар модел интелектуалног рада на који се ученици угледају јер ефикасно указује ученицима:

- како да приступе садржају уџбеника
 - како да користе речник мање познатих појмова
 - како да повезују читање текста са пратећим ликовним прилозима,
 - како да издвајају најважније информације из текста,
 - како да поступе када им се предлаже да примене провидне фолије и маркера при решавању одређених задатка
 - како да усмено или писмено одговарају на одређене налоге у уџбенику
 - како да приликом утврђивања наученог користе последњи одељак у целини (Да се подсетимо)
 - како да провере колико добро су усвојили нова сазнања користећи и постављена питања и репродукције која се налазе и на првој – почетној страни сваке целине!
- Мр. Зоран Лаловић: Когнитивне и метакогнитивне стратегије вођења процеса учења;
http://www.zavodzaskolstvo.gov.me/attachments/118_Komunikacijom%20do%20znanja%2008.07.pdf

МЕТОДСКА УПУТСТВА

СЛОБОДНО РИТМИЧКО КОМПОНОВАЊЕ

СЛОБОДНО РИТМИЧКО КОМПОНОВАЊЕ (6+4) Ритам у структурама природних и вештачких материјала: линија, облика и боја (2) Опажање ритма линија, боја, облика. Цртање, сликање, вајање; цртачки, сликарски, вајарски и други материјали; дидактичка и друга очигледна средства. Слободан и спонтан ритам линија, боја, облика, мрља (2) Аперцепција. Цртање, сликање, вајање; цртачки, сликарски, вајарски и други материјали; дидактичка и друга очигледна средства. Слободно ритмичко компоновање (6 часова вежбање)

План и програм дефинише наставну целину СЛОБОДНО РИТМИЧКО КОМПОНОВАЊЕ предвиђајући да сви ученици постепено усвоје, утврде и користе основне појмове унутар ове наставне целине: **ритам** и **ритмичко распоређивање**.

У тексту уџбеника појам **слободног ритмичког компоновања** (како је насловљена наставна целина) ученицима се објашњава појмом који им је ближи – појмом **ритмичког распоређивања** (линија, облика, боја, мрља) у **одређеном ликовном делу – ликовној целини** (слика, цртеж, скулптура, графика, фотографија...). Појамови *ликовно дело – ликовна целина* су конкретнији (мање су апстрактни) од појма *ликовна композиција*. Појам *ритмичког распоређивања* зато више одговара у раду са ученицима овог узраста чија се способност коришћења апстрактног мишљења тек развија. То је разлог зашто се у уџбенику ученицима не говори о ритму у **ликовној композицији** (овај појам се обрађује и усваја у 7. разреду) већ се ритам повезује са конкретнијим појмом – са појмом **ликовног дела** (у одређеној ликовној целини: слици, цртежу, скулптури, графичи, фотографији...). На овај начин ученици се постепено припремају да појам **ликовна целина** у седмом разреду употпуне њему еквивалентним, али ипак апстрактнијим појмом – **ликовна композиција**.

Педагошка пракса показује да је при формирању појмова важно да наставник уважава чињеницу да ученик не усваја успешно појам уколико научи само његову дефиницију. Одређени појам се успешно усваја тек када му се ученику предоче бројни аспекти садржаја одређеног појма, а то се остварује када се покрену његове мисаоне, емоционалне, перцептивне и моторне активности. Зато је важно да наставник својим педагошким активностима на часу, укључујући и коришћење уџбеника, подстакне ученике на мисаоне процесе, емоционалне, перцептивне и моторичке активности јер равномерно активирање свих ових сфера унутар јединственог

психофизиолошког поља ликовног изражавања омогућава ученицима да најефикаснији начин усвајања нових појмова (у овој наставној целини то су појмови: *ритам, интервал, слободан ритам, слонтиан ритам, правац ритмичког понављања, наизменичан ритам, равномеран ритам...*).

”Чини се како се оваква осјетљивост може и развити, тј. научити упућивањем пажње и именовањем појава од стране родитеља или учитеља. Такво ће диференцирано опажање и класификација подражаја пријећи дијетету у вриједносни сустав, па ако дијете окружено ликовним примјерима с великим богатством изражавања ликовни елементима који су још к томе и врбално освјештени различите врсте линија по току, карактеру и значењу, плохе разведених и оштрих граница, дебели и танки намази боје, разноврсне текстуре површина итд.) тада ће дијете попримити те могућности у своје доступне категорије опажања и вредновати ће ликовни подражај према богатству тих критерија, а не само површно литерарних (тема, односно што ликовна дијела приказују). Појам ”доступне категорије” увео је . С. Брунер тврдњом како перцепција извршава операцију категоризације. Питање је колико и које су категорије проматрачу доступне; има ли проматрач одговарајући појам (назив и искуство) за појаву којој свједочи. Познат је чест пример особа које, у сусрету са новом технологијом, кажу како ”не виде ништа”. Стога, окружујући дијете с разноврсним осјетилним појавама и разговарајући о њима, дијетету одгајамо пажњу додајући му велику количину нових доступних категорија.” (Мирослав Хузјак, ”Даровитост, таленат и креативност у одгојном процесу”; <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/darovitost.htm>)

Иако су начини на који наставник може да покреће процесе мишљења и реаговања ученика веома разноврсни, ипак се могу навести бар неки од њих:

— наставник поставља питања ученицима о њиховом претходном искуству које је у вези са појмовима који се обрађују (на пример: ритам, интервал)

- наставник објашњава нове појму који ученици треба да усвоје и када путем разговора или на неки други начин проверава да ли су ученици разумели сва апстрактно издвојена обележја нових појмова

- ученицима указује на неке бројне примере (оне у уџбенику као и оне ван њега) који су повезани са појмом који се на часу обрађује

- указује на јасан логички однос између општег и појединачног

- ученицима предлаже да на креативан начин ураде задатке у вези са новим појмовима који се обрађују (бирајући задатке који су у извесном степену изван области у којима су ученици у току учења непосредно усвајали одређени појам).

- Сви наведени поступци анимирања мишљења и реаговања ученика ка усвајању одређених појмова (на пример појма *ритам*) које наставник и уз помоћ уџбеника спроводи на часу подстичу и усмеравају ученика да:

- јасно препознаје ритам у распореду линија, боја, облика и мрља када их опази у свом окружењу и на делима ликовне уметности,

- да уочава и разуме на који начин ритмички распоред ликовних елемената утиче на опажање ликовне целине,

- да уочавају разлике у ритмичком распореду линија, облика, боја које настају због различитих индивидуалних поступака ликовних ствараоца (поступке када уметници прецизно или спонтано одређује ритмички распоред елемената).

Нове појмове ученици још потпуније усвајају када наставник подстиче ученике да појмове повезују са сазнањима која стичу у осталим наставним предметима – у биологији и техничком васпитању (нпр. ако *смер* ритмички распоређених облика, линија и боја ученици повезују и са опажањем *кружної смера* у ритмичком распореду латица на цвету, или са опажањем смера по коме су ритмички распоређена линијска обележја на коловозу и др. Наводимо појам *смер* ритмичког распореда

ликовних елемената за чије усвајање је значајна корелација са другим предметима јер је овај појам неки ученици теже усвајају).

У припреми коју дајемо за 1. и 2. час, уџбеник је главно, мада не и једино, наставно средство. Пошто су ова два часа први часови у овој школској години, да бисте их реализовали према приложеним припремама неопходно је да на време обавестите ученике да на час донесу уџбенике, блок бр. 5, меке оловке и пастел .

У припремама за ову и остале наставне целине наводе се само она наставна средства без којих је немогуће реализовати замишљени часови. Међутим, 1. и 2. час можете да реализујете користећи и друга савремена наставна средства која нису наведена у припреми: дијапројектор са слајдовима или компјутер са пројектором (помоћу кога можете ученицима да прикажете презентацију у Power Point –и коју сте начинили у складу са припремом за ова два часа).

Наведена су и питања која у одређеним секвенцама часа можете да поставите ученицима. Бројна подпитања и коментари која дајете на њихове одговоре и активности важна су подршка њиховим сазнајним активностима. Охрабрујте их и похваљујте како би што спонтаније и потпуније исказивали шта су до сада научили и како размишљају о новим садржајима које откривају и уче на часу. Демонстрирајте им начин на који се потуном реченицом одговара на постављена питања (не само са ”да” или ”не”). По потреби гласно изговарајте ток свог размишљања у вези са неким ликовним задатком да би им демонстрирали вашу мисаону активност која им тако постаје модел у односу на који се оријентишу. Подстичите их да запажају, истражују, закључују и да се радују што им се на часовима пружа могућност да у свим сферама изражавања буду креативни.

Први, уводни час, (редни број часа: 1) у петом разреду заправо је приступ првој планираној наставној јединици: **Ритам**

у структурама природних и вештачких материјала, коју ћете обрадити на следећем, другом часу.

На почетку првог, уводног часа укратко упознајте ученике са програмом за ову школску годину и начином рада на часовима ликовне културе. У средишњем делу часа помозите им да разумеју како да приступе разноврсним садржајима који су дати у уџбенику ликовне културе.

Важно је да током овог часа, као и током осталих часова, са ученицима у одељењу остварите пријатну али радну атмосферу. Тада ученици слободно одговарају на питања која им постављате, спонтано исказују своја запажања али и недоумице, што вам омогућава да уочавате квалитете и домете њихових мисаоних, емоционалних перцептивних и моторичких активности.

НАПОМЕНА: Наставне јединице се у овој целини, као и у осталим целинама могу распоредити и другим редоследом од предложеног у Програму уколико наставник процени да би такав распоред наставних јединица омогућио ученицима да ефикасније усвајају нова сазнања .

У овом приручнику, у овој целини, као и у осталим целинама, наставне јединице су распоређене као у предлогу Програма.

У припреми за 1. и 2. час наводе се облици рада и методе рада.

За остале часове, за које су дата упутства, не предлажу се методе рад и облици рада (понекад се сугеришу могући облици рада).

РЕДНИ БРОЈ ЧАСА: 1

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Ритам у структурама природних и вештачких материјала: линија, облика и боја

ТИП ЧАСА: час обраде (час учења)

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни задаци:

- обнављање сазнања **о врсти ликовних дела** које ученици познају (цртеж, слика, графика, скулптура, архитектонска грађевина, дела примењене уметности)
- обнављање и проширивање сазнања **о местим на којима се упознајемо и сусрећемо са ликовним делима** (уџбеник, галерије, музеји, телевизија, филм, интернет, часописи, штампа, јавни простори: трг, паркови...)
- разумевање и постепено усвајање **појма визуелно опажање** – опажање чулом вида
- разумевање појма **визуелне уметности** и подела визуелних уметности на: *традиционалне* (сликарство, скулптура, графика, примењене уметности) и *нови медији* (фотографија, филм, видео запис)

Ликовно васпитни задаци:

- развој способности за тачно опажање и разумевање: основне структуре уџбеника и основних поступака при коришћењу уџбеника;
 - развој способности за разумевање критеријума на основу кога се визуелне уметности деле на две групе: на традиционалне и на нове медије.
 - развој способности разликовања различитих занимања која су повезана са визуелним уметностима (ликовни–визуелни уметници, ликовни критичари, историчари уметности)

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА: Ученици су разумели и запамтили већину објашњења у тексту ВОДИЧ КРОЗ УЏБЕНИК. Знају основне вештине оријентисања

приликом коришћења уџбеника: уочавају почетак и крај појединих целина у уџбенику, знају како су и зашто обележени задаци у уџбенику, где се налази и чему служи *Речник нејошанјих речи* и *Садржај уџбеника*.

Знају да наведу ликовна дела која припадају *традиционалној визуелној уметности* као и дела која припадају *новим медијима*.

НАСТАВНА СРЕДСТВА:

Уџбеник ликовне културе (странице 5, 6, 8, 9, 10 и 11), табла, креде, маркери, фолија у уџбенику и маркери који се лако бришу са фолије, илустрована историја ликовних уметности, илустрована страна из часописа или новина са текстом ликовног критичара...

ОБЛИЦИ РАДА: фронтално, индивидуално

МЕТОДЕ РАДА: 1. Метода разговора 2. Метода показивања 3. метода комплексности ликовне културе (метода преплитања – ученици упознају нове појмове из ликовне културе: *визуелно ошажње*, *визуелне уметности*, *ришам* (на другом часу) и упознају уџбеник ликовне културе и њгову основну грађу, намену и начин коришћења.

УВОДНИ ДЕО ЧАСА:

укупно 10 мин.

1. АКТИВНОСТ НАСТАВНИКА:

Представите се ученицима и укратко упознајте ученике са садржајима које ће током ове школске године откривати на часовима ликовне културе. Питајте која нова сазнања очекују ове школске године у области ликовне културе.

Потом покажите ученицима уџбеник из ликовне културе и реците им укратко своја запажања о њему.

Предложите ученицима да уџбеник прелистају а затим затражите да искажу своје прве утиске о уџбенику. Дозволите им да спонтано постављају питања о уџбенику.

1а. Активност ученика:

Ученици слушају и коментаришу представљање и излагање наставника.

Прелиставају уџбеник и постављају питања о њему, исказују своје прве утиске, недоумице...

крај 1. секвенце часа (10 мин.)

СРЕДИШЊИ ДЕО ЧАСА:

укупно 30 мин.

2. АКТИВНОСТ НАСТАВНИКА:

Реците ученицима да пажљиво прочитају текст на страни бр. 5 ВОДИЧ КРОЗ УЏБЕНИК.

Затим поставите неколико питања о тексту који су прочитали да проверите колико су ученици разумели прочитана упутства из ВОДИЧА. Дозволите ученицима да држе отворену страну ВОДИЧА док одговарају на питања која им постављате (омогућите им да се и накнадним читањем ВОДИЧА што боље подсети написних упутстава).

Поставите им следећа питања:

- *Зашто је по вашем мишљењу важно да када користите уџбеник најпре пажљиво посматрате репродукције ликовних дела на одређеној страни а затим да на тој страни прочитате текст?*
- *Зашто је по вашем мишљењу важно да повезујете своја зајажњања о репродукованим сликама са текстом који читате?*
- *По чему се у овом уџбенику познаје почетак једне целине (на пример прве целине у уџбенику, која има наслов СЛОБОДНО РИТМИЧКО КОМПОНОВАЊЕ).*
- *Којом бојом су обележени задаци у уџбенику?*

- *Како су обележени тежи задаци? Прелистајте уџбеник и пронађите неки тежи задатак.*
- *Где се у уџбенику налази РЕЧНИК МАЊЕ ПОЗНАТИХ РЕЧИ? Чему он служи?*
- *Како можете да пронађете неку вама непознату реч – непознати појам ако га нисте пронашли у речнику у уџбенику? На које још начине можете да се обавестите о непознатим речима – појмовима?*
- *Чему служи одељак на крају уџбеника који је обележен насловом САДРЖАЈ?*
- *Како нам подаци у САДРЖАЈУ уџбеника помажу да пронађемо на којој страни се налази одређена лекција, на пример: ЗАШТО ЈЕ ЛИКОВНО ИЗРАЖАВАЊЕ ПРАВА АВАНТУРА?*

2. Активност ученика:

Читају и истражују садржај на 5. страни: ВОДИЧ КРОЗ УЏБЕНИК; повезују вербална упутства из ВОДИЧА са визуелним ознакама којима су означене целине и задаци у уџбенику; одговарају на питања наставника, исказују своје недоумице, постављају питања...

крај 2. секвенце часа (10 мин.)

3. АКТИВНОСТ НАСТАВНИКА:

Упутите ученике да прочитају текст на страни 6: ЗАШТО ЈЕ ЛИКОВНО ИЗРАЖАВАЊЕ ПРАВА АВАНТУРА?

Када ученици прочитају текст затражите да усмено и целовитим реченицама одговоре на питања:

- *Ко ствара ликовна дела?*
- *Шта све може да нас подстигне да се ликовно изражавамо?*
- *Где све можемо да се упознамо са ликовним делима?*
- *Да ли се све одвија како смо описивали на почетку цртања, сликања или вајања? Да ли вас је нешто током*

ликовној рада изненадило? Опиши једно своје изненађење које вам се догодило док си нешто цртао, сликао, вајао.

- Из крајње приче о једном долази из живота сликара Марка Шагала сазнали си да он није одустајао да слика ни када њему блиски људи нису разумели вредности његових слика. Да ли мислиш да уметници треба да постоје као што је постојао сликар Шагал: да се не боје због неразумевања својих познаника и људи, већ да буду издржљиви у раду? Да ли и ти тако постојиш када твој ликовни рад неко не разуме?

3а. Активност ученика: Читају текст и одговарају на питања наставника, слушају одговоре другова и другарица, коментаришу их.

крај 3. секвенце часа (10 мин.)

4. АКТИВНОСТ НАСТАВНИКА:

Покажете ученицима страну бр. 7 са насловом ШТА ТИ И ТВОЈИ ДРУГОВИ МИСЛИТЕ О ЛИКОВНОМ ИЗРАЖАВАЊУ? Укратко им објасните шта ова страна садржи. Кажите ученицима да код куће прочитају текст на овој страни а затим да одговоре на питања која се налазе на овој страни. Нагласите им да одговоре упишу искључиво графитном оловком. Објасните им да ћете следеће недеље на часу разговарати о одговорима које су ученици записали на овој страни.

4а. Активност ученика:

Ученици слушају објашњења наставника, уочавају и памте графички изглед 7. стране.

крај 4. секвенце часа (2 –3 мин.)

5. АКТИВНОСТ НАСТАВНИКА:

Упутите ученике да најпре посматрају ликовне прилоге на страни 9. Објасните им да је важно да прочитају и све податке о репродукцијама које посматрају: називе ликовних дела, име аутора, врсту и технику у којој је дело изведено, време када је дело настало. Потом затражите да ученици прочитају текст на

страни 8: ВИЗУЕЛНО ОПАЖАЊЕ И ВИЗУЕЛНЕ УМЕТНОСТИ. Реците им да после читања следи разговор о прочитаном садржају. Поставите им сва или нека од наведених питања да сазнају колико су разумели прочитани текст.

- *Шта значи када кажемо да нешто визуелно опажамо?*
- *Шта је омогућило да се користи нова средстава за визуелно изражавање –нови медији: фотографија, филм, видео?*
- *Које уметности припадају традиционалним визуелним уметностима?*
- *Које репродукције на страни 9 приказују дела која припадају примењеној уметности?*
- *Ко процењује вредност ликовних дела?*
- *Сликари Пејтар Лубарда је одговорио домаћинима једне колективне изложбе да слике на изложби треба распоредити тако да њихов распоред најбоље одговара изгледу површине изложбеног зида. Зашто је он тако одговорио? Да ли је био у праву?*

5а. Активност ученика:

Ученици посматрају ликовне прилоге на страни бр. 9 и читају податке о њима. Затим читају текст ВИЗУЕЛНО ОПАЖАЊЕ И ВИЗУЕЛНЕ УМЕТНОСТИ (страна бр. 8). Потом одговарају на питања наставника, слушају одговоре на ова питања, допуњују их, исказују своје недоумице, постављају питања о прочитаном тексту...

крај 5. секвенце часа (10 мин.)

ЗАВРШНИ ДЕО ЧАСА:

укупно 5 мин.

6. АКТИВНОСТ НАСТАВНИКА:

- Похвалите ученике за активност у досадашњем току часа.
- Саопштите им да ће и на следећем часу наставити да откривају нове и интересантне садржаје у уџбенику.

- Реците им да следеће недеље на час донесу уџбенике и два маркера у две боје (нагласите да боје не трба да буду светле и да могу да се лако бришу се са пластичне фолије). Покажите им како маркери они изгледају и како се лако брише њихов траг са провидне фолије у уџбенику. Уколико процените да ученици могу имати тешкоће да набаве маркере договорите се са њима да ви организујте куповину одговарајућих маркера за све ученике.
- Проверите да ли су ученици током овог часа научили да пронађу одређени садржај у уџбенику. На табли испишите назив целине СЛОБОДНО РИТМИЧКО КОМПОНОВАЊЕ и лекције ШТА ЈЕ РИТАМ? ГДЕ СЕ СУСРЕЋЕМО СА РИТМОМ И ГДЕ РИТАМ ОПАЖАМО? Затражите да ученици у САДРЖАЈУ пронађу на који странама се налази почетна страна наведена целина и наведена лекција. Посматрајте да ли сви ученици умеју да ураде овај задатак. Помозите оним ученицима који се у овом задатку не сналазе или су веома спори а ученике који овај задатак брзо реше упутите да разгледају ликовне прилоге на странама које су пронашли.

6а. Активност ученика:

Ученици слушају упутства наставника о набавци маркера (за следећи час). Ученици уче да користе САДРЖАЈ у уџбенику, да у њему пронађу број страна на којој оптпочиње одређена целина и лекција (наведени су њихови називи на табли); отварају ове стране и до краја часа разгледају ликовне прилоге на задатим странама.

крај 6. секвенце часа (5 мин.)

ЗАПАЖАЊА НАСТАВНИКА О ЧАСУ:

РЕДНИ БРОЈ ЧАСА: 2

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА:

**Ритам у структурама природних и вештачких материјала:
линија, облика и боја**

ТИП ЧАСА: час учења, игре и открића

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

Упознавање и усвајање нових појмова:

- *ритам*
- *ритмичко понављање – правилности у понављању елемената (ликовних елемената: линија облика, боја, мрља)*
- *интервал (прецизно и слободно одређени интервали дужи и краћи интервали)*
- *разумевање основне разлике између природних и вештачких материјала*

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- *тачно визуелно опажање ритма – опажање правилности у понављању линија, облика, боја, мрља на примерима природних и вештачких материјала или на фотографијама истих*
- *уочавање основне разлике између природних и вештачких материјала (начин настанка)*

- *запажање ритма помоћу различитих чула:*

чулом додира – тактилно: повлачењем руке преко различитих плодова (шишарке, бели лук, диња) или вештачких материјала (рељеф на гуми од бицикла, ткање на мрежи од жице, ребраст "таласат" картон)

чулом слуха – аудитивно: при удару таласа, капању чесме, лупкању кишних капи, кретању жаба, ударању у бубња и др...)

чулом вида – визуелно: на изабраним ликовним делима (у уџбенику и на показаним репродукцијама) и у окружењу

- слободно ликовно изражавање ученика са циљем да прикажу ритмове линија, облика, боја и мрља које су уочили на показаним површинама природних и вештачких материјала – развој способности тачног опажања и визуелног памћења

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

Ученици су у стању да визуелно, тактилно и аудитивно на бројним примерима запажају:

- ритам – правилност у понављању визуелних елемената (линија, облика, боја, мрља)
- ритам – правилност у понављању једноставних звучних (аудитивних) елемената неке целине – звука
- ритам – правилност у понављању тактилних елемената који сачињавају неку рељефну, ритмички организовану конфигурацију (на пример зупчаници на преносном механизму бицикла, делови чешља, тастатура компјутера, тастатура клавира, хармонике, итд).

Ученици отпочињу да користе појам *ритам* да њиме означе разноврсна понављање истих елемената у правилним размацима.

Уочавају и показују растојања између елемената који се са правилношћу понављају (и по дужини и по времену) и користе појам *интервал* када указују на ову врсту растојања. Уочавају разлику:

- између прецизно и слободно одређених интервала,
- између кратких и дугих интервала

Умеју да на различитим примерима (материјали из природе и вештачки материјали) уоче ове разлике.

Знају да објасне зашто архитекте прецизно ритмички распоређују стубове, степенике или прозоре на зградама. Запажају у свом окружењу и нове примере на којима постоји прецизан ритмички распоред облика, линија, звука...

Уочавају на ликовним делима, (сликама, цртежима, скулптурама) ритам линија, боја, облика или мрља. Запажају да

на ликовним делима уметници ритмичка понављања најчешће не одређују прецизно већ слободно.

Примењују стечена сазнања о ритму и интервалима на ликовном задатку – на цртежу приказују ритмове линија облика, боја и мрља.

НАСТАВНА СРЕДСТВА: уџбеник ликовне културе, табла, креда и маркери који се бришу са пластичне површине, (уколико наставник има техничке могућности и знања може да користити фотографије, слајдове, и дигиталну презентацију у Power Point програму са фотографијама природних и вештачких материјала на којима се добро уочава ритам линија, облика, мрља); кора дрвета, део седиментне стене, лист и кора биљака или плодова – лук, купус, комад фурнира, тканине на којима је видљиво такање, мреже од канапа или жице, и др.); блок бр. 5, меке оловке, прибор за сликање – пастел;

ОБЛИЦИ РАДА: фронтално, индивидуално, рад у пару

МЕТОДЕ РАДА:

- вербална метода (дијалошка и монолошка)
- демонстративна
- метода истраживања (текста и ликовних прилога у уџбенику)
- метода редефинисања – трансформовања

УВОДНИ ДЕО ЧАСА:

укупно 8 мин.

1. АКТИВНОСТ НАСТАВНИКА:

Објасните ученицима да ће на овом часу истраживати и открити шта значи реч – појам *ритам*. Питајте их да ли су негде чули или већ употребљавали реч *ритам* и да ли знају шта она значи.

Саслушајте одговоре ученика, по потреби постављајте и допунска питања са циљем да подстакнете ученике да се присете

да ли су, где и у којим приликама чули реч *ритам*, да ли знају шта реч *ритам* значи, када се употребљава...

1а. Активност ученика:

Одговарају на постављено питање, дају коментаре на претходно дате одговоре ученика...

3 минути

2. АКТИВНОСТ НАСТАВНИКА:

Кажите ученицима да прочитају наслов на страни 11 (ШТА ЈЕ РИТАМ? ГДЕ СЕ СУСРЕЋЕМО СА РИТМОМ И ГДЕ РИТАМ ОПАЖАМО?). Упутите их да потом пажљиво погледају слике на истој страни, а затим, да прочитају само прву реченицу испод наслова. ("Где год чулима опажамо, чујемо или осећамо правилност у понаваљању једног истог елемента или скупова елемената, сусрећемо се са појавом коју именујемо појмом РИТАМ.")

Пошто ученици прочитају ову реченицу проверите колико су разумели садржај ове реченице и зато им поставите питање:

- *Наведи неке примере који показују да ми нашим чулима (чулом вида, чулом слуха, чулом додира) опажамо, чујемо или осећамо да се нешто правилно понавља?*

Покажите им неколико плодова (главице купуса, белог и црног лука као и њихов попречни пресек) већи лист са нерватуром, цвет са латицама, глатко обрађену даску на којој се уочава ритмички распоред линија или чворова.

Покажите им и тапет на коме је одштампана слика – "имитација" структуре даске. Реците им да је овај материјал вештачки направљен (да је површина од пластике). Покажите им и пластичне мрежасте материјале (који се данас користе у грађевинарству). Тражите да покажу елементе (жице) који се на овим вештачким материјалима ритмички понављају.

Покажите им фотографију орнамента на коме се *скупи елементи* ритмички понавља (или нацртајте на табли скицу таквог орнамента).

Тражите да ученици на овим примерима покажу елементе који се ритмички понављају.

2а. Активност ученика:

Ученици одговарају на постављено питање, посматрају и уочавају ритмичка понављања елемената на показаним примерима, слушају одговоре, коментаришу их.

5 минута

СРЕДИШЊИ ДЕО ЧАСА:

укупно око 20 мин.

3. АКТИВНОСТ НАСТАВНИКА:

Најавите да ћете сада од ученика тражити да упореде ритмички распоред елемената који *визуелно* уочавају чулом вида са другим ритмичким распоредом елемената који чују (слушају) користиће чуло слуха.

Нацртајте на табли ритмички распоређене кратке вертикалне линије у два реда (редови су један изнад другог). Интервали у горњем реду нека буду много краћи у односу на интервале у доњем реду.

Затим усмерите пажњу ученика на слушање равномерних ритмичких удара са кратким интервалима које производите шаком.

Тражите од ученика да одреде да ли је ритмички распоред звука које су управо чули сличан ритмичком распореду нацртаних вертикалних линија у горњем реду или оном у доњем реду

Пошто ученици одговоре тражите да ученици објасне на основу чега су се закључили да су ритмички распореди линија у горњем реду слични ритмичком распореду звука који су чули.

3а. Активност ученика:

Слушају објашњења и налоге наставника, уочавају и слушају презентиране ритмичке распореде, упоређују их, покушавају да

објасне свој одговор на постављено питање о сличности презентираних ритмичких распореда линија и звука.

НАПОМЕНА: Вероватно ће ученици указивати на сличност коју су запазили између ритмички нацртаних линија у горњем реду и ритмичког распореда звука објашњавајући је чињеницом да у оба примера постоје **крајка распојања – крајак размак** између линија односно звука (између елемената који се ритмички понављају). Могуће је да неки ученици који похађају у музичке школе у свом објашњавању сличности употребе и реч *исти крајки инјервали* (уместо **крајка распојања–размак**). У том случају наставник потврђује да је и у ликовном и музичком ритмичком распоређивању исправно уместо речи **распојање – размак** користити реч *инјервал*.

Али, ако нико од ученика у образложењу свог закључка о сличности представљених ритмичких распореда није употребио појам *инјервал* наставник усмерава ученике како да појам *инјервал* открију читајући текст у уџбеника.

(3 минута)

4. АКТИВНОСТ НАСТАВНИКА:

Реците ученицима да на страни 11 после прве реченице прочитају наредне у две реченице које се добро уочавају јер су исписане подебљаним словима (што значи да их треба у потпуности разумети).

Реците им да очекујете да у њима ученици открију реч која значи исто што и исказ који су употребљавали у одговорима у претходној секвенци часа:

- *распојања*
- *величини размака између линија и звука*
- *између елемената који се ритмички понављају.*

4а. Активност ученика:

Ученици читају дефиниције појма *ритам* и *инјервал*. Откривају да се исказ: **распојање – размак између елемената који се ритмички понављају** замењује употребом једне речи – једног појма: **инјервал**. Саопштавају наставнику ово своје откриће:

реч – појам *интервал* користи се да означи *распојање* – *размак између елемената који се ритмички понављају*.

(3 минута)

5. АКТИВНОСТ НАСТАВНИКА:

Кажите ученицима да сада окрену страну 10 и посматрају слику Фернан Лежеа ”Зидари”. Тражите да на овој слици уоче, а потом и покажу *крајке и дуге (или дуже) интервале* између насликаних линија, боја, облика.

5а. Активност ученика: Ученици посматрају слику Ф. Лежеа ”Зидари”, *упоредују величине уочених интервала, показују где су уочили дуге а где крајке интервале* и саопштавају наставнику своја запажања.

НАПОМЕНА: Утицај величине интервала на визуелну повезаност ритмички распоређених елемената обрађен је детаљно у уџбенику на страни 18. Међутим, није неопходно да ученици на овом часу одмах упознају садржај са 18 стране уџбеника, иако се у овој секвенци часа инситуира да уоче различите дужине интервала. (Наравно, и ова могућност постоји, али ако се планира и обрада текста на 18. страни уџбеника, наредне фазе овога часа морале би да се осмисле на други начин од оног који је предложен у даљем току ове припреме). Мој предлог је да наставник усмери ученике на упознавање садржаја на 18. страни уџбеника у уводном делу следећег, 3. часа, у оквиру обнављања знања ученика о појмовима *ритам* и *интервал* која су стекли на ова два часа (први и други час). На тај начин, уважавајући принцип систематичности у обради нових садржаја, омогућавамо ученицима да откривају како величина интервала утиче на визуелну повезаност ритмички распоређених елемената.

(3 минута)

6. АКТИВНОСТ НАСТАВНИКА:

Кажите ученицима да погледају и све остале слике на страни 10 и 11 и да уоче интервале на њима. Потом тражите да прочитају цео пасус који следи после дефиниција појмова *ритам и интервал* ("Када цртамо, када сликамо или када стварамо скулптуре...", све до питања 1 и 2).

Пошто ученици прочитају овај пасус затражите да посматрају репродукције на ове две стране уџбеника и да на њима уоче још две врсте интервала:

1. – *интервале који су веома прецизно уједначени*,
2. – интервале који *нису* веома прецизно одређени – већ су слободно одређени.

6а. Активност ученика:

Ученици посматрају репродукције на старнама 10 и 11, уочавају и показују где на њима уочавају *прецизно одређене интервале* а где *слободно одређене интервале* (у *ритмичком распореду облика, линија, боја, мрља*).

(5 минута)

7. АКТИВНОСТ НАСТАВНИКА:

Кажите ученицима да на страни 11 прочитају питања 1 и 2 и да на њих одговоре.

Напомените да сви ученици који нису сигурни како да одговоре на постављена питања могу да тихо продискутују о могућим одговорима са оним ученицима који седе поред њих. Када ученици запишу одговоре нека их неколико ученика прочита а од осталих ученика затражите коментаре на прочитане одговоре.

7а. Активност ученика:

Сви ученици читају питања на страни 11; разговарају са својим паром о могућим одговорима и записују своје одговоре. На позив наставника неколико ученика чита своје одговоре. Остали слушају и заједно са наставником коментаришу одговоре које су чули.

(5 минута)

ЗАВРШНИ ДЕО ЧАСА:

укупно око 17 мин.

8. АКТИВНОСТ НАСТАВНИКА:

Покажите ученицима један већи лист биљке са видљивом нерватуром на његовој површини (или им покажите фотографију једног таквог листа).

Затражите да уоче и покажу елементе који се ритмички понављају на листу биљке (нерватуру листа, евентуално флеке–мрље на листу). Реците им да лист биљке пажљиво посматрају један минут јер следи вежба на којој ће по сећању да оловком нацртају или пастелом насликају овај лист биљке.

Кратко формулишите ликовни задатак:

Оловком нацртајте или пастелом насликајте лист биљке који сте претходно пажљиво посматрали. Прикажете и нерватуру листа. **Слободано ритмички распоређиће** линије, боје, и евентуално и мрље (ако сте их уочили на листу).

Облик листа биљке који цртате треба да заузима највећи део површине папира на коме цртате (листа блока бр. 5). На тај начин наглашавате визуелни значај облика који цртате, у овом случају то је лист биљке.

Материјал за цртање су меке оловке. Ако желите да лист биљке сликате користите пастел.

Пре него што започнете вежбу, која траје 10 минута, напишите на полеђини листа име, презиме, разред и одељење.

Затражите пре почетка вежбе да један ученик понови ваша упутства о задатку. Уколико ученик ”прескочи” неке елементе овог ликовног задатка затражите да други ученици допуне оно што је он пропустио да наведе. Тако ћете бити сигурни да су ученици заиста разумели све битне елементе ликовног задатка.

8а. Активност ученика:

Ученици слушају упутства наставника о ликовном задатку и пре почетка вежбе, на питање наставника наводе елементе ликовног

задатка и тиме потврђују да су запамтили елементе ликовног задатка. По сећању цртају или сликају лист биљке који су претходно посматрали.

(12 минута)

9. АКТИВНОСТ НАСТАВНИКА:

Покажите ученицима неколико цртежа и слика на којима су ученици одлично урадили вежбу у складу са постављеним ликовним захтевима и заједно са ученицима кратко прокоментаришите ове вежбе. Похвалите и рад осталих ученика. Реците ученицима да ћете наредне недеље на почетку часа детаљније коментарисати ову њихову вежбу.

Подсетите их да пре следећег часа у уџбенику прочитају садржај на седмој страни и да одговоре на постављено питање. Реците им да следећег часа (као и на свим осталим часовима) понесу уџбеник. Реците им који материјал за сликање, цртање или вајање сте планирали да донесу следећег часа.

9а. Активност ученика

Посматрају ликовне радове које је наставник одабрао, слушају наставникове коментаре о изабраним радовима, предају ликовне радове наставнику, слушају упутства о материјалу који треба да донесу следећег часа и поздрављају се са наставником

(5. минута)

ЗАПАЖАЊА НАСТАВНИКА О ЧАСУ:

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА:

Слободан и спонтан ритам линија, боја, облика, мрља – обрада

ТИП ЧАСА: обрада

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни задаци:

- Обнављање појмова: ритам, ритмичко распоређивање елемената (визуелних, аудитивних, тактилних), интервал, дужина интервала, прецизно и слободно одређивање интервала (на примерима из уџбеника и које наставник изабере)
- Разумевање и опажање разлике између *слободно и сјоншано оствареној ритма* (пре свега визуелних, али и аудитивних и моторичких) *елемената* (на примерима у уџбенику и које наставник демонстрира)
- Разумевање појма *темпераменти* (кратко је објашњен у Речнику непознатих речи у уџбенику и додатна објашњења наставника)
- Разумевање утицаја који има *темпераменти* неког човека (*осећајности која је својствена неком човеку*) на испољавање слободе и спонтаности у игри, говору, стварању ликовног дела (на примерима из уџбеника и које наставник изабере).

Ликовно васпитни задаци:

- Развој способности ученика да тачно и са разумевањем употребљавају појмове: ритам, ритмичко распоређивање елемената (визуелних, аудитивних, тактилних), интервал, дужина интервала, прецизно и слободно одређивање интервала у разговору о репродукцијама ликовних дела из уџбеника и које наставник изабере, ликовних радова ученика, показаних модела.
- Креативно изражавање слободног и спонтаног ритмичког распореда линија, облика, боја (на примерима из уџбеника и које наставник изабере)

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник (странице 5 – 15, и страна 18), ликовни радови ученика са прошлог часа, фолија и маркери, (уколико наставник има техничке могућности и знања може да користити фотографије, слајдове, и дигиталну презентацију у Power Point програму са фотографијама на којима се добро уочава ритам линија, облика, мрља)

НАПОМЕНА: У вашој припреми допуните горе наведену структуру циљева и задатака часа усклађујући је са начином на који сте дефинисали остале одреднице припреме (облик рада, методе рада, наставна средства, очекивани исход часа). Наведени циљеви и задаци часа су оријентир који може да вам помогне у вашем коначном дефинисању циљева и задатака за овај час.

Препоруке које следе указују вам на могућност избора и комбиновања постојећих структурних елемената уџбеника (ликовни прилози, текст, питања, налози, задаци, провера – систематизација стечених сазнања). У препорукама се такође указују на специфичан приступ који ученик треба оствари коришћењем појединих структурних елемената уџбеника.

1. – Час започните читањем и коментарисањем одговора ученика на постављено питање на 7. страни уџбеника (задатак који сте планирали да га ученици ураде за овај час).

Затим изложите на табли неколико цртежа које су ученици нацртали на крају прошлог часа. Питајте их о ритму и интервалима које уочавају на овим цртежима (треба да покажу и објасне шта је ритам, шта је интервал – и на примерима изложених цртежа ученика и на репродукцијама у уџбенику на странама 10 и 11; питајте их где на изложеним цртежима и репродукцијама уочавају слободан а где прецизно одређен ритмички распоред елемената, зашто на цртежима са прошлог часа не уочавају прецизно одређене интервале, где уочавају дуге а где кратке интервале).

2. Упутите их затим на страну 18 где ће сазнати да ли величина интервала утиче на визуелну повезаност ритмички распоређених елемената. Пошто ураде задатке на 18. страни разумеће зашто кратки (мањи) интервали стварају утисак изразите визуелне повезаности, и супротно, зашто дужи (већи) интервали стварају утисак слабије визуелне повезаности.

3. – Помозите ученицима да успешно обаве структурирано истраживање на страни 12 (овим истраживањем почиње лекција ЗАШТО ЈЕ РИТАМ ЗНАЧАЈАН ПРИ ЛИКОВНОМ ИЗРАЖАВАЊУ?).

Анализирајући предложеним поступком феномен ритма у простору ликовних дела ученици стичу искуство *тачној уочавања праваца ритмичког понављања*. Важно је да ученици добро уоче правце ритмичког распореда облика и линија на примеру са графичким означавањем праваца ритмичког понављања који је дат на детаљу репродукције рељефа од кованог злата (прва репродукција на 12. страни).

За успех истраживања које на страни 12 ученици треба да спроведу значајно је да проверите да ли су сви ученици заиста уочили плавим маркером означене правце на примеру који им је дат (деталј рељефа од кованог злата). Нарочито је важно да проверите да ли су сви ученици разумели зашто су на овом примеру правци ритмичког понављања баш овако означени.

Ако усмерите пажњу ученика да тачно опаже и разумеју поступак означавања праваца ритмичког понављања који је демонстриран на овом примеру помажете им да у потпуности разумеју налог у истраживању који је означен редним бројем 2: "Плавим маркером и стрелицама означити неколико различитих праваца који настају када погледом (визуелно) следиш ритам који си означио/ла".

Ученици немају претходна сазнања о визуелним правцима ритмички распоређених елемената. Зато су склони да погрешно одреде правце ритмичког понављања бркајући правац ритмичког понављања са правцем неког елемента који се

понавља. На пример: када се вертикалне линије ритмички понављају по хоризонталном правцу неки ученици кажу да је правац ритмичког понављања вертикалан јер им пажњу привлачи вертикалан правац елементарна која се понављају (вертикалне линије). Због тога превиђају да визуелно следе правац по коме се у простору ниже – одвија ритмичко понављање.

И репродукције на истој страни 12, и дрворез *Велики њалас* на следећој страни, као и већина репродукција у овој целини погодне су да на њима ученици уоче правце ритмичког понављања и утврде како се ови правци одређују.

4. – Наложите ученицима да на страни 13 тачно ураде задатке користећи провидне фолије и маркер. Ови задаци су провера способности ученика да уоче и одреде правце ритмичког понављања.

Упутите их да на страни 14 посматрају слику Пола Сезана ”Девојка за клавиром” и да на њој уоче ритмове облика, линија и боја као и правце ритмичког понављања.

Тражите да ураде оба задатка на тој страни (односе се на исту слику).

На крају, пошто успешно ураде задатке на страни 12, 13 и 14 питајте ученике да ли правци ритмичког понављања које су уочили на овим сликама потврђују тачност исказа: **Ритам усмрава поглед посматрача при посматрању ликовног дела** (учбеник, страна 13)

5. – Тражите да ученици прочитају текст на страна 14 и 15 и да пажљиво посматрају и упореде начин ритмичког распоређивања облика, линија и мрља на репродукцијама на овим странама. Проверите да ли је ученицима јасна разлика између *слободної ритмичкої расїоређивања* и *сїонїаной ритмичкої расїоређивања*.

(Уколико им је потребна помоћ објасните им да је *сїонїаностї* – *изразиїто наїлашена слобода у изражавању расїоложења и осећања*. На пример, *сїонїано се изражавамо* када су нам

покрети у плесу изразито слободни – неспутани, јер нам се музика веома свиђа, покреће нас својим ритмом; *сјонџаностџ* исказујемо и када изразито слободно и брзо изговарамо речи јер смо узбуђени – радосни или љути; *сјонџано се изражавамо* када веома слободно – неспутано повлачимо линије, наносимо боју или обликујемо глину док цртамо, сликамо или вајамо)

Примери радова ученика на страни 16 и два задатка на истој страни помоћи ће им да науче да разликују спонтан од слободног ритмичког распоређивања линија, облика, боја и мрља.

Предложите ученицима да ураде други задатак на 13. страни. У овом задатку ученик треба да покуша да процени и вербално окарактерише карактеристика опажених ритмова на сликама Хекела и Сезана. Али, најважније је да разуме да осећајност која је својствена уметнику – уметников темперамент утиче на његов сликарски (вајарски) поступак при стварању ритма (да ли ће бити слободан или изразито слободан – спонтан).

Овај задатак је означен као тежи задатак јер се од ученика истовремено очекује да на датим примерима развијају и исказу и способност за осетљиво ликовно опажање и виши степен умећа вербалног изражавања у тумачењу карактеристика опажених ритмова.

– Током ова два часа обраде наставне јединице **Слободан и спонтан ритам линија, боја, облика, мрља** добро је да ученици ураде и краћу вежбу – практичан рад. Ликовне задатке ове вежбе усагласите са циљевима и задацима часа, са методама и обликом рада које сте у претходним фазама часа планирали као и са временом које сте испланирали за остале секвенце часа.

6. – У завршном делу часа обновите стечена сазнања и искуства која су ученици стицали на ова два часа (тачно и осетљиво опажања карактеристика ритмичког распоређивања ликовних

елемената на примерима из уџбеника и њихових ликовних радова).

7. — Реците ученицима који материјал да донесу за следећи час (пастел и по могућности тонирани папир за сликање пастелом).

РЕДНИ БРОЈ ЧАСА: 5, 6

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА:

Слободно ритмичко компоновање – вежба:

”Ритмови линија, облика и боја на *необичном* мосту” – пастел

ТИП ЧАСА: утврђивање

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Обнављање (утврђивање) појма слободно, спонтано и прецизно ритмичко распоређивање линија облика, боја и мрља (опажањем и стварањем ритма ликовних елемената у ликовној целини)
- Обнављање појма *интервал* и утврђивање утицаја величине интервала на повезаност ритмички распоређених елемената
- Обнављање појма темперамент – осећајност која је својствена (која припада, одликује) одређеном човеку (на пример: уметнику, спортисти...)
- Уочавање и разумевање карактеристика равномерног и наизменичног ритмичког понављања
- Обнављање стечених сазнања и ликовног искустава о карактеристикама ликовне технике пастела

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Развој способности тачног опажања слободног и спонтаног распореда ликовних елемената, равномерног и наизменичног понављања елемената
- Развој способности за визуелно памћење
- Развој техничке спретности и сензибилитета (моторна осетљивост) при сликању пастелом
- Развој способности имагинације (маштање) у вези са предложеним мотивом.

Васпитни циљеви и задаци:

Боље разумевање потребе људи за грађењем мостова, доживљавање моста као симбола сарадње, повезаности људи и

потребе за разменом не само материјалних добара него и идеја (културних добара).

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник, фотографије различитих мостова (са интернета или енциклопедија), дела ликовних уметника са мотивом моста (Сезан, Дерен, Надежда Петровић и др.) пастел, подлога за сликање пастелом (папир за пастел, или нека друга погодна подлога – шмиргла)

1. – У уводном делу часа покажите ученицима фотографије и ликовне радове уметника на којима су приказани различити мостови а на којима се опажа ритмички распоред стубова, лукова, камења или дебла дрвета (код мостова саграђених од камена или дрвета). Разговарајте са ученицима о намени и о изгледу ових мостова: зашто су саграђени, зашто су мостови значајни људима, од чега су саграђени, колико су велики, да ли су запамтили изглед неког необичног моста, да ли су на њему запазили запазили ритмички распоред стубова, лукова, камења или дебала.

2. – Можете им прочитати и текст Иве Андрића ”Мостови” (читанка за 5. разред). Ако имате услове снимите са наведене адресе овај текст нашег нобеловца који чита спикер Драга Јанош и пустите да га ученици чују. Питајте их како Иво Андрић говори о значају мостова и шта они о томе мисле. Покажите им слике Пола Сезана, Дерена, Надежде Петровића или неког другог уметника са мотивом моста. На једном од ових примера обновите са ученицима појмове: *риџам, инџервал, слободно и сјонџано риџмичко расџоређивање облика, линија, боја и мрља, џемџераменџи уметџника.*

3. – Пре него што отпочну са сликањем једног замишљеног моста на коме ће се опажати ритмички распоред линија, облика и боја, упутите ученике да упознају *равномеран* и *наизменичан*

ритм. О ова два могућа начина ритмичког распоређивања елеманата сазнаће на 17. страни уџбеника. Најпре нека пажљиво погледају све ликовне прилоге на овој страни уџбеника а зати нека прочитају текст са насловом ”Шта је то равномеран а шта наизменичан ритам?”.

Утврдите затим да ли су сви ученици тачно уочили и разумели у чему је разлика између ова два ритмичка распореда елемената (затражите да ученици начине неколико скица са равномерним и наизменичним ритмичким распоредом линија, облика и боја).

Реците им да ова сазнања о и равномераном и наизменичном ритму линија, облика и боја треба да примене на вежби која следи а чији је назив: **”Ритмови линија, облика и боја на необичном мосту”**. Напишите на табли назив вежбе. Важно је да не пропустите да у тренутку када први пут најавите мотив ове слике поразговарате са ученицима шта све може бити необично, несвакидашње на неком мосту на коме се опажају ритмови облика, линија и боја. Тако ћете да појасните ученицима захтев (назначен у називу вежбе) да мост који сликају треба да заиста изгледа необично, да има *несвакидашњи* изглед (или неко друго својство, кога се посебно маштовити ученици могу да досете; на пример, мост може да спаја не само две обале већ и два облака, два солитера, итд.)

4 – Пошто ученици сликају пастелом ликовну вежбу са мотивом необичног моста на коме се уочавају ритмови линија облика подсетите их на неколико најбитнијих карактеристика пастела (карактеристике пастела су упознали у 4. разреду). Покажите им два–три ликовна рада ученика или уметника која су насликана сувим или полумасним пастелом. Укажите на ликовне вредности ових слика које су настале зато што су њихови аутори познавали и добро користили визуелне карактеристике сликања техником пастела. Нагласите да ће и њихове слике са мотивом моста бити вредне ако и они у поступку сликања пастелом уважавају карактеристике ове сликарске технике.

У ову сврху можете да им покажете у уџбенику на 71. страни репродукцију Дегаове слике ”Балерине” На њој могу да уоче ликовне карактеристике пастела:

- Опажа се растресит нанос пигмента због храпавости подлоге (тонирани папир за пастел)
- Подлога није сасвим покривена пигментом, јер пигмент не ”запушава” зрнасту, рељефну структуру папира за пастел;
- Могуће је нанети нови слој обојеног пигмента преко већ нанетог слоја;
- Појачавањем притиска боје на подлогу пигмент се више отиरे и зато боја у јачем интензитету остаје на површини.

Уколико процените да је потребно покажете ученицима ликовне карактеристике пастела користећи се кратком демонстрацијом поступка наношења пастела на тонирани папир за пастел, а ученици могу да понове демонстриран поступак.

5 – После наведених припрема за предстојећу вежбу кратко формулишите ликовни задатак:

Ослањајући се на своју машту и темперамент техником пастела насликајте необичан, несвакидашњи мост на коме се уочавају слободно изведени и наизменични и равномерани ритмички распореди линија, облика и боја.

Тражите да један ученик понови (не дословно) ликовни задатак у који се реализује кроз ову вежбу да би сте се уверили да су сви разумели ликовни задатак. Проверите да ли ученици разумеју да приликом сликања овог необичног моста интервале у ритмичком распоређивању линија, облика и боја не треба изводити прецизно (никако уз помоћ лењира) већ слободно, а у зависности од темперамента ученика и спонтано (изразито слободно).

6. – Током обиласка ученика при индивидуалној коректури охрабрујте их похвалама, бодрењем, али и питањима која их усмеравају ка обогаћивању њихове започете ликовне замисли

(на пример: да ли је могуће да на луковима, стубовима, конструкцији моста које си нацртао /ла ритмички распоредиш још неке елементе? Који би то елементи могли да буду? Да ли би лукови моста додатним ритмичким распоредом постали другачији, несвакидашњи у односу на оне који се обично граде?)

7. – Организујете естетско процењивање ликовних радова ученика који су настали током часова.

8. – Договорите се са ученицима који материјал да донесу на следећем часу.

РЕДНИ БРОЈ ЧАСА: 7, 8

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА:

Слободно ритмичко компоновање – вежба:

«Трке чамаца (једрилица) на умореној води» или «Група људи у покрету (трке атлетичара, бициклиста, коњаника... » – темпера

ТИП ЧАСА: утврђивања

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Утврђивање сазнања о појмовима: слободан и спонтан, равномеран и наизменичан распоред линија, облика и боја у ликовном делу.
- Утврђивање сазнања о утицају величине интервала на повезаност ритмички распоређених елеманата.
- Разумевање и усвајање нових појмова: *илузија, илузија покрета, динамичка – покретачка улога ритма у ликовном делу*
- Утврђивање сазнања о поступцима при сликању темперама (избор четкица за сликање, начин растварања боја са мање воде, пастозни нанос боја, могућност наношења боја у више слојева)

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Развој способности за тачно и осетљиво опажање слободног и спонтаног, равномерног и наизменичног распореда линија, облика и боја у ликовном делу, као и утицаја величине интервала на повезаност ритмички распоређених елемената (на показаним ликовним прилозима и ликовним радовима ученика који настају на часу).
- Развој способности за тачно опажање динамичке – покретачке улоге ритма у ликовном делу
- Развој сензибилитета (моторне осетљивости) у поступку сликања темпером
- Развој маште и способности за емоционални доживљај мотива

- Развој креативног мишљења током практичног ликовног рада ученика на у коме настоје да остваре визуелни утисак (илузију) кретања ритмички распоређених ликовних елемената (облика, линија и боја)

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник (нарочито стране 16, 17, 19, 20 и 21), фотографије на којима су приказане трке једрилица (регата) или чамаца, ликовна дела са мотивом бродова на таласима, фотографије блок бр. 5, темепере и прибор за сликање темперама (палета, четкице за темпере, посуда за воду, крпа за чишћење четкица), радови ученика из мапе успешних ученичких радова...

Најпре кратко обновити појмове који су наведени у ликовно образовним циљевима и задацима часа. Користите у ту сврху радове ученика са прошлог часа, примере у уџбенику (нарочито на странама 16, и 17) и репродукције дела ликовних уметника које сами изаберете.

Препоручите ученицима први задатак на 19. страни уџбеника. Он је погодан да обнове појмове: *слободан и сјонџан, равномеран и наизменичан распоред линија, облика и боја у ликовном делу, утицај величине интервала на повезаност ритмички распоређених елеманата.*

Затим упутите ученике на други и трећи задатак на 19. страни уџбеника.

На 20. страни уџбеника дат је исказ о динамичкој – покретачкој улози (функцији) ритма у ликовном делу. Разговарајте са ученицима о овом исказу, упутите их на РЕЧНИК МАЊЕ ПОЗНАТИХ РЕЧИ да би разумели значење појма *илузија* и појма *динамичан*.

Након тога нека ураде задатак на 20. страни. Захтевајте да на репродукцијама на 20. страни покажу ритмичке распореде

облик, линија и боја и правце простирања ритма које су уочили и који усмеравају – воде њихов поглед у одређеном правцу (по којима се креће поглед посматрача).

Текст под насловом "ПРИСТУПИМО ЛИКОВНОМ ДЕЛУ САГЛЕДАВАЊЕМ РИТМА" на 21. страни уџбеника, као и први и трећи задатак на истој страни, погодни су да се обнове и утврде на овом часу стечена сазнања о динамичкој–покретачкој улози ритма у ликовном делу. И текст и наведени задаци (први и трећи) на 21. страни припремају ученике за планирану вежбу «Трке чамаца, једрилица на уморасаној води» или «Група људи у покрету (трке атлетичара, бициклиста, коњаника... » на којој је ликовни задатак креативно изражавање ученика применом сазнања о динамичкој – покретачкој улози ритма у ликовном делу.

НАПОМЕНА Запазите да је вежба «Трке чамаца – једрилица на уморасаној води» или «Група људи у покрету (трке атлетичара, бициклиста, коњаника... » заправо идентична са другим задатком на овој страни уџбеника, односно други задатак на 21. страни уџбеника укључен је у вежбу на овом часу. То је учињено да би они ученици који можда неће бити довољно мотивисани за вежбу «Трке чамаца (једрилица) на уморасаној води» јер нису имали прилику да уживо виде велике таласе, једрилице и чамце, имали "резервни" мотив који је ближи њиховом искуству.

Пре почетка практичног рада на вежби «Трке чамаца (једрилица) на уморасаној води» добро је да покажете ученицима неколико фотографија или репродукција уметничких дела са мотивом бродова, једрењака на уморасаној води (слике Тарнера, Бројгела и др). У уџбенику, на странама 20 и 21, има довољно репродукција уметничких дела које указују на динамичку – покретачку функцију (улогу) ритма на сликама са мотивима људи у покрету.

Као и на прошлом часу нагласите да је сликајући темперама важно да уважавају карактеристике ове сликарске технике. Кратка демонстрацијом поступка припреме боја на палети, поступка пастозног наношења темпере на папир одговарајућим четкицама и могућност сликања преко већ насликаних слојева боје омогућиће вам да се ефикасно споразумете са ученицима по овом питању (демонстрације поступака веома привлаче пажњу ученика и подстичу их да уважавају оно што су опазили – у овом случају најважније карактеристике сликарске технике темпере).

Структура активности током ова два часа може да наликује оној која је предложена за претходна два часа, али је можете и сасвим изменити, у зависности од тога за које сте се облике рада, наставне методе и наставна средства определили (на пример, уколико сматрате да је за ученике на овом часу корисније да поново сликају пастелом, измените технику рада која је за овај час предложена).

Најавите ученицима да ће следећег часа завршавати вежбу са овога часа и да ћете се потом заједно бавити естетским процењивањем ликовних радова које су на претходним часовима урадили обнављајући сва до сада стечена сазнања о ритму.

РЕДНИ БРОЈ ЧАСА: 9, 10

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА:

Слободно ритмичко компоновање – вежба:

Наставак вежбе: «Трке чамаца (једрилица) на умореној води» или «Група људи у покрету (трке атлетичара, бициклиста, коњаника...» – темпера;

– естетско процењивање радова ученика и систематизација стечених сазнања о ритму

ТИП ЧАСА: утврђивање и систематизација

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Утврђивање појмова који су обрађени на прошлом часу: *илузија, илузија покрета, динамичка – покретачка улога ритма у ликовном делу* креативним ликовним изражавањем и естетским процењивањем насликаних радова

- Креативно изражавање одговарајућом применом технике сликању темпером (избор четкица за сликање, начин растварања боја са мање воде, пастозни нанос боја, могућност наношења боја у више слојева)

- Систематизација појмова и сазнања о ритму који су усвајани на претходним часовима (у току естетског процењивања ликовних радова ученика и уметника).

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Тачно и осетљиво ликовно опажање динамичке – покретачке улоге ритма у ликовном делу (на ликовним радовима ученика и уметника)

- Тачно и осетљиво опажање слободног и спонтаног, равномерног и наизменичног распореда линија, облика и боја у ликовном делу, као и утицаја величине интервала на повезаност ритмички распоређених елемената (на приказаним ликовним прилозима и ликовним радовима ученика који су настали на претходним часовима).

- Развој сензибилитета (моторне осетљивости) и осетљивог ликовног опажања (сензитивитет) у поступку сликања темпером
- Развој маште и способности за емоционални доживљај мотива
- Развој креативног мишљења у практичном ликовном раду ученика
- Развој осетљивог ликовног опажања (сензитивитет)

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник (странице 20, 21, 22, 23), фотографије на којима су приказане трке једрилица (регата) или чамаца, ликовна дела са мотивом једрилица и чамаца на таласима, фотографије блок бр. 5, темпере и прибор за сликање темперама, ликовни радови ученика са претходних часова и радови ученика из мапе успешних ученичких радова)...

На почетку 9. часа показати ученицима неколико ликовних радова са прошлог часа на којима се уочава илузија кретања насликаних облика (једрилице, таласи, облаци...) као резултат динамичке – покретачке улоге ритмичког распореда насликаних облика, линија, боја и мрља. Похвалите ликовне радове ученика који су сликани поступком који је карактеристичан за темпере. Индивидуалном коректуром мотивишите ученика да се у наставку часа што потпуније ликовно изрази у складу са постављеним ликовним задатком.

Оставите довољно времена на крају првог часа да би ученици могли да погледају репродукције у уџбенику на странама 22 и 23 и на истим странама прочитају текст под насловом: ДА СЕ ПОДСЕТИМО. Објасните им да је то припрема за следећи час на коме ће процењивати ликовне вредности вежби које су на претходним часовим сликали.

На другом часу организујте естетско процењивања ликовних радова ученика са претходне две вежбе (*"Ритмови линија, облика и боја на необичном, несвакидашњем мосту"* и *"Трке"*

чамаца (једрилица) на усџаласаној води” – ”Група људи у покрећу (шрке айлеишчара, бициклисџа, коњаника...”). То можете да постигнете различитим облицима рада. Једна од могућих облика рада је да ученика организујете по групама са циљем да ученици овим обликом рада обнове и систематизују стечена сазнања о ритму. Искуство показује да ученици овог узраста воле рад у групама уколико науче и поштују правила понашања у раду група и разумеју задатке које им поставите.

Ако се одлучите за овакав облик рада на овом часу поделити ученике у неколико група од по пет – шест ученика а затим им објасните начин и редоследе њихових активности у току естетског процењивања њихових вежби.

Најпре објасните ученицима како да се договарају док процењују ликовне радове. Нагласите да је неопходно да приликом договарања сви говоре тихо како се не би створила галама у одељењу у којој је немогуће радити. (Уколико приметите да неке групе не уважавају захтев за тихим договарањем можете да уведете правило да када неку групу опоменете два пута та група добија један казнени поен због ометања рада других група. Два казнена поена смањују коначну оцену коју група добија на крају часа).

Упутите ученике у групама да изаберу представнике група (који ће осталим ученицима у одељењу, уз помоћ осталих чланова групе, показати најпре све ликовне радове чланова групе, а потом, само оне које су изабрали као најуспешније). Нагласите да је у току договарања о избору најуспелијих радова задатак сваког члана групе да изложи своја запажања о ликовним радовима које сматра најуспелијим. То ће ученици знатно ефикасније да ураде ако им укажете на *критеријуме* на основу којих процењују и бирају три – четири најуспелија ликовна рада. Добро је да те критеријуме напишете на табли или на папиру које свака група добија. Ти критеријуми могу бити:

- маштовитост аутора ликовног рада,

- оствареност захтева у постављеним ликовним задатацима у вези са ритмом (навести их) на урађеним вежбама које ученици процењују,
- уважавање карактеристика ликовне технике

Напишите на табли питања о остварености захтева у ликовном задатку. Она ученике прецизно усмеравају на опажање карактеристика ритмичких вредности на изабраним радовима:

- Где се на ликовном раду уочава *слободно, слонџано, равномерно, наизменично ритмичко распоређивање*?
- Колика је *величина интервала*?
- Који су *правци по којима су ритмички распоређени облици, линије, боје или мрље*?
- Где се на ликовном раду уочава *илузија кретања услед ритмичког распореда облика, линија и боја* – где је визуелно присутна *динамичка улога ритма у ликовном делу*?

Нагласите појмове (који се односе на ритам) унутар сваког написаног питања. На тај начин указујете ученицима да и они у својим образложењима (одговорима на постављена питања) што чешће и са разумевањем употребљавају ове појмове (на чему треба инсистирати).

Затим објасните ученицима структуру излагања представника сваке групе: представници најпре свим ученицима у одељењу преносе утиске које су чланови групе стекли о ликовним радовима чланова групе, а посебно о оним радовима које су изабрали као најуспелије. (НАПОМЕНА: Најбоље је да на једном примеру лично демонстрирате представницима група како да осталим ученицима покажу карактеристике ритмичког распоређивање које су ученици у њиховој групи запазили на изабраним радовима). Предложите представницима група да кратко забележе најважнија запажања чланова своје групе да би их на тај начин лакше и брже саопштили. Пратите њихова образложења и одговоре на питања о уоченом ритмичком распоређивању елемената на ликовним радовима. Похвалите их

када са разумевањем употребљавају научене појмове везане за ритам.

На крају излагања сваке групе оцените рад групе, а то је прилика да усмено оцените и кратко образложите оцене свих вежби (забележене су у вашој свесци).

НАПОМЕНА: Немојте исувише убрзавати рад ученика унутар група и излагање њихових запажања стрепећи да ли ће све групе да стигну да изложе свој задатак на овом часу. Ученици на овом узрасту увек очекују да се њихов рад афирмише, па уколико једна или две групе не стигну да изложе своја запажања боље је одвојити за њихово излагање одређено време на следећем часу него превеликим убрзањем рада и излагања група унети нервозу у ток часа и нарушити принцип квалитета и васпитне усмерености предвиђених активности ученика на часу.

Овако организован поступак естетског процењивања ликовних радова које су ученици током претходне две вежбе насликали, а посебно оних које ученици изаберу као најуспелије, веома мотивише ученике да утврде и систематизују сазнања о ритму као регулатору обликовања ликовне целине.

Реците ученицима да следећег часа започињу рад у новој наставној целини у којој ће стицати нова сазнања о линији.

Договорите се са ученицима да следећег часа донесу меке графитне оловке, угљен, креда, метелно перо и држаљу, меке четкице и туш; различите подлоге за цртање: папир из блока бр. 5, картон, шмиргл– папир (грубљи и финији).

ЛИНИЈА

ЛИНИЈА (10+8+2)

Непосредно извлачење линија са различитим цртачким материјалима, на различитим подлогама и колажирање (2)

Стварање различитих вредности линија.

Цртање, колаж, графика...

Оловке с меким графитним улошком, папири, тканине; дидактичка и остала очигледна средства.

Својства и врсте линија (2)

Развијање опажања различитих линија у природи.

Цртање; разни цртачки материјали и папири; дидактичка и друга очигледна средства.

Линије у природи (2)

Развој опажања линија у природи.

Цртање; оловке, папири...; дидактичка средства.

Линија као средство за стварање различитих ликовних својстава површина(2)

Перцепција.

Сликање; темпера боје (црна и бела), четке, папири...; дидактичка и остала очигледна средства.

Линија као ивица тродимензионалног тела (2)

Перцепција.

Вајање; глина, глинамол, пластелин...; дидактичка средства.

Линија – вежбање (8)

Линија – естетска анализа (2)

У наставној целини ЛИНИЈА наставне јединице су конципиране тако да усмеравају ученика да опажа, разуме, усваја, утврђује и примењује појмове који се односе на линију: *линија (ликовни елементи ликовне целине), линија и цртаћи материјали, линије различитих подлога за цртање, својства и врсте линија*, итд. На часовима вежбања усмерите пажњу ученика да тачно а потом и са већом осетљивошћу опажају и цртају линије онако како их

опажају у природи, дуж ивица тродимензионалних тела и да примене линије као средство којим приказују различита ликовна својстава површина.

Карлаварис указује да је педагошки оправдано водити процес учења и развој способности ученика за ликовно изражавање најпре развијањем омогућавајућих способности а затим подстицајних способности. Он прецизно дефинише закономерност у педагошком деловању на ликовно изражавање ученика којом је могуће достићи целовитост стваралачког резултата ученика: учење и развој способности се одвија кроз динамичко развијње психо–физиолошких способности ученика према редоследу:

5. – циклус педагошког рада усмерен је на **развој омогућавајућих способности** ученика: – тачно запажање (у сфери опсервације); – ликовно искуство засновано на памћењу (у сфери интелекта); – техничка спретност (у сфери моторно–изражајних способности); и машта–имагинација (у сфери емоција);

6. – циклус педагошког рада усмерен је на **развој подстицајних способности**:

– осетљиво ликовно запажање, сензитивитет (у сфери опсервације); – креативно мишљење (у сфери интелекта); – сензибилитет (у сфери моторно– изражајне осетљивости); – емоционални доживљај мотива – емоционални став ученика (у сфери емоција);

3. – *следи циклус педагошког рада са ученицима у коме подстицајне способности односе превагу и у ликовном изражавању се изразитије манифестује креативност ученика*

4. – *у последњем циклусу педагошког рада са ученицима доминира естетско процењивање – верификација остварених резултата ликовног рада ученика*

Постепеним и систематичним развијањем најпре омогућавајућих способности а затим и подстицајних

способности путем добро дефинисаних ликовних задатака доприноси да ученици трајно усвоје сазнања и искуства која се односе на медијем материјале, технике визуелног и ликовног изражавања, на разумевање и примену елемената, принципа и садржаја визуелних и ликовних уметности, на разумевање улоге, развоја и различитости визуелних и ликовних уметности.

НАПОМЕНА: Термин *визуелне уметности* указује на присуство и значај *нових медија* визуелене комуникације и изражавања (*фотографија, филм, телевизија, видео*). Овај термин обухвата тз. *традиционалне визуелне уметности* – *ликовне уметности*: *сликарство, скулптура, графика, цртеж, примењене уметности*

НАПОМЕНА: Добро је да ученици на почетку часа, пре почетка вежбе, на полеђини свог ликовног рада упишу следеће податке: име, презиме, одељење, редни број вежбе, назив мотива или теме и техника рада. Број вежбе им издиктирајте у складу са вашом евиденцијом и бројем вежбе у одређеној ликовној целини.

РЕДНИ БРОЈ ЧАСА: 11, 12

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Непосредно извлачење линија са различитим цртачким материјалима, на различитим подлогама и колажирање – обрада
Стварање различитих вредности линија.

ТИП ЧАСА: обраде

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- разумевање појма *линија* (ликовни елемент, настајање линије)
- разумевање појма *непосредно – спонтано – слободно* извлачење линије и *покретљивости* линије
- разумевање појма *цртаћи материјали*
- разумевање појма *подлога* за цртање
- разумевање појма *колажирање*

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

Развој *омогућавајућих способности:*

- тачно запажање како на ликовне вредности нацртаних линија утиче начин повлачења линија, цртаћи материјал и подлога (сфера опсервације);
- развој ликовног искуства које се заснива на памћењу уочених различитих вредности линија (сфера интелекта);
- развој техничке спретности приликом употребе различитих цртаћих материјала (сфера моторно–изражајних способности);
- развој маште–имагинација креативним изражавањем током вежбе (сфера емоција);

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

Ученици знају да је линија ликовни елемент и да се њено присуство и визуелно дејство запажа на различитим делима

ликовне уметности (на цртежима, сликама, графикама, скулптурама...).

Знају да покретљива природа линије настаје зато што човек повлачи линије на њему својствен начин (у складу са својим темпераментом: брже или спорије, енергично или благо) користећи различите цртаће материјале на различитим подлогама. Запажају да положај руке и шаке у односу на цртаћи материјал и подлогу такође утиче на непосредност (спонтаност) при повлачењу линија.

Знају да наброје, покажу и употребе различите цртаће материјале и подлоге.

Запажају и вербално описују ликовне вредности линија која настају цртањем различитим материјалима на различитим подлогама.

Креативно се изражавају цртајући и стварајући колаж од комада различитог папира на којима су спонтано повлачили линије различитим цртаћим материјалима.

НАСТАВНА СРЕДСТВА:

уџбеник: стране 24, 25, 31, 32, и 39;

меке графитне оловке, угљен, креда, перо од птице, метелно перо, меке четкице и туш, акварел, темпере, палета и четкице за темпере, трска;

различите подлоге за цртање: папир из блока бр. 5, папир за пастел, картон, шмиргл— папир грубих и финих текстура, тканина затегнута на картону, препарирана дрвена плоча;

радови ученика из мапе успешних ученичких радова, репродукције ликовних дела уметника на којим се уочавају различита ликовна својства линија у зависности од употребљеног цртаћег материјала и подлоге

Припремите наставна средства која не доносе ученици (перо од птице, трска, тканина затегнута на картону, препарирана дрвена плоча; цртежи ученика, репродукције ликовних дела уметника

изведених различитим цртаћим материјалима на различитим подлогама тако да се на њима јасно уочавају различита ликовна својства линија). Показујући им шири избор цртаћих материјала и подлога за цртање омогућићете им да визуелно и тактилно опазе и осете различите карактеристике подлога за цртање, цртаћих материјала и различитих вредности нацртаних линија. Упутити ученике на стране 24, 25, 31, 32, и 39 у уџбенику. У складу са вашом идејом о сценарију часа распоредите рад ученика на тексту на наведеним странама уџбеника и њихов практичан рад.

Активност наизменичног посматрања репродукција и читање текста на наведеним страна уџбеника допуните показивањем репродукција ликовних дела уметника и ликовних радова ученика. Тражите да ученици опишу изглед подлога и ликовне вредности линија које посматрају (на пример: ова подлога је храпава, ова је глатка, ова линија је оштра, ова је мека, ова је уска а ова широка, ова линија је на једном крају широка а на другом постаје све ужа...) Ова наставна јединица је увод у следећу *Својства и врсте линија*, па зато на овом часу није неопходно да ученици систематизују своја запажања о различитим вредностима линија (такав задатак ће имати на следећем часу).

Повежите активности у којима су ученици тачно визуелно и тактилно опажају и осећају карактеристике подлога за цртање и речима описују вредности уочених линија са израдом задатака на 32. страни уџбеника. Током вежбе (а и по завршетку вежбе) разговарајте са ученицима о ликовним искуствима која су стекли током ове вежбе. Питајте их: какве вредности линија су запазили да настају када су линије повлачили одређеним цртаћим материјалом на одређеној подлози, на којој подлози су повукли линије са којима су били највише задовољни приказујући грану коју су цртали и сл.).

Овако иницираним разговором ученици утврђују и развијају:

- способност визуелног памћења остварених ликовних вредности линија употребом различитих материјала и подлога
- развијају свест о утицају и значају техничке спретности при употреби појединих материјала на различитим подлогама,
- омогућава им се освешћивање њихове властите моторне осетљивости – ученици почињу да препознају свој ликовни сензибилитет.

У оквиру сценарија који сте замислили упутите ученике и на задатак на 33. страни. Овај задатак могу да раде и ако их поделити у неколико група. Најпре сваки ученик у групи ради задатак у складу са датим упутствима. Али, пошто се рад одвија у групи, у другој фази рада, уместо индивидуалне игре са исечцима (сваки је исцртан линијама различитих ликовних вредности) ученици унутар групе заједнички обликују птице или неке друге животиње на тамно–сивом картону.

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Својства и врсте линија

ТИП ЧАСА: обрада

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Разумевање појма *ликовних својстава – карактеристика линија*
- Разумевање утицаја човека који црта на ликовна својства линија (притисак руке, брзина повлачења линије, начин на који држи и користи цртаћи материјал)
- Запажање и разумевање критеријума за разврставање линија (дужина линије: *крајке – дуге*; ширина линије: *широке – уске*; целовитост линије: *непрекинуте – непрекидане*; правац линије: *праве линије – линије променљивој правца*; затамњеност линије: *тамне линије – светле линије*; уједначеност линије у њеном току: *линије уједначене ширине – линије неуједначене ширине*)

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

Развој *омоућавајућих способности:*

- тачно запажање различитих својстава линија (сфера опсервације)
- опажање утицаја начина на који повлачимо линије, утицаја који има избор цртаћег материјала и подлога на ликовне карактеристике нацртаних линија (сфера опсервације);
- развој ликовног искуства које се заснива на памћењу уочених различитих карактеристика линија и разумевање критеријума на основу којих разврставамо линије (сфера интелекта);
- развој техничке спретности приликом цртања изабраним цртаћим материјалом (сфера моторно–изражајних способности);
- развој маште–имагинација креативним изражавањем током вежбе (сфера емоција);

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

Знају зашто настају различита својства – карактеристике линија (настају јер човек који црта, повлачи линије у складу са својим темпераментом: брже или спорије, енергично или благо, а такође употребљава различите цртаће материјале на различитим подлогама што утиче на ликовне квалитете линија). Знају да опишу својства – карактеристике различитих линија (кратке – дуге; широке – уске; непрекинуте – испрекидане; праве линије – линије променљивог правца; тамне – светле; линије уједначене ширине – линије неуједначене ширине) а уз помоћ наставника. Поједини ученици и самостално (а неки уз помоћ наставника) разврставају линије према следећим критеријумима: дужина линије, ширина линије, целовитост линије, уједначеност линије у њеном току, правац линије.

НАСТАВНА СРЕДСТВА:

уџбеник: стране 28, 29, 30, 31 (евентуално и страна 26)
меке графитне оловке, угљен, креда, меке четкице и туш, акварел, темпере, палета и четкице за темпере;
папир из блока бр. 5, папир за пастел, картон тамно сиве боје, радови ученика из мапе успешних ученичких радова, репродукције ликовних дела уметника на којим се уочавају различита ликовна својства линија

Уџбеник вам омогућава да током обраде ове наставне јединице селективно усмераваате пажњу ученика на посматрање репродукција, анализу појединих пасуса у тексту уџбеника (на странама 28, 29 и 30) повезујући ове активности са израдом задатака на истим странама. Битно је да свака секвенца часа допринесе остваривању мисаоних, перцептивних и креативних активности ученика које сте за овај час предвидели (у оквирима ликовно образовних, ликовно васпитних циљева и задатака и предвиђеног исхода часа) .

Задаци који су предложени на странама 28, 29 и 30 ученици могу да ураде током првог и у првој половини другог часа.

За већину ученика овог узраста новина и откриће је сазнање да начин на који држимо оловку, четкицу (или било који други цртаћи материјал) значајно утиче на ликовна својства – карактеристике линија које повлачимо. Задатак на 28. страни захтева развој техничке спретности ученика приликом коришћења цртаћих материјала. Зато овој компоненти задатка посветите довољно пажње пратећи и анализирајући цртачке поступке сваког ученика. Већини ученика није до сада приликом континуираног повлачења линије свесно мењала притисак цртаћег материјала и његов угао наспрам подлоге. Зато пажљиво посматрајте да ли ученици мењају притисак или угао цртаћег материјала док без прекида, покрета руке, континуирано повлаче линије тако да настају линије које су неуједначене по ширини и затамњености. Тражите од ученика да оваквим поступком нацртају више пута ову врсту линије (линије неуједначене по ширини и затамњености).

Уколико за активности остане још око 20 – 25 минута задајте ученицима да по жељи изаберу цртаћи материјал којим ће нацртати један већи лист из крошње дрвета линијама различитих ликовних карактеристика. Овај задатак су цртали на крају 2. часа при обради наставне јединице: Ритам у структурама природних и вештачких материјала: линија, облика и боја. Међутим, тада је задатак обухватао само захтев да се уочи ритмички распоред нерватуре листа а затим да се слободним ритмичким распоредом линија уочени ритам прикаже. У задатку који ученици раде на овом часу (поред захтева са 2. часа који се односи на ритам) битан захтев је да ученици различитим ликовним карактеристикама линија прикажу и изглед нерватуре листа и контурну линију листа. Пошто је овај задатак варијација задатка са 2. часа он је погодан и да се обнове стечена сазнања о ритму али да ученици стекну нова сазнања и нова искустава о различитим ликовним карактеристикама линија.

НАПОМЕНА: Пре него што ученици започну да цртају овај задатак упутите их да на 26. страни погледају репродукције и прочитају само прва три пасуса текста под насловом

КОНТУРНА ЛИНИЈА. То ће им омогућити да када посматрају и цртају облике знају да *ивичну линију облика* називамо *контурна линија облика*.

РЕДНИ БРОЈ ЧАСА: 15, 16

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: *Линије у природи* (Развој опажања линија у природи).

ТИП ЧАСА: обраде

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Тачно разумевање појма *карактеристике линија* на облицима у природи (*контурне линије* и *линије на површини облика*)
- Тачно разумевање појма *распоред линија на облицима у природи* (често се уочава *ритмички распоред линија* на облицима у природи)

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Развијање способности за тачно и осетљиво опажање ликовних карактеристика и распореда линија у природи
- Развијање сензибилитета (моторне осетљивости) приликом цртања линија
- Развој способности памћења уочених ликовних карактеристика линија на појединим облицима из природе

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

Ученици уочавају различите ликовне карактеристике линија и различит распоред линија на облицима из природе. могу да их нацртају линијама које се одликују различитим ликовним карактеристикама користећи различите материјале.

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник (странице 34, 35, 26, 27); меке графитне оловке, блок бр.5, меке четкице, акварел, угљен, фикастив за угљен

На почетку часа обновите сазнања о врстама линија (стечена на прошлом часу) и најавите нову наставну јединицу.

Пошто су ученици на крају прошлог часа прочитали прва три пасуса текста на 26. страни (о контурној линији) тражите да уоче ликовне карактеристике контурних линија приказаних облика на репродукцијама на овој страни уџбеника. Тражите да их речима опишу а затим да неке од ових линија нацртају на полеђини листа блока на коме ће касније цртати вежбу (могу да по жељи користе меке графитне оловке, угљен, или четкицу и акварел) Затим упутите ученике да посматрају репродукције на странама 34 и 35 и да истраже текст на овој страни уџбеника.

НАПОМЕНА: Текст у уџбенику за ову наставну јединицу је кратак и зато је погодан да на њему обучите ученике да користе две методе истраживања текста из уџбеника.

Најпре их упутите да примењују **метод преобликовања прочитане потврдне реченице у њен упитан облик**. На пример, прва реченица у првом пасусу на страни 34, која гласи: "Ако из даљине посматраш гране дрвета, весла чамца, јарболе на броду, сви ови издужени облици изгледају као линије." Ученицима задајте да ову реченицу напишу у упитном облику: "Како изгледају гране дрвета, весла чамца, јарболи на броду и сви други издужени облици када их посматрамо из даљине?"

Ову вежбу ученици могу да раде и у паровима или у мањим групама. Тада могу да се договарају око формулације потврдне реченице у њен упитан облик. Ову методу примењујемо када желимо да ученици приликом читања и истраживања нових садржаја у уџбенику боље разумеју смисао прочитаних реченица.

Други метод који поспешује боље разумевање прочитаног текста (прочитане реченице или пасуса) јесте **метод показивање на репродукцијама у уџбенику оних елемената који су наведени (или су описани) у кратком одломку текста у уџбенику (у једној његовој реченици или пасусу)**. Овај метод можете често да примењујете користећи овај уџбеник јер искази у тексту најчешће непосредно упућују ученике да на

репродукцијама уоче елементе који се наводе у тексту. На пример, пошто ученик прочита горе наведену реченицу ”Ако из даљине посматраш гране дрвета, весла чамца, јарболе на броду, сви ови издужени облици изгледају као линије.” тражите да ученик на репродукцијама уочи и покаже оне елементе који су описани у тој реченици.

Овим методом рада на тексту уџбеника проверавате колико ученици уочавају и повезују исказе у тексту који читају са репродукцијама на тој страни уџбеника.

Овај метод је погодан да се примењује на овом часу из више разлога:

- ученици развијају способност тачног запажања различитих ликовних карактеристика линија,
- обнављају сазнања о различитим врстама линија
- обнављају сазнања о ритмичком распоређивању линија на облицима или у ликовној целини

Поново подсећам на већ цитиран став М. Хузјака да се осетљивост ученика у сфери опсервације и у моторној сфери може развијати упућивањем пажње и именовањем појава од стране родитеља или учитеља.

”Чини се како се оваква осјетљивост може и развити, тј. научити упућивањем пажње и именовањем појава од стране родитеља или учитеља. Такво ће диференцирано опажање и класификација подражаја пријећи дијетету у вриједносни сустав, па ако дијете окружено ликовним примјерима с великим богатством изражавања ликовни елементима који су још к томе и врбално освјештени различите врсте линија по току, карактеру и значењу, плохе разведених и оштрих граница, дебели и танки намази боје, разновсне текстуре површина итд.) тада ће дијете попримити те могућности у своје доступне категорије опажања и вредновати ће ликовни подражај према богатству тих критерија, а не само површно литерарних (тема, односно што ликовна дијела приказују”.

Оба задатка на 35 страни садрже захтева који упућују ученике да развијају способности које су наведене у ликовно васпитним циљевима и задацима. Зато ове задатке можете уврстити у сценарио за ова два часа. На крају 16. часа ученике упутите да самостално процењују своје вежбе и подстичите их да у својим коментарима о њима користе већ усвојене појмове (*контурна линија, уска линија – широка линија – линија неуједначене ширине, свешта линија – тамна линија, ритмички распоред линија...*).

РЕДНИ БРОЈ ЧАСА: 17, 18

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Линија као средство за стварање различитих ликовних својстава површина

ТИП ЧАСА: обраде

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Разумевање и усвајање појмова: *ликовна својства површина: боја површине, рељефности, улачаности, сјај, мекоћа...*
- Разумевање појма *линија као средство* збојим се стварају различита ликовна својстава (карактеристике) површина
- Обнављање појма: *ритмички распоред линија*
- Разлике између појма *цртеж и графика*

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Тачно (и осетљиво) опажање утицаја који има распоред и врста линија на изгледа различитих на цртежима и графикама уметника и површина у природи.
- Тачно и осетљиво опажање распореда линија и њихових ликовних својстава на репродукцијама у уџбенику (и на другим репродукцијама које наставник покаже ученицима): паралелност линија, укрштање линија, ритмички распоред линија, одређена ликовна својства линија: светле, тамне, уједначене и неуједначене по ширини, непрекидане, итд.

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

Ученици уочавају да изглед површина у окружењу и на ликовним делима која посматрају (у уџбенику и са других наставних средстава) зависи и од распореда и врсте линија на тим површинама.

Ученици уочавају да уметници помоћу различитог распореда линија и посредством њихових различитих ликовних карактеристика приказују изглед одређених површина.

Ученици покушавају да практично примене сазнања о могућности да распоредом и ликовним својствима линија прикажу изглед одређених површина.

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник (странице 36 и 37)

меке графитне оловке, четкице и акварел, креон

Обрада ове наставне јединице захтева поступност и стрпљење у развијању способности ученика за тачно опажање различитих поступака у распореду линија помоћи којих су приказане ликовне карактеристике (ликовна својства) различитих површина. Ученици на овом узрасту најчешће немају искуство у сагледавања односа међу линијама (помоћу кога уметник приказује изглед површина на цртежима или графикама). Они најчешће немају искуство у примени оваквог поступка на својим цртежима.

Зато је веома важно да их упутите да пажљиво посматрају репродукције у уџбенику на странама 36 и 37. Тражите да уоче разлике у поступцима које су уметници применили приликом распоређивања линија као и да запазе какве су ликовни карактеристике линија уметници користили.

Тражите да ученици приликом читања последња две пасуса на 36 страни покажу на репродукцијама у уџбенику на странама 36 и 37 где уочавају: паралелне линије, линије које се укрштају, ритмички распоред линија. Тражите да покажу различита ликовна својства појединих линија или група линија (примените **метод показивање на репродукцијама у уџбенику оних елемената који су наведени (описани) у тексту уџбеника (у једној реченици или пасусу).** На тај начин ефикасно усмеравају пажњу ученика на уочавање сложених и разноврсних односа које уметници успостављају међу линијама у намери да оваквим поступком изразе своја запажања или визије о изгледу одређених површина.

На крају 17. и током 18. часа упутите ученике на задатак на 37. страни.

Уводни део овог задатка формулисан је тако да ученицима дозвољава иницијативу и слободу у избору површина које треба да нацртају (пошто су те површине претходно дуже посматрали).

Ако сматрате да би било боље да неколико различитих површина поставите као модел који ученици треба да нацртају поставите ове површине заједно са два три једноставна облика и од њих формирајте мотив за мртву природу. У односу на задатак на 37. страни уџбеника формулација овог ликовног задатка у суштини је иста (треба нацртати изглед површина на мртвој природи користећи се линијама – линије су средство за стварање различитих ликовних својстава површина које ученици посматрају).

Као и на претходним часовима после вежбе је значајно да са ученицима анализирасте њихове ликовне радове, дозвољавајући им да изнесу своје утиске не само о њима већ и о захтевима који су дати у ликовном задатку.

НАПОМЕНА: Неопходно је да млађи наставници, који тек почињу да раде са овим узрастом ученика, покажу стрпљење у реализацији ове наставне јединице. Ова наставна јединица захтева развијање свести и способности ученика да линију сагледају и употребе као средство за стварање различитих ликовних квалитета површина. Ученици су тек на старијем узрасту спремни да уверљиво прикажу изглед површина помоћу распореда и избора одређених врста линија. Ипак, и на овом узрасту и у оквиру ове наставне јединице ово је ипак тренутак да се оваквим ликовним задатком код ученика успостави тз. *сазнајни конфликт*. (*Сазнајни конфликт* иницирају они задаци на чије захтеве ученик може да потпуно одговори у наредној – у следећој етапи његовог психо–морног развоја. Такви задаци код ученика изазивају одређену психичку напетост као последицу његове тежње (мотивације) да већ сада достигне и развије оне способности које су неопходне за потпуно успешно решавање постављених задатака. Они су зато драгоцен мотивациони ресурс који делује на развој личности ученика).

РЕДНИ БРОЈ ЧАСА: 19, 20

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: **Линија као ивица тродимензионалног тела**

ТИП ЧАСА: обраде

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Разумевање и усвајање појма: *контурне линије (ивична линија облика)*
- Разумевање и усвајање појма: *ивица тродимензионалног тела (заобљеног и оног који има оштри ивице)*
- Разумевање и усвајање појмова: *засенчена и осветљена стране облика*
- Разумевање појма: *утицај осветљености облика и простора који окружује облик на опажање његових ивица*
- Усвајање и коришћење наведених појмова током разговора о постављеном ликовном задатку и при коментарисању нацртане ликовне вежбе
- Обновљање појмова: *ликовне карактеристике линија, врсте линија*

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Тачно (и осетљиво) опажање изгледа ивица тродимензионалних тела (заобљених и оних са оштрим ивицама).
- Тачно (и осетљиво) опажање засенчених и осветљених страна облика
- Уочавање да изглед ивица тродимензионалног облика зависи од визуелног односа између осветљености облика и осветљености околног простора.
- Развој способности уочавања за визуелно памћење и приказивање изгледа ивица посматраних тродимензионалних облика

- Развој сензибилитета (моторне осетљивости) за ликовне вредности контурних линија облика (којима ученици теже да тачно прикажу како опажају изглед ивица тродимензионалних облика које посматрају).

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

Ученици са разумевањем користе појмове наведене у ликовно образовним циљевима и задацима (неке су научили раније а неке на овом часу; знају шта значе и на шта се односе појмови: *контурна линија, ивице тродимензионалних тела, засенчена и осветљена страна облика, осветљеност самог облика и осветљеност простора који окружује облик*).

Запажају да неке ивице тродимензионалних облика јасније опажамо а неке опажамо мање јасно и знају да објасне разлог таквој појави.

Тачно уочавају и труде се да запамте визуелни изглед ивица тродимензионалних предмета. Труде се да тачно нацртају ликовне вредности контурних линија тродимензионалних облика.

НАСТАВНА СРЕДСТВА: уџбеник (страна 38 и 39);

меке графитне оловке, блок бр. 5; различити геометријски и други тродимензионални облици (модел за показивање), папири у боји, маказе, лепек за папир

При обрада ове наставне јединице неопходно је да испољите изразиту поступност, стрпљење и ангажованост јер на часу развијате способност ученика да тачно опажају ликовна својства ивица тродимензионалног тела које затим на цртежу приказују одговарајућим линијама. Од ученика се захтева да тачно уочи изглед ивица тродимензионалних тела и разлоге због којих се неке ивице јасније а неке мање јасно опажају. Овај задатак је ученицима интересантан, јер се овим визуелним феноменима нису до сада бавили, али, потребно је да ”осетите” и тренутак када да направите паузу ако приметите засићеност пажње ученика на задатке које раде.

Пре него што ученицима дате практичну вежбу упутите их на задатак на 38. страни уџбеника. Он је подрешка развоју способности тачног опажања изгледа ивица тродимензионалних облика.

Затим тражите од ученика да сваки исказ у другом пасусу на 38. страни повежу са опажањем облика мараме на глави жене на Диреровом цртежу на 39. страни (*Портрети мајке*).

- Тражите од ученика да уоче која страна облика мараме на Диреровом цртежу је осветљена а која је засенчена.

- Тражите да запазе какве су ликовне карактеристике контурних линија мараме на осветљеној страни мараме а какве на затамњеној страни мараме.

- Тражите да запазе да је на цртежу површина иза главе – иза мараме жене светла.

- Тражите да ученици посматрају обе фотографије афричке маске на почетку 38 стране и да их упореде са Диреровим цртежом старице на 39. страни.

- Тражите да одреде која маска је сличнија нацртаном облику старице на Диреровом цртежу (маска наспрам тамне позадине или маска наспрам светле позадине).

- Тражите да ученици на листу блока нацртају само светлим и тамном линијама (без сенчења!) обе афричке маске. После оваквог посматрања и анализе изгледа контурних линија на овом Диреровом цртежу приступите обајашњавању следеће практичне вежбе.

На вежби коју дајете ученицима затражите да нацртају једно тродимензионално тело приказујући његове ивице линијама које имају одговарајуће ликовне карактеристике (светле и уске, или тамне и широке, у зависности од изгледа ивица светлих и засенчених, тамнијих страна облика наспрам светлог или тамног околног простора).

И у обради ове наставне јединице на 19. часу можете да користите уџбеник и примените већ описане методе рада на тексту уџбеника:

- **метод преобликовања прочитане потврдне реченице у њен упитан облик**

- **метод показивање на репродукцијама у уџбенику оних елемената који су наведени (описани) у тексту уџбеника (у једној реченици или пасусу)**

Овакавим поступцима у истраживању текста у уџбенику омогућавају ученицима да ефикасније усвоје и примењују појмове који су наведени у ликовно образовним циљевима и задацима. Ученици на тај начин боље разумеју захтеве ликовне вежбе коју им дајете у каснијој фази часа.

Вежба се састоји из неколико етапа.

У првој етапи вежбе дајете ученицима три–четири исечене траке од белог и светло обојеног папира. Траке су различито широке (од 2 – 6 цм) и не дуже од 20 – 30 цм. Ученици их по свом нахођењу савијају, увијају, преплићу а затим спајају лепком за папир и од њих граде маштовит тродимензионални облик (могу настати и два или три облика, што зависи од замисли ученика).

У другој етапи наспрам белог листа папира из блока бр. 5 ученик поставља један тродимензионални облик (који је претходно направио од папира). Посматра овај облик да би запазио ивице облика које јасно уочава а такође и оне ивице које не уочава јасно.

Задатак ученика је да прикаже тамнијим контурним линијама ивице тродимензионалног облика које јасно уочава (јер опажа засенчену страну облика наспрам светле позадине). И обрнуто, ученик приказује светлијим контурним линијама ивице тродимензионалног облика које не уочава јасно (јер опажа светлију страну облика наспрам светле позадине).

Исту вежбу ученици могу да понове када се постави таман папир иза тродимензионалног облика од папира.

На крају часа разговарајте са ученицима о њиховим цртежима и искуству опажања које су стекли на овом часу (уочавање и приказивање разлика у изгледу ивица тродимензионалног тела због чега су неке контурне линије тродимензионалних облика цртали светлијим, а неке тамнијим линијама).

РЕДНИ БРОЈ ЧАСА: 21, 22

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: **Линија као ивица тродимензионалног тела;**

Вежба: *Мртва природа са две стаклене боце и воћем*

ТИП ЧАСА: утврђивање

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Обнављање појмова: *контурне линије – ивична линија облика, ивица тродимензионалног тела, засенчена и осветљена стране облика, ушлицај који има осветљености облика и простора око облика на опажање његових ивица, ликовне карактеристике линија, мртва природа*

- Усвајање нових појмова: *линеарна цртеж, графика*

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Осетљиво опажање контурних линија облика на цртежима и сликама уметника и на ликовним радовима ученика ранијих генерација

- Тачно опажање засенчених и осветљених страна облика

- Тачно и осетљиво опажање изгледа ивица тродимензионалних тела (заобљених и оних са оштрим ивицама).

- Уочавање изгледа ивица тродимензионалног облика у зависности од осветљености облика и осветљености околног простора.

- Развој способности уочавања и визуелног памћења изгледа ивица посматраних тродимензионалних облика

- Развој сензибилитета (моторне осетљивости) за ликовне вредности контурних линија нацртаних облика

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

Ученици тачно уочавају различит изглед ивица тродимензионалних тела (и показују све већу осетљивост у тој способности). Знају да објасне зашто јасно опажају неке ивице

тродимензионалних облика а неке ивице не опажају тако јасно. Уочавају да изглед ивица тродимензионалног облика зависи истовремено и од осветљености облика и осветљености околног простора.

Цртају контурне линије тродимензионалних облика светлијим или тамнијим линијама у зависности од јасности опажања ивица облика које посматрају.

Знају појам мртва природа (мотив у сликарству где су приказани различити предмети, воће, цвеће, мртве животиње...).

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник, (странице 26, 27, 38, 39)

меке графитне оловке, блок бр. 5, предмети за поставку мртве природе, табла

Разговарајте са ученицима о Морандијевој слици *Мртва природа* на 26. страни. Током разговора који покрените вашим питањима а обогатити вашим коментарима и запажањима обновите појмове које су ученици научили и усвојили на претходном часу (или раније): *контурне линије (ивична линија облика), ивица тродимензионалног тела, засенчена и осветљена стране облика, утицај осветљености облика и простора који окружује облик на опажање његових ивица, ликовне карактеристике линија, мртва природа.*

Покажите ученицима предмете које ће ученици посматрати и цртати у даљем току часа.

Затим наспрам светле драперије распоредите две – три воћке и две боце које се међусобно разликују по светлини и по пропорцијама. Објасните ученицима да постављате ове предмете да би их ученици најпре посматрали и упоређивали изглед њихових ивица. Затим ће све ове облике да нацртају линијама – цртаће *мртву природу*. Подсетите их да у сликарству постоје више различитих *сликарских мотива* и да је један од њих *мртва природа*. Ученици треба да знају да се на слици са

мотивом мртве природе опажају различити предмети, воће, цвеће, мртве животиње...

Покажите ученицима неколико слика и цртежа уметника са мотивом мртве природе. Покажите ученицима један линеаран цртеж уметника и ученика и објасните им појам *линеаран цртеж* (цртеж на коме су облици нацртани само линијама назива се линеаран цртеж).

Тражите да запазе да се на показаним сликама и цртежу насликани и нацртани предмети истичу својом величином и да су зато визуелно "присутни" на површини слике.

Приступите додатном минималном прераспоређивању ових предмета да би на тај начин створили прилику да коментаришите изглед предмета које распоређујете (ова боца је светла, а ова је најтамнија, ова је издужена, ова има шаре на површини стакла, јабука је мала, а крушка је од ње већа и сл.). Такође, гласно коментаришите како опажате ивице појединих облика наспрам светле драперије (ову ивицу боце јасније опажам, а ову не опажам јасно зато што је боца светла као што је светла и драперија) и при том питајте ученике да ли и они са свог места на исти начин опажају ивице ових облика. (Да би ученици боље разумели о којој је ивици говорите покажите је руком или танким штапом).

Формулишите ликовни задатак:

На овом часу цртате мртву природу са две боце и воћем. Облике ових предмета цртате искључиво разноврсним линијама. Цртате линеаран цртеж користећи меке графитне оловке.

Предмете нацртатајте тако не буду превише мали у односу на површину листа блока (када нагласите величину предмета на цртежу истичете њихово присуство).

Најпре пажљиво посматрајте сваки предмет са циљем да уочите и запамтите које ивице ових предмета опажате јасно а које мање јасно. То чине и ликовни уметници. Тек када уочите и запамтите како изгледају ивице предмета које опажате јасно, као и оне

ивице предмета које не опажате јасно почните да линијама цртате мртву природу.

Контурне линије облика цртајте разноврсним линијама: неке контурне линије нацртајте да буду светле – тамо где ивице предмета мање јасно опажате. Неке контурне линије нацртајте да буду тамније – тамо где ивице предмета јасно уочавате. Зато ће се на вашем цртежу уочавати разлике у ликовним вредностима контурних линија – неке ће бити светлије а неке тамније. Светлије и тамније линије на вашем цртежу настаће јер сте запазили како изгледају ивице облика које посматрате.

Пре него што ученици отпочну да цртају мртву природу затражите да ученици понове захтеве који сте навели у ликовном задатку. На тај начин проверавате да ли су захтеве ликовног задатка разумели и запамтили.

Током коректуре – обиласка и разговора са ученицима о вежби коју раде, као и у завршном делу часа (у току естетског процењивања ликовних постигнућа ученика) настојте да подстакнете ученике да се и они о свом раду или раду других јасно и смислено изражавају. У ту сврху користите појмове које ученици познају а који су актуелни у овом ликовном задатку. По потреби постављајте им јасна питања која се односе на захтеве ове ликовне вежбе.

На крају часа реците им који ликовни материјал треба да припреме за следећи час.

РЕДНИ БРОЈ ЧАСА: 23, 24

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Својства и врсте линија;

Вежба: Фантастична грађевина

ТИП ЧАСА: утврђивање

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Именовање различитих ликовних својстава – карактеристика линија које уочавају на ликовним радовима.
- Именовање поступака којима се цртају разноврсне линије (промена притиска цртаћег материјала, брзина повлачења линије, угао под којим се држи цртаћи материјал у односу на подлогу).
- Усвајање појма *скица*

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

Развој *омоћућавајућих и подстицајних способности:*

- тачно и осетљиво запажање различитих својстава линија и опажање утицаја начина на који повлачимо линије, утицаја који има избор цртаћег материјала и подлога на ликовне карактеристике нацртаних линија (сфера опсервације);
- развој креативности употребом различитих ликовних карактеристика линија (сфера интелекта);
- развој сензибилитета сфера моторно–изражајних способности); развој способности заузимања емоционалног става према мотиву и поступку којим се црта изабрани мотив (сфера емоција);
- развој маште цртањем облика које ученик замишља

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

Ученици се маштовито и креативно ликовно изражавају користећи различите карактеристике линија (кратке – дуге;

широке – уске; непрекинуте – испрекидане; праве линије – линије променљивог правца; тамне – светле; линије уједначене ширине – линије неуједначене ширине)

НАСТАВНА СРЕДСТВА:

уџбеник: стране 28, 29, 30, 31; меке графитне оловке, блок бр. 5, фотографије или ликовна дела са мотивом необичне грађевине

Покажите ученицима неколико фотографија или ликовних дела са мотивом необичне грађевине. Разговарајте са њима о разлозима због којих су те грађевине необичне.

Разговарајте са ученицима какве линије опажају на цртежу Ван Гога *Кућа у Сент Мареју* (репродукција у уџбенику на страни 31) и шта је све утицало на разноврсност линија које је уметник повлачио када је цртао овај цртеж.

Тражите од ученика да на полеђини листа, (где пишу податке о себи), на једној половини листа нацртају више разноврсних линија користећи меке графитне оловке. Тражите да вам објасне како су поступали када су повлачили одређену линију (да ли су мењали притисак цртаћег материјала, брзину повлачења линије, угао под којим су држали цртаћи материјал у односу на подлогу...)

Потом кратко формулишите ликовни задатак. Нагласите да је веома важна маштовитост при цртању мотива *Необична грађевина*, али да је за ликовну вредност цртежа веома важно да га остваре цртањем разноврснијих линија.

Пре него што отпочну са цртањем овог задатка затражите да нацртају две – три скице необичне грађевине на другој половини полеђине листа. Објасните ученицима шта су скице (покажите им пример скице на 42). страни). Објасните им зашто тражите да ураде скице пре него што започну цртеж на целој површини листа (1. да би могли да упореде грађевине које су нацртали; 2.

да изаберу једну скицу која им изгледа најнеобичније; 3. да би могли да неке добре детаље са скица које нису изабрали додају на скици коју су изабрали да је најбоља).

Приликом естетског процењивања вежбе можете да ученике поделите у три–четири групе. Затражите од сваке групе да представи осталим ученицима два или три рада која су изабрали као најуспелије радове из те групе (критеријуме за процењивање квалитета ове вежбе напишите на табли).

Договорите се са ученицима који ликовни материјал треба да рипреме за следећи час.

РЕДНИ БРОЈ ЧАСА: 25, 26

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Линије у природи;

Вежба: Пошонули брод или Једрилице на мору

ТИП ЧАСА: утврђивање

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Обнављање појмова: *ликовне карактеристике линија на облицима у природи (контурне линије и линије на површини облика)*
- Обнављање појмова: *ритмички распоред линија (на облицима у природи)*

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Развијање способности за тачно и осетљиво опажање ликовних карактеристика линија на површинама и облицима у природи
- Развијање сензибилитета (моторне осетљивости) приликом цртања линија меком графитном оловком
- Развој способности памћења уочених ликовних карактеристика линија на облицима и површинама из природе уочених на фотографијама (стене, подводне биљке, становници мора)
- Развој маштовитости и креативности ликовним изражавањем помоћу линија

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

Ученици су мотивисани да маштају о предложени мотивима (после разговора о путовањима бродова по морима, а нарочито после посматрања фотографија бродова, морског дна, једрилица и таласа). Креативно се изражавају цртајући предложене мотиве разноврсним линијама. Мотивисани су да естетски процењују своје ликовне радове на основу јасно постављених критеријума: маштовитост у приказивању изабраног мотива и богатство ликовних карактеристика линија.

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник (странице 34, 35, 26, 27); меке графитне оловке, блок бр.5, репродукције слика, цртеже графика које су повезане са предложеним мотивима вежбе, фотографије или пројекције слајдова или електронска презентација где су приказани мотива бродови из разних епоха, морско дно, рибе, шкољке, једрилице и таласи.

Да би ученици на ова два часа остварили наведене ликовно образовне и ликовно васпитне задатке потребно је да их мотивишете уводним разговором о морима и људима који су и у далекој прошлости, као и данас, путовали једрилицама, великим и малим бродовима преко великих вода. Али свакако да је важно да ученицима покажете бар неколико фотографија или уметничких дела на којима ће уочити изглед једрењака, једрилица, бродова, великих таласа, морског дна и становника мора. Већина ученика је видела на телевизији, филмовима или у часописима споменуте објекте, али ретки су који су запамтили њихов изглед и знају да га нацртају. Ученици на овом узрасту често шематски приказују изглед предмета које не посматрају често. Зато би многи ученици, без претходног посматрања изгледа једрилица и бродова, цртали једрилице и бродове сасвим поједностављено. Али уколико им обезбедите непосредан увид у фото документацију (евентуално и у видео документацију) подсетићете их на изглед једрилица, старих бродова и пробудићете у њима маштање о узбудљивим, па и трагичним догађајима – бродоломима на мору. И не само да ћете их на овај начин усмерити да маштају док цртају већ ћете им помоћи да избегну стереотипно и немаштовито приказивање изгледа једрилица и бродова.

Прецизно назначивање ликовних захтева за ову вежбу уз претходно посматрање одговарајућих фотографија, видео снимака или репродукција покренуће ученике да успешно ураде предложени ликовни задатак.

Направите изложбу најуспелијих ликовних радова који су настали током ова два часа.

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Линија као средство за стварање различитих ликовних својстава површина;

Вежба: Летилица (свемирски брод) на тему непознате планете

ТИП ЧАСА: утврђивање

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Утврђивање појмова: *ликовна својства површина – рељефности, улачаности, сјај, мекоћа...*
- Утврђивање сазнања да је линија ликовни елемент чијим распоређивањем и ликовним карактеристикама је могуће приказати изглед различитих површина
- Обнављање појма: *ритмички распоред линија*

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Тачно и осетљиво опажање изгледа различитих површина у природи и на цртежима и графикама уметника.
- Тачно и осетљиво опажање распореда линија и њихових ликовних својстава на репродукцијама у уџбенику и оним које наставник покаже ученицима (паралелност линија, укрштање линија, ритмички распоред линија, одређена ликовна својства линија: светле, тамне, уједначене и неуједначене по ширини, непрекидане, итд.)
- Креативно изражавања цртањем предложеног мотива поступком разноврсног распоређивања линија различитих ликовних карактеристика са циљем да се на тај начин прикаже изглед замишљеног тла на непознатој планети.

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

Ученици су после посматрања површина планета и Месеца, заинтересовани да уочавају разлике у изгледу различитих површина у свом окружењу и на ликовним делима. На ликовним делима из уџбеника или које им наставник покаже (Ван Гогови цртежи, графике Бројгела и др.) уочавају различите начине на

који су уметници изражавали своја запажања о одређеним површинама (повлачењем паралелних линија, укрштањем линија и ритмичким распоређивањем различитих ликовних вредности линија). Ученици не само да уочавају начине на које уметници помоћу различитог распореда линија и њиховим ликовним карактеристикама приказују изглед површина већ се и самостално, креативно ликовно изражавају приказујући линијама изглед замишљених површина на непознатој планети (у складу са својим узрасним могућностима).

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник (странице 36 и 37); фотографије тла Земље, Месеца, Марса (евентуално видео снимци); меке графитне оловке, четкице и акварел, креон

Мотив за овај цртеж најчешће подстиче ученике да се креативно ликовно изражавају иако су захтеви овог ликовног задатка нешто тежи за њихов узраст.

Формулишите ликовни задатак тако да ученицима буде јасно да од њих очекујете да помоћу распореда разноврсних линија прикажу како изгледа површина планете на којој је слетела летилица (разноврсне линије, укрштње линија и њихов слободан и спонтан ритмички распоред ликовни су елементи помоћу којих треба да прикажу различите ликовне карактеристике површине планете: да је неравна, испуцала, мека и сл.)

Уколико поједини ученици мисле да им је овај ликовни задатак тежак и зато оклевају да му приступе предложите им да најпре преко целог папира цртају изглед тла непознате планете: нека испуне површину листа пресецима различитих линија, паралелним токовима линија, замишљајући при том да су тамнији преплети линија сенке или пукотине на тлу планете. Предложите им да преко тако исцртане површине гумицом повлаче контурне линије летилице. Контурне линије летилице биће беле. Уколико желе ове беле контурне линије потом могу да графитном оловком делимично или сасвим затамне.

На крају ове вежбе поделите ученике у неколико група. Нека ученици у свакој групи изаберу неколико ликовно најуспелијих цртежа. Представници сваке групе нека извести остале ученике о разлозима због којих се група определила за поједине цртеже. У свом образложењу важно је да представници група користи појмове: *ликовне карактеристике линија, ритмички распоред линија, ликовна својства (карактеристике) приказаних површина које су приказане разноврсним линијама, мањовитост...* Запишите на табли ове појмове да би на тај начин подсетили ученике да их употребљавају у својим образложењима.

РЕДНИ БРОЈ ЧАСА: 29, 30

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Линија – естетско процењивање ликовних радова ученика и уметника

ТИП ЧАСА: систематизација – естетско процењивање ликовних радова ученика и уметника

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

Обнављање појмова које су ученици усвајали на претходним часовима о линији:

- усвајање појма *критеријум* (мерило, скуп правила за процењивање нечега)
- *непосредно – спонтано – слободно* извлачење линије и *покретљивости* линије
- *линија као ликовни елемент и цртаћи материјали*
- *ликовних својстава (карактеристике) линија* (и шта их одређује: *притисак руке, брзина повлачења линије, начин на који користити цртаћи материјал*)
- критеријуми на основу којих разврставамо линије (*дужина линије: крајке – дуге; ширина линије: широке – уске; целивитост линије: непрекинуте – искрекидане; правац линије: праве линије – линије променљивој правца; затамњеност линије: тамне линије – светле линије; уједначеност линије у њеном току: линије уједначене ширине – линије неуједначене ширине*)
- *контурна линија*
- *линија као ивица тродимензионалног тела*
- *линија као средство за стварање различитих ликовних својстава површина*

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Тачно и осетљиво опажање ликовних карактеристика линија (на својим цртежима и цртежима других ученика и уметника)
- Развој емоционалности – емоционалног става у односу на своје ликовне радове, радове других ученика и уметника нацртаних линијама које ученик на часу посматра и процењује њихове естетске карактеристике

Опште васпитни задаци:

- култивисања личности ученика развијањем способности за визуелну перцепцију – за визуелно опажање ликовних вредности линија и развијање способности за доживљавање и разумевање цртежа ученика и уметника
- сазревања и обогаћивања личности доживљавањем и процењивањем ликовних радова ученика и уметничких дела која су показана на часу
- мотивисања ученика за учествовање у културном и уметничком животу школе

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

Ученици су мотивисани да запажају ликовне вредности линија на својим цртежима које су нацртали на претходним часовима и на цртежима уметника.

Знају да именују поједине цртаће материјале које су они, њихови другови и уметници користили у раду. Уочавају разлике између употребљених цртаћих материјала и поступака којима су они и уметници линијама приказивали изглед површина и облика.

Описују основне карактеристике ликовне технике које су користили на појединим цртежима, именују теме ликовног рада (мртва природа, тематски рад...).

Наводе поједине ликовне захтеве (критеријуме) према којима су радили одређену вежбу.

Описују своје радове и радове вршњака и указују на ликовне карактеристике свог ликовног рада и рада вршњака или уметника.

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник (све стране уџбеника унутар целине ЛИНИЈА и РЕЧНИК МАЊЕ ПОЗНАТИХ РЕЧИ); ликовни радови ученика који су настали у овој наставној целини и који се налазе у мапама сваког ученика, табла, папирна лепљива трака...

Изаберите по два – три најбоља ликовна рада ученика од сваке вежбе рађене на последњим часовима у ликовној целини ЛИНИЈА (*Мртва природа са две стаклене боце и воћем, Фантастична грађевина, Појонули брод или Једрилице на мору, Летилица (свемирски брод) на путу непознатих планета*).

Изложите на табли у вертикалном низу, један изнад другог, егземпларне примере наведених вежби. Испод сваког низа изабраних радова окачите светао пак папир. На њему крупним штампаним словима сажето и прегледно напишите критеријуме на основу којих сте ове радове изабрали као најуспешније. Важно је да наведени критеријуми буду у форми кратких и јасних исказа које сви ученици могу да разумеју.

НАПОМЕНА: Оставите места на пак-папиру (испод исписаних критеријума) да би у том простору могли да забележите и неке формулације критеријума које ученици предложе као своје лично тумачење успешности изложених радова.

Ликовни радови ученика које сте изложили, критеријуми које сте написаали испод њих као и разговор са ученицима који следи о њиховим ликовним радовима треба да омогуће ученицима да што боље разумеју, усвоје и примењују критеријуме када сами процењују своје радове.

На пример, за прву вежбу *Мртва природа са две стаклене боце и воћем*, наведите критеријуме због којих процењујете да су два три изложена рада ученика одлична:

- Уочавамо да су ученици приказали ивице тродимензионалних облика које се јасно опажају као и оних ивица које се не опажају јасно.
- Ивице предмета које се не опажају јасно ученик је нацртао светлијим контурним линијама. Ивице предмета које се јасно уочавају нацртао је тамнијим контурним линијама.
- Ученици су приближно тачно нацртали величине и распоред предмета (на пример: уочили су која је флаша нижа а која је виша, нацртали су флаше тако да се опажа да су оне близу једна другој – нису исувише удаљене једна од друге...).

За вежбу *Фантасијична грађевина* такође кратко наведите критеријуме због којих су изложени радови ученика процењени као одлични:

- Ученици су на цртежима маштвито нацртали облике грађевина.
- Облици грађевина су нацртани линијама које имају различита ликовне карактеристике; опажамо линије различите затамњености, линије уједначене и неуједначене ширине, оштре и меке линије, непрекинуте и испрекидане линије...
- Различите ликовне карактеристике линија на цртежу ученик је остварио јер је приликом повлачења линије мењао притисак цртаћег материјала, мењао је брзину кретања руке, мењао је угао под којим је држао врх графитне оловке у односу на подлогу.

Критеријуми које сте исписали испод изабраних и изложених вежби заправо су једноставно, кратко и потпуно исказани захтеви ликовног задатка на основу којих су ученици цртали ове вежбе. Према томе, критеријуми за процену успешности ликовног рада су познати ученицима. Али, ученици често занемарују ову, вама познату чињеницу: да захтеви које су садржавали задаци појединих вежби истовремено су и најважнији критеријуми (мерила, скуп правила за процењивање нечега) на основу којих ви процењујете њихове вежбе а на

основу којих ће и они заједно са вама у наредном делу часа да процењују успешност својих вежби.

Зато је на часу естетског процењивања ликовних радова ученика неопходно да им укажете на релацију једнакости између захтева ликовног задатка и критеријума на основу којих се процењује ликовни задатак (вежба). Тиме омогућаваате ученицима да:

- стекну сигурност приликом самосталног процењивања ликовних вредности својих радова

- обнове појмове које су усвајали на претходним часовима

Будући да током ова два часа заједно са ученицима процењујете више урађених вежби важно је да изложите најбоље вежбе на табли и испишете критеријуме за процену ликовних квалитета да би на тај начин остварили прегледност и ефикасност у подсећању ученике на специфичне захтеве (критеријуме) према којима су цртали поједине вежбе.

Најпре тражите да ученици пажљиво прочитају критеријуме на основу којих сте изложене радове проценили да су одлични. Питајте их да ли су им у потпуности јасни критеријуми које сте написали. Питајте их да ли они имају неку своју реч или исказ који би допунили или својим речима објаснили наведене критеријуме на основу којих се процењује успешност изложених вежби.

Потом питајте ученике како они процењују изложене радове (наводите их да своја запажања искажу јасним реченицама у којима употребљавају научене појмове).

Затим, свим ученицима поделите цртеже са претходних вежби. Објасните им да ћете у наредном делу часа заједно са њима процењивати ликовне квалитете ових радова.

Пошто су се ученици у претходном делу часа подсетили који су ликовни захтеви према којима су цртали вежбе (а они су и критеријуме на основу којих ћете заједно да процењујете њихове цртеже) кратко формулишите ликовни задатак који ученици раде у наредном делу часа:

- Сваки ученик бира између свих вежби које је добио и које се процењују једну своју вежбу коју сматра да је најбоље

нацртао/ла. Сваки ученик процењује успешност својих ликовних радова на основу изложених критеријума (критеријуми су за сваку вежбу написани су испод већ изложених најуспешнијих ликовних радова ученика).

НАПОМЕНА: Ученицима чије сте радове изложили на табли реците да и они изаберу један ликовни рад који сматрају да је најбољи (међу вежбама које су им враћене).

Објасните ученицима како ће се даље одвијати час.

- Са сваким учеником током ова два часа лично ћете разговарати о његовим цртежима, а посебно о цртежу који је ученик проценио да је најуспелији.

- Док индивидуално разговарате о цртежима са појединим учеником, остали ученици ће цртати вежбу. (НАПОМЕНА: Захтеве ове вежбе формулишите на основу увида о постигнућу ученика на претходним вежбама. Најбоље је да то буде вежба која ће подстаћи ученике на креативно изражавање).

Током индивидуалног разговора са ученицима постављајте им питања да би сте сазнали које појмове и критеријуме су усвојили на основу којих процењују естетску вредност својих вежби (и вежби ученика које су истакнуте на табли).

По потреби користите и уџбеник да би сте на примерима репродукованих цртежа појединих уметника или радова ученика утврдили и систематизовали сазнања ученика из ове области.

Индивидуалан разговор је прилика да најдаровитијим ученицима предложите додатни рад на секцији као и оним ученицима који су највише мотивисани за ликовно изражавање. Укажите им и на могућност учешћа на појединим конкурсима или изложбама у школи или у неким другим установама које негују дечије стваралаштво.

На крају часа нека на табли или паноима у кабинету сваки ученик изложи свој најуспелији рад.

Договорите се са ученицима о припреми материјала за следећи час.

ОБЛИК

ОБЛИК (14+8 +2)

Природа и њени облици (2)

Перцепција.

Цртање, сликање, вајање, комбиновани поступци; одговарајућа средства и материјали.

Својства – карактеристике облика (2)

Перцепција.

Цртање, сликање, вајање; дидактичка и остала очигледна средства.

Врсте облика (2)

Перцепција.

Цртање, сликање, вајање; дидактичка и остала очигледна средства.

Основни површински и тродимензонални облици (2)

Перцепција.

Цртање, сликање, вајање, комбиновано; одговарајућа средства и материјали.

Величина облика и међусобни однос величина (2)

Перцепција.

Цртање, сликање, вајање одговарајућа средства и материјали.

Груписање облика у равни или простору (2)

Перцепција.

Цртање, сликање, вајање, комбиновано; одговарајућа средства и материјали.

Додиривање, мимиолажење, преклапање, прожимање, усецање (2)

Перцепција.

Цртање, сликање, вајање, графика; одговарајућа средства и материјали.

Облик (8 часова вежбање) 2 +

Естетска анализа (2)

Наставни принципи у настави ликовне културе јесу поуздан оријентир сваком ликовном педагогу у припреми и реализацији наставе.

Уважавањем ових принципа он гради оптималне предуслове за конкретан избор креативног методичког приступа реализацији наставне целине и наставне јединице.

Такође, остваривање наставних принципа је полазни оријентир педагогу у анализи и процени квалитета наставе коју изводи. Неопходно је непрекидно преиспитивање сопствене педагошке делатности, а оно не може да започне без запитаности о личном и доследном уважавању наставних принципа током реализације часова.

У општим напоменама које се односе на реализацију наставне целине ОБЛИК присетимо се одређења која се односе на принцип очигледности и апстрактности у наставном процесу. Код ученика узраста 11–12 година до 13–14 година мишљење лагано прераста у апстрактно мишљење. *(Ајсџраховати – традицији мисаоне представе ради што боље уочавања и поимања онога што је у нечему битно, оштрије, нужно; намерно занемаривати и не обазирати се на оно што је у појави споредно, специјално, случајно.)* Да би смо боље разумели однос појма *очигледности* и *ајсџрактивности* који стоји у називу овог принципа, наводимо извод из уџбеника Развојна психологија, др. Душана Д. Ђорђевића, у коме се тумачи однос ова два појма у оквиру развоја способности мишљења детета узраста од 11–14 године.

”Дете покушава да успостави ред у свом сазнању, да од појединачног пређе на опште, са појава на односе и суштину. Његово мишљење се све више развија уколико боље упознаје стварност у њеним међусобним везама. Дете располаже са све већим бројем појмова и све више наводи битне особине појмова...На крају овог периода деца су способна да у својим судовима изражавају хипотезе и законитости. Дете све више

воли да зна праве узрочне везе и процесе у природи и друштву и да их објашњава као узрок–последица. Али оно се не задовољава само схватањем појединих узрочно последичних веза него тежи да разуме ове односе у оквиру опште законитости. У овом периоду долази до све веће примене апстрактног мишљења али то не значи да је сасвим нестало сензорно–моторичко и конкретно мишљење. Када треба да се користи конкретним мишљењем дете га користи... Апстракција детета је још увек везана за конкретност предмета и изгледа да се дете мисаона налази на пола пута од чулног искуства до општих идеја. **Наставни предмети доприносе развоју апстракције и уопштавања, али то не иде глатко, већ дете постепено логичније мисли. Богатство речника детета нарочито доприноси развоју апстрактног мишљења јер је реч веома важна у процесу апстрактног мишљења...**

Треба додати да деца овог узраста користе све више мисаоне операције са логичким закључивањем од појединачног ка општем (индукција) и обрнуто, од општег ка појединачном (дедукција).

Деца овог узраста су радознала. Спремна су да на активан начин уче (такозваним методом учења путем открића), уколико се подстакну интересантним и добро одмереним задацима. Ученици су спремни да се укључе у многе видове оваквог учења:

- да се баве уочавањем и формулисањем проблема,
- способна су да учествују у активностима где их позивамо да постављају, формулишу и преформулишу питања
- деца желе да решавају проблеме,
- желе да дискутују и заједнички долазе до решења задатка,
- спремна су на организовање и извођење експеримената,
- могу и желе да налазе литературу и сналазе се у њој...

- радо се упуштају у изазове типа изналажења богатих асоцијација значења речи, редеофинисања и алтернативног дефинисања речи (појмова)
- у стању су да покушавају да флексибилно изналазе методе и алтернативне методе при решавању проблема
- радо учествују у проналажењу метода за проверавање доказа
- дискутују са вршњацима и са одраслима о примени знања у погодним ситуацијама...

Пред наставника се дакле поставља читава лепеза могућности али и изазова како да све ове могућности интелектуалног ангажмана ученика на најбољи начин искористи.

Приступајући разради целокупног програма, затим наставне целине, и на крају појединачне наставне јединице неопходно је да наставник дефинише која интелектуална и друга умећа и знања и способности у свакој фази рада жели да код ученика развија.

У упутствима за реализацију наставних јединица у свим целинама у приручнику се детаљно наводе ликовно образовни и ликовно васпитни циљеви и задаци часа, а почев од ове целине ови задаци и циљеви су допуњени и навођењем опште васпитних задатака часа.

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Природа и њени облици

ТИП ЧАСА: обрада

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Тражење одговора (кроз разговор, дискусију и читање уџбеника) на питање ”Шта значи реч–појам *облик* у ликовним уметностима и реч– појам *облик* у природи (као и на питања о настајању облика у ликовним уметностима и оних у природи).
- Усвајање појма *облик* у ликовним уметностима (облик је ликовни елемент, као што су ликовни елементи и линија и боја; помоћу ликовних елемената градимо ликовну целину: цртеж, слику, скулптуру, графику...)
- Усвајање појма *скице* и *сцџурије*.

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Развој способности тачног опажања облика из природе.
- Развој визуелног памћења облика из природе посматрањем и цртањем скица.
- Развој сензибилитета (моторне осетљивости) при цртању облика из природе.

Опште васпитни задаци:

- култивисања личности ученика (развијањем способности за визуелну перцепцију–визуелно опажање облика из природе и развијање способности за доживљавање и разумевање облика као ликовног елемента)
- сазревања и обогаћивања личности (ликовно стваралачким радом – цртањем скица облика из природе и доживљавањем уметничких дела репродукованих у уџбенику; стране 40–43)
- омогућавања напредовања ка независности и индивидуалности ученика (систематичним и поступним развијањем њиховог обликовног и креативног мишљења –

откриће скице као начина бележења визуелног утиска о посматраном облику)

- упознавања ученика са уметничким делима прошлости и са делима савремене уметности на којима се уочавају сличности и разлике међу приказаним облицима (на пример, упоређивање скулптуре Хенрија Мура и Миронове скулптуре ”Бацач диска”, уџбеник, страна 40)

-

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА

Ученици су мотивисани да током часа и у наредном периоду истражују и стичу нова сазнања о облицима које стварају ликовни уметници.

Знају да је облик, као и линија и боја, ликовни елемент од кога уметник ствара ликовну целину (ликовно дело).

Знају да су облици у природи чест мотив ликовним уметницима и да настају дејством различитих сила – енергија у природи.

Знају да уоче и објасне разлику између скице и студије.

Цртају скице облика на основу посматрања и памћења облика из природе.

Повезују претходно стечена сазнања о ликовним вредностима линија са новим ликовним задатаком – цртање скица облика из природе.

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник (странице 40–43), блок бр. 5, меке оловке, четкице за акварел, акварел боје, пастел, фотографије различитих необичних облика из природе (из часописа или са интернета)

На 31. часу затражите од ученика да пажљиво прочитају текст на странама уџбеника 40 и 41, да графитном оловком упишу одговоре на страни 41, а затим да прочитају ОДГОВОРЕ НА ПИТАЊА О ОБЛИКУ на странама 106 и 107. Ово истраживање текста из уџбеника довољно је подстицајно за покретање разговора о облицима који су ученицима посебно интересантни,

које посебно и често воле да цртају, сликају или вајају. Разговор на ову тему открива наклоност ученика према одређеним облицима и мотивише их да проширују сазнања о њима (уџбеник, књиге, интернет).

По завршетку ове фазе часа упутите ученике на истраживање текста из уџбеника на странама 42 и 43. Задајте им да из текста издвоје непознате појмове као и оне појмове које делимично познају.

Појмове *скица* и *студија* ученици треба да усвоје и утврде тако што ће у уџбенику целини ЛИНИЈА пронаћи све скице а затим све студије и при том образложити своје мишљење због чега процењују да је одређени пример скица а други студија.

Пошто се уверите да су ученици сигурни у разликовању појмова *скица* и *студија* предложите им да нацртају неколико скица облика из природе које посматрају у кабинету/учионици (камен необичног облика, грана, плодови, биљка...) Дефинишите ликовни задатак ове вежбе у складу са задатком на 43. страни уџбеника (модификујте га по потреби у односу на услове рада). Можете га повезати са претходном ликовном целином (ЛИНИЈА) тражећи да ученици различитим цртаћим материјалима и различитим врстама линија нацртају *скице* облика које посматрају.

Веома је важно да ученицима објасните зашто је важно да пажљиво посматрају облик који им је модел – облик који посматрају, пре него што почну да тај облик цртају. Нагласите да када посматрају неки облик настоје да запазе (и запамте) да ли је он издужен, да ли се простире по вертикалном, по косом или по хоризонталном правцу, да ли на том облику уочавају ритмички распоред неких мањих облика или линија, итд. Овакав приступ ликовном задатку када цртају према моделу описан је у

учбенику на 42. страни (ученику се објашњава приступ цртању *ситуације*, али он је значајан и када цртамо скице).

На крају часа изложите на табли или паноу учионице скице облика из природе које су ученици нацртали. Разговарајте са ученицима о њиховим скицама као и о искуству које су стекли током овог задатка (којом скицом су задовољни, а којом нису и зашто, који цртаћи материјал им је највише одговарао да нацртају одређени облик и зашто, којим ликовним вредностима линија су нацртали облике и да ли би могли да га нацртају и другим врстама линија, и сл.)

Договорите се са ученицима о прибору за следећи час.

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Својства – карактеристике облика

ТИП ЧАСА: обрада

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Објашњење и утврђивање појма *карактеристика–својство* облика (ознака, обележје, оно чиме се неки облик нарочито одликује и разликује).
- Обнављање појма *визуелно*.
- Запажање и разумевање значаја *величине облика* у ликовној целини (на цртежу, на слици, на фотографији, на скулптури).
- Запажање и разумевање значаја *боје облика*.
- Запажање и разумевање значаја *правца простирања облика*. Запажање и разумевање утицаја *површине облика*.
- Запажање и разумевање утицаја *контурне линије* на облик.

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Тачно опажање и разумевање значаја и утицаја појединих визуелних карактеристика облика: *величине облика, боје облика, правца простирања облика, површине облика, контурне линије облика*.

Опште васпитни задаци:

- култивисања личности ученика (развијањем способности за визуелну перцепцију–визуелно опажање карактеристика облика и развијање способности за доживљавање и разумевање утицаја и значаја визуелних карактеристика облика)
- сазревања и обogaћивања личности доживљавањем уметничких дела и упознавања ученика са уметничким делима прошлости и са делима савремене уметности на којима се уочавају назначене карактеристике облика

- омогућавања напредовања ка независности и индивидуалности ученика__ (систематичним и поступним развијањем њиховог обликовног и креативног мишљења)
- афирмисања националног и културног идентитета народа уз уважавање културних вредности других народа

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

Ученици уочавају визуелне карактеристике облика и схватају њихов значај за доживљавање облика у ликовној целини. О појединим карактеристикама облика се информишу из уџбеника радећи самостално и у групама. Способни су да уз помоћ наставникових инструкција јасно изложе осталим ученицима најбитније информације о одређеној карактеристици облика служећи се уџбеником као наставним средством (али и репродукцијама ликовних дела које им наставник достави).

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник (странице 55–61 и 64–67), табла, папир и оловке, репродукције ликовних дела уметника (које су вам доступне) на којима ученици могу да јасно уоче карактеристике појединих врста облика

Упознавање ученика са неколико основних визуелних карактеристика облика можете остварити на часу на више начина. Један од начина који можете да примените на ова два часа је **кооперативно учење ученика у радним групама (које обухвата кооперативно учење ученик–ученик и кооперативно ученик–наставник)**. Циљ је да ученици у групама уз помоћ инструкција наставника **анализирају њима непознат текст у уџбенику** а потом да извести остале ученике из одељења о својим сазнањима и искуствима из овог истраживања.

У уводном делу часа задајте ученицима да прочитају текст из уџбеника на странама 56 и 57 (до задатка на страни 57). Затим разговарајте са ученицима о прочитаном тексту. Проверите да

ли знају: ”Шта значи реч–појам *визуелан* (очекује се да тај појам већ знају, јер су се са њим сусрели на почетку) а шта значи реч–појам *карактеристика–својство*?” Тражите да наведу неке примере у којима се ови појмови користе. Затим тражите да вам ученици покажу на репродукцијама уметничких дела на ове две стране уџбеника где запажају карактеристике облика наведене на ове две стране уџбеника (величина облика, боја облика, правац простирања облика, својства површина облика, присуство или одсуство контурне линије облика). Овим активностима је уводна фаза часа завршена.

Објасните ученицима да ће у наредном делу часа детаљније проучавати визуелне карактеристике облика и да ће то чинити на два начина: самостално и путем међусобне сарадње. У оба случаја анализираће текст из уџбеника у коме се разматра одређена ликовна карактеристике облика.

Објасните им да ће радити у групама. Ученици овог узраста воле да раде у групама. Вероватно је да ће са одушевљењем прихватити овај облик рада. Међутим важно је да им одмах на почетку објасните да је у њиховом заједничком раду у групи неопходно да поступају према вашим упутствима.

Зато инсистирајте на поштовању правила комуникације међу члановима групе током рада:

- договарање мора бити гласним шапатам да се не би реметио рад осталих група,
- уколико постоје нејасноће подићи руку и позвати наставника,
- групе које не поштују правила рада у групи добијају казнени поен (три казнена поена смањују оцену постигнућа групе, јер наставник сагледава и процењује и начин на који ученици заједнички раде у групи),
- уколико само један или два ученика ометају рад у својој групи, као и рад осталих група, а остали у групи раде коректно – према договору, наставник оцењује нижом оценом само рад неодговорних ученика.

Објасните ученицима да ће свака група, пошто анализира одређену карактеристику облика, изложити резултате своје анализе осталим ученицима у одељењу. На тај начин сви ученици у одељењу ће имати прилику да сазнају о свим визуелним карактеристикама облика.

Поделите ученике у неколико група (на пример у 5 група) и одредите вође групе и њихове помоћнике.

Ради ефикасније комуникације у раду са групама на табли напишите:

- број сваке групе,
- назив визуелне карактеристике коју одређена група анализира,
- број страница у уџбенику на којима су репродукције и текст о визуелној карактеристици коју група проучава.

Објасните ученицима да ће се рад свих група одвијати у **три етапе**.

У првој етапи рада сваки ученик у групи чита текст који се односи на једну визуелну карактеристику облика и самостално га анализира.

Сви ученици групи у овој етапи рада имају следеће задатке:

1) Сваки ученик индивидуално и у себи пажљиво чита текст из уџбеника (о карактеристици облика који група проучава) и посматра репродукције које се односе на ову карактеристику облика. (Важно је да објасните ученицима да док читају текст из уџбеника, чим прочитају један целовит исказ, одмах и потраже репродукције које се односе на карактеристику и најбоље потврђује прочитани исказ).

2) На папиру свеске сваки ученик у групи записује назив оне визуелне карактеристике облика коју анализира (на пример: БОЈА ОБЛИКА).

3) Записује непознате речи из прочитаног текста и проналази значење непознатих речи у Речнику мање познатих

речи који се налази на крају уџбеника (или сазнаје шта оне значе питајући другове или наставника).

4) Сваки ученик записује неколико реченица које по његовом мишљењу најбоље објашњавају зашто је значајна одређена визуелна карактеристика облика. Ове реченице може да препише из уџбеника или да их сам састави. Такође сваки ученик бира и именује бар једну репродукцију из уџбеника (или неку другу коју је наставник изложио) која јасно указује на одређену визуелну карактеристика облика.

У другој етапи рада ученици сваке групе заједнички записују кратак заједнички текст у коме ће саопштити осталим ученицима најважније информације о одређеној карактеристици облика.

Да би се договорили о заједничком тексту најпре сваки ученик у групи саопштава осталим члановима групе која је сазнања стекао о одређеној визуелној карактеристици облика читајући уџбеник и посматрајући репродукције. Пошто сви ученици у групи чују појединачна извештавања договарају се које су то најважније информације о одређеној визуелној карактеристици облика које треба да саопште осталим ученицима.

На крају заједничког извештаја у коме група наводи главне идеје о једној визуелној карактеристици облика (вођа групе записује текст) затражите да ученици у групи наведу и примере у којим ситуацијама би могли да примене ова сазнања о одређеној визуелној карактеристици облика.

Трећа етапа рада групе започиње када по редоследу који ви одредите, вође група, заједно са осталим члановима групе излазе пред остале ученике. Вођа групе чита или говори текст о одређеној визуелној карактеристици облика. Помоћник вође групе помаже вођи групе тако што држи отворене стране уџбеника из којих су учили тако да ове стране уџбеника добро виде ученици који слушају излагање. Помоћник вође групе, такође, има задатак да правовремено покаже ученицима у

одељењу поједине репродукције на странама уџбеника које илуструје значај одређене визуелне карактеристике облика док вођа групе говори о овој визуелној карактеристици облика.

Да би ниво излагања вође групе био на вишем нивоу неопходно је да укажете групама на који начин ће њихово излагање осталим ученицима бити пријатно и разумљиво. Тражите да вође група своја саопштења искажу по одређеном редоследу (овај редослед запишите на табли):

1. Вођа групе најпре ученицима у одељењу саопштава коју визуелну карактеристику облика је група проучила. (На пример: "Наша група је проучила *боју облика* као једну од важних карактеристика облика")

2. Затим вођа групе саопштава најважније информације о одеђеној визуелној карактеристици облика које су чланови групе издвојили. (Овај део излагања пред ученицима одељења ученици могу да започну речима: "Сада ћемо вам изложити најважнија сазнања која смо стекли о боји као визуелној карактеристици облика...".

3. После излагања најбитнијих информација о одређеној карактеристици облика вође група треба да ученицима саопште мишљење чланова групе где се и на који начин сазнања о одређеној визуелној карактеристици облика могу да примене (где би се ова сазнања могла применити приликом ликовног изражавања а где у неким другим животним ситуацијама).

4. На крају излагања вођа групе захваљује на пажњи свим ученицима који су слушали излагање. Подстиче их да поставе питања о информацијама које су чули и видели. Вођа групе, али и сви остали у групи одговарају на постављена питања ученика, али и наставника.

НАПОМЕНА: То је прилика да ви поставите питања (евентуално дате и додатна објашњења) која ће помоћи да ученици што потпуније усвоје најважније информације о одређеној визуелној карактеристици облика о којима је вођа групе информисао ученике.

После излагања група и дискусије ученика и наставника о изложеним садржајима похвалите рад група, укажите на квалитете њиховог излагања и критички се осврните на залагање ученика.

На крају часа реците ученицима да код куће прочитају текст из уџбеника о визуелним карактеристикама облика (од 55 – 61 стране и од 64 – 70 стране) и да пажљиво погледају све репродукције на овим странама. Задајте им да ураде задатак из уџбеника на 61. страни и сва три задатка на 69. страни.

На крају часа реците ученицима који материјал за рад треба да припреме за следећи час.

НАПОМЕНЕ:

- Иако према Плану иза наставне јединице *Својства–карактеристике облика* следи наставна јединица *Врсте облика*, боље је да на следећем часу ученици утврђују стечена сазнања о својствима – карактеристикама облика (а не да се обрађује нова наставна јединица *Врсте облика* која је по знатном обиму слична наставној јединици *Својства–карактеристике облика*). Тек пошто ученици утврде сазнања из обимне наставне јединице *Својства–карактеристике облика* приступити обради наставна јединице *Врсте облика*.

- Карактеристика облика јесу и светле и тамне површине облика наспрам светлих и тамних површина околног простора. Ову карактеристику облика предлажем да ученици упознају на 39. и 40. часу када будете утврђивали наставну јединицу: **Врсте облика; Вежба: Задаци из уџбеника (на странама 45, 49, 50 и 52)**

РЕДНИ БРОЈ ЧАСА: 35, 36

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Својства – карактеристике облика

Вежба: Скице различитих превозна средстава

(скице у боји)

ТИП ЧАСА: утврђивање

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Утврђивање појма *карактеристике – својства облика* (ознака, обележје, оно чиме се неки облик нарочито одликује и разликује);
- Утврђивање појмова: *величина облика, боја облика, правац простирања облика, површина облика, контурна линија облика* (њено визуелно присуство) посматрањем репродукција ликовних дела из уџбеника, ликовних радова ученика (из збирке радова насталих претходних година) и креативним ликовним изражавањем ученика цртањем и сликањем

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Развој способности тачног (и осетљивог) опажања појединих карактеристика облика.
- Развој сензибилитета (моторичке осетљивости приликом цртања и сликања)
- Развој маштовитости
- Развој способности за визуелно памћење и креативно мишљење

Опште васпитни задаци:

- култивисања личности ученика (развијањем способности за визуелну перцепцију–визуелно опажање карактеристика облика)
- сазревања и обогаћивања личности (ликовно стваралачким радом и доживљавањем уметничких дела на којима опажају различите карактеристике облика)

- омогућавања напредовања ка независности и индивидуалности ученика__ (систематичним и поступним развијањем њиховог обликовног и креативног мишљења)
- упознавања ученика са уметничким делима прошлости и са делима савремене уметности

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

Ученици тачно и са већом осетљивошћу у односу на прошли час опажају (на репродукцијама ликовних дела и на фотографијама) научене карактеристике облика: *величину облика, боје облика, правце простирања облика, површине облика, контурне линије облика.*

Креативно се ликовно изражавају цртајући скице у боји различитих облика превозних средстава и истражујући утицај појединих карактеристика облика на опажање нацртаних облика.

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник (странице 55–61 и 64–67); фотографије из часописа или са интернета на којима су снимљени бродови, свемирске ракете, бицикли, летећи балони...; неколико половина листа блока бр. 5, пастелне боје, графитне меке оловке са ознаком В, лепак, маказе, алуминијумске фолије, парчићи тканине и таласастог картона...

— — —

У првом делу часа ангажујте ученике да обнове сазнања која су на претходном часу стекли о карактеристикама облика. Користите уџбеник и репродукције ликовних дела које су вам доступне.

Уџбеник вам пружа више могућности за обнављање и утврђивање сазнања о карактеристикама облика. Ево једне од њих:

70. страна уџбеника:

Започните обнављање сазнања о карактеристикама облика тако што ћете са ученицима разговарати о Дереновој слици на 70.

страни уџбеника (ДА СЕ ПОДСЕТИМО). Ова слика је погодна да усмерите пажњу ученика на опажање три карактеристике облика: боје облика, величине облика и правац облика.

Поставите следећа питања ученицима:

1) Поматрајте стубове моста на овој Дереновој слици и одговорите на питања:

– По чему се разликују ближи и даљи облици стубова моста?

(Разликују се по величини и по боји. Даљи стубови су мањи, а најдаљи стуб је обојен хладном – џлавом бојом иишо још више појачава уишисак њејове удаљености)

– Шта је постигао сликар овим различитим карактеристикама стубова _____ моста?

(Остварио је уишисак близине и удаљености стубова моста).

2) – Која карактеристика облика је заједничка већини насликаних кућа на супротној обали?

– Шта сликар постиже овом карактеристиком облика?

(Највећи број кућа је насликан хладном бојом. Оне збој шоја изгледају да су удаљене).

3) – Које две карактеристике опажаш на насликаном облику чамца?

(Насликан је прејтежно шојлим бојама, и искошен је).

– Какав визуелан утисак имаш кад посматраш облик чамца са овим карактеристикама *(Тојле боје на чамцу визуелно делују шако да нам збој њих чамац изгледа да је ближи, а искошен правац чамца нађлашава кређање чамца).*

68. и 69. страна уџбеника

Обновите сазнања која су ученици на прошлом часу стекли о утицају присуства или одсуства контурних линија. Пошто сте им прошлог часа задали да ураде задатке на 69. страни на овом часу обавезно саслушајте и прокоментаришите њихове одговоре.

Тражите да ученици упореде контурне линије облика на репродукцијама два цртежа: на цртежу Жоржа Сера и на цртежу у боји Вен Чиа (на 68. страни). Циљ је да упоређивањем ова два цртежа уоче који уметник чешће приказује облике помоћу контурних линија: Жоржа Сера или Вен Чи?

Затим, тражите да ученици на овој истој, 68. страни, упореде присуство контурних линија облика на две доње репродукције (на Ван Гоговој слици и на цртежу Ван Чиа). Поставите ученицима питање: Да ли оба уметника (Ван Гог и Ван Чи) када сликају облике подједнако често користе разноврсне контурне линије?

67. страна уџбеника

Тражите да ученици посматрају и упореде карактеристике површина на Ван Гоговој слици "Два сунцокрета" и површина на икони "Благовести".

Тражите да ученици својим речима опишу карактеристике површина које опажају на Ван Гоговој слици "Два сунцокрета" а затим то исто да учине посматрајући икону "Благовести".

(На Ван Гоговој слици "Два сунцокрета" оштра се да је сликар боје наносио енергичним пошезима четке у дебљем слоју – пастозно. Зато је површина Ван Гогове слике неравна – изгледа рељефно. Површина слике је изобразана је сликаревим енергичним пошезима четке чији се шрафови јасно оштрају.

На икони "Благовести" насликане површине су равне, поглаћене и сјане.

64. страна уџбеника

Усмерите пажњу ученика на правце простирања облика на слици кинеског уметника "Жене припремају свилу"

Тражите да ученици означе фигуру на овој слици која је приказана са најизразитијим покретом.

Задатак је да одреде правац простирања те фигуре (да ли је вертикалан, кос, хоризонталан).

Тражите да ученици поставе провидну фолију преко репродукције слике Ж. Сера (на 65. страни). Задајте им да маркером означе само правце насликаних облика којима сликар највише наглашава покрет тих облик (*сви коси њравци*).

60. и 61. страна уџбеника

Питајте ученике: "Којом врстом боја (топлим или хладним бојама) је боље да осликаш облик да би појачао утисак да је тај облик ближи (посматрачу)?"

Тражите да ученици уоче боје облика на репродукцијама на странама 60 и 61 и да покажу све облике који због своје боје посматрачу изгледају ближе.

– У даљем току часа утврдите сазнања ученика о карактеристикама облика дајући им практичне ликовне задатке (цртање скица у боји). Пре него што им дате ове задатке обновите појам *скице* и допуните га појмом *скица у боји* (зато што ћете ученицима у овом делу часа задати да пастелом нацртају неколико скица у боји; скице цртају на половини листа блока број 5). Важно је да пре почетка цртања скица покажете ученицима фотографије на којима могу да уоче облике различитих превозних средстава. На тај начин помажете ученицима да не приказују шематски облике превозних средстава на скицама које цртају.

– На првој скици тражите да ученици нацртају море са различитим облицима бродова. Величине и боје облика бродова треба да буду различите (неки бродови траба да буду по величини сасвим мали, неки, већи а неки велики; неки су обојени топлим бојама а неки хладним). По завршетку ове вежбе изложите неколико скица на табли или на паноу кабинета. Питајте ученике за коментар ових скица; да ли запажају да што је већи облик брода он изгледа да нам је ближи. Тражите да запазе и упореде изглед бродова који су обојени топлим бојама и

оних обојених хладним бојама. Тражите да уоче и процене колико ове карактеристике облика брода (топле боје облика) утиче да облик (брода) изгледа да је ближи односно удаљенији од посматрача .

– Покажите ученицима фотографије са ракетама издуженог облика. Тражите да ученици графитним оловкама на новој скици нацртају неколико ракета чији су облици издужени. Нека прикажу како ракете лете у различитим правцима (кос, вертикалан, хоризонталан). Пошто нацртају скице изложите их на табли и тражите да запазе који правци облика (ракета) највише истичу покрет – кретање динамичност нацртаних ракета.

НАПОМЕНА: Уколико ученик нацрта неколико ритмички распоређених ракета, а касније, на следећој вежби, и авионе које лете у истом правцу то је прилика да ученике подсетите на сазнања која су већ стекли проучавајући ритам (да ритам облика такође ствара утисак кретања – то је динамичка улога ритма).

– Трећу скицу ученици стварају комбинованом техником (користећи темпере и технику колажа). Пре него што започну ову скицу покажите им неколико авиона различитих облика. Мотив њихове скице су авиони различитих облика. Подлога за ову скицу је картон од старих корица блока. Нека темперама осликају небо а авионе и њихове делове нека изрежу од различитих материјала (тканине, картони, алуминијумске фолије, провидне пластичне фолије и сл.). На крају вежбе тражите да ученици уоче да сви облици авиона изазивају другачији визуелни утисак јер су површине авиона одређене употребом различитих материјала.

– На четвртој скици нека ученици пастелом насликају неколико летећих балона и нека осликају и небо око њих. Пре почетка ове вежбе покажите им фотографије неколико необичних летећих

балона. Тражите да на скици летеће балоне насликају на два начина:

- 1.) нека насликају неколико летећих балона користећи светле и тамне, шире и уже контурне линије,
- 2.) нека насликају неколико балона без контурних линија (приказујући њихове облике само као површине).

Када ову скицу са летечим балонима заврше сваки ученик посматра своју скицу да би запазио који облици летећих балона за њега имају већу ликовну вредност: они које је насликао/ла са разноврсним контурним линијама или без њих.

На крају часа изаберите неколико најуспелијих скица у боји које су ученици начинили током овог часа и изложите их у холу школе или у кабинету.

Договорите се са ученицима о материјалу са којим ће радити на следећем часу.

РЕДНИ БРОЈ ЧАСА: 37, 38

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Врсте облика (геометријски облици, неправилни облици, симетрични облици, монументални и минијатурни облици, натуралистички облици, стилизовани облици, апстрактни облици)

ТИП ЧАСА: обрада

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Опажање и разумевање карактеристика појединих врста облика: геометријских, неправилних, симетричних, монументалних и минијатурних, натуралистичких, стилизованих, апстрактних (на основу којих облике разврставамо, што нам помаже да се лакше споразумевали када говоримо о облицима у ликовној целини)

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Тачно опажање основних карактеристика геометријских, неправилних, симетричних, монументалних, минијатурних, натуралистичких, стилизованих и апстрактних облика.

Опште васпитни задаци:

- култивисање личности ученика (развијањем способности за визуелну перцепцију – визуелно опажање и приказивање различитих врста облика)
- сазревања и обогаћивања личности (ликовно стваралачким радом и доживљавањем уметничких дела на којима опажају различите врсте облика)
- упознавања ученика са уметничким делима прошлости и са делима савремене уметности

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

Ученици знају основне карактеристике појединих врста облика – разумеју зашто неке облике именујемо као геометријске, неправилне, симетричне, монументалне, минијатурне, натуралистичке, стилизоване, или апстрактне облике.

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник (странице 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53), блок број 5, графитне оловке, акварел и четкице за акварел, репродукције ликовних дела уметника (које су наставнику доступне) чијим посматрањем ученици могу јасно да уоче битне карактеристике одређене врсте облика.

— — —

На различите начине можете осмислити ток ова два повезана часа на којима ученици имају задатак да упознају различите врсте облика. Ако сте са ученицима остварили часове обраде *Карактеристике – својства облика* како је у овом приручнику предложено, можете и ова два часа обраде да осмислите помоћу исте методе. Метода **кооперативног учења ученика у радним групама**, када ученици уз помоћ ваших инструкција анализирају њима непознат текст у уџбенику (овога пута о врстама облика), а потом извештавају остале ученике из одељења о својим сазнањима и искуствима из овог истраживања оправдана је из неколико разлога:

- ученици током процеса учења увежбавају и развијају своје способности за међусобну сарадњу (према одређеним правилима),
- ученици уче технике анализе непознатог текста и ликовних прилога из уџбеника,
- ученици уче поступке на основу којих јасно, систематизовано и уз помоћ очигледних средстава приказују својим друговима и другарицама из одељења шта су научили о одређеној врсти облика,
- ученици јачају своје самопоуздање у процесу учења (у овом али, посредно, и у осталим предметима)

У уводном делу часа неопходно је да објасните ученицима које садржаје ће учити (врсте облика) и на који начин ће учити (самостално али и радом у групи). Објасните им да ће анализирати текст из уџбеника, као и на часу када су учили о

карактеристикама облика. Подсетите ученике да је за овакав облик рада и учења (рад у групи) важно да поступају према вашим упутствима. Инсистирајте на поштовању правила комуникације међу члановима група какве сте успоставили на часу обраде *Карактеристике облика*.

Заједнички рад у групи одвијаће се на сличан, али не и на потпуно исти начин када су учили о карактеристикама облика. Новина у раду група биће задатак да нацртају и покажу ученицима цртеж одређене врсте облика. Свака група ће нацртати цртеж на коме ће приказати битне карактеристике одређене врсте облика и овај цртеж ће приликом излагања показати осталим ученицима. Њихов цртеж има функцију да помогне осталим ученицима да боље уоче и науче битне карактеристике одређене врсте облика.

И на овом часу поделите ученике у 5 групе и одредите вође група и њихове помоћнике. Ради ефикасније комуникације са групама на табли напишите: број сваке групе, врсте облика коју одређена група треба да анализира, број страница у уџбенику на којима се налазе репродукције и текст о врстама облика које проучавају ученици у групи.

1. група: геометријски, неправилни облици (стране у уџбенику: 44, 45,)
2. група: симетрични и асиметрични облици (страна у уџбенику: 49)
3. група: монументални и минијатурни облици (страна у уџбенику 50)
4. група: натуралистички и стилизовани облици (страна у уџбенику 51 и 52)
5. група: апстрактни облици (страна у уџбенику 53)

Свака група, пошто анализира одређене врсте облика, излаже резултате своје анализе осталим ученицима у одељењу. Тако сви ученици упознају карактеристике осталих врста облика.

Подсетите ученике на **четири етапе рада** кроз које пролази свака група:

1. сваки ученик унутар групе индивидуално анализира текст из уџбеника о одређеној врсти (одређеним врстама) облика;
2. сви ученици у групи редом саопштавају једни другима најбитније карактеристике одређене врсте облика које су издвојили а затим састављају заједнички текст–извештај о најбитнијим чињеницама које су пронашли у тексту уџбеника о одређеној врсти облик;
3. цртају цртеж на листу блока бр. 5 на коме приказују врсту облика коју су проучили;
4. извештавају остале ученика о врсти облика коју су проучили и позивају ученике на краћу дискусију о тој врсти облика.

Детаљније објасните ученицима трећу етапу рада у којој групе имају задатак да на листу блока бр. 5 нацртају пример (или више примера) врсте облика коју су проучили. Укажите им да је на том цртежу битно да се нацртани облици добро уочавају са веће даљине (да буду довољно велики и контрастни) и да се на њима јасно опажају битне карактеристике те врсте облика (на пример симетричност, или монументалност, или стилизација облика). Реците ученицима да ћете у овој фази рада својим саветима помоћи групама како да на листу блока нацртају одговарајући цртеж којим приказују карактеристике једне одређене врсте облика који група проучава.

НАПОМЕНА: Ученици који имају задатак да нацртају натуралистичке облике то највероватније неће моћи да учине успешно уколико цртају човека и сл. Предложите им да нацртају неки једноставнији облик употребног предмета (на пример, кашику).

Ученицима који цртају стилизоване облике предложите да нацртају неколико стилизованих облика (јер овај задатак не захтева много времена а већи број примера помаже да се карактеристике одређене врсте облика боље запазе и запамте;

ученици могу да нацртају стилизоване облике рибе, птице са раширеним крилима, човека, куће, јеле...)

Ученици који цртају апстрактне облике могу да их нацртају стварајући мрље али и комбинацијом неколико геометријских облика као на слици Кандинског "Композиција" на 53. страни.

Ученици који цртају монументалан облик имају задатак да прикажу монументалност тог облика. Потребно је да га нацртају поред облика чија је величина такође велика (тако да се опажа да је величина монументалног облика неколико пута већа). Да је облик минијатуран опажамо када је приказан као део неког не тако великог облика (на пример прстен на руци, минђуше на уху и сл.). Ученицима указати да се при означавању репродукција минијатура (уметничких дела чије су димензије веома мале) наводе димензије дела.

Савети наставника у овом задатку су неопходни јер цртежи које ученици у групама нацртају у фази извештавања за остале ученике постају очигледна наставна средства.

После извештавања група и и краће дискусије ученика и наставника о одређеној врсти облика већа је вероватноћа да ће бити довољно времена за систематизацију наученог него што је то био случај при обради наставне јединице *Карактеристике – својства облика* (зато што су ученици већ упознали овај облик и начин рада у групи). Систематизацију осмислите тако да ученици и у овој фази буду мисаоно активни (на пример могу да одговарају на ваша питања о врсти облика које опажају на репродукцијама уметничких дела из ваше збирке које им показујете). Вероватно да систематизацију овако обимне наставне јединице најефикасније можете да оствари ако имате одличне услове за рад у кабинету (на пример ако у кабинету користите и компјутер са пројектором или ако имате квалитетну и добро организовану збирку великих репродукција уметничких дела).

Добро је да на крају часа сазнате од ученика која врста облика коју су на овом часу упознали нарочито привлачи њихову пажњу (коју врсту облика би желели да цртају, сликају или вајају на следећем часу). На тај начин можете доћи до информација о емоционалној реакцији ученика у вези са новим сазнањима која су на часу стекли о врстама облика. Ове информације вам могу помоћи да прецизније осмислите поједине фазе на следећем часу.

Реците ученицима да до следећег часа из уџбеника пажљиво прочитају и посматрају текстуалне и визуелне садржаје који се односе на врсту облика (странице 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53 и 54). Од задатака са ових страна нека ураде два задатка: други задатак на 44. страни и задатак на 53. страни.

Иза обраде ове наставне јединице, као и после обраде наставне јединице *Карактеристике–својства облика*, одржите час на коме ће ученици утврђивати и проширивати стечена сазнања о врстама облика.

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Врсте облика

Вежба: Задачи из уџбеника (на сликама 45, 49, 50 и 52)

ТИП ЧАСА: утврђивање

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Цртање сликање и вајање различитих врста облика са разумевањем битних карактеристика појединих врста облика.
- Смислено коришћење појмова *врсте облика, геометријски облици, неправилни облици, симетрични облици, монументални и минијатурни облици, натуралистички облици, стилизовани облици, апстрактни облици*; олакшава споразумевање када се говори о облицима у ликовној целини (које ученици посматрају и самосталним стварају).

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Тачно (и осетљиво) опажање и приказивање карактеристика геометријских, неправилних, симетричних, монументалних, минијатурних, натуралистичких, стилизованих и апстрактних облика.
- Развијање способности за доживљавање и разумевање ликовних дела на којима уметници и ученици приказују одређену врсту облика.

Опште васпитни задаци:

- култивисање личности ученика (развијањем способности за визуелну перцепцију – визуелно опажање, развијањем способности за доживљавање и разумевање различитих врста облика)
- сазревања и обогаћивања личности (ликовно стваралачким радом и доживљавањем уметничких дела на којима опажају различите врсте облика)

- упознавања ученика са уметничким делима прошлости и са делима савремене уметности

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

Ученици тачно уочавају карактеристике геометријских, неправилних, симетричних, монументалних, минијатурних, натуралистичких, стилизованих и апстрактних облика. На основу ових сазнања умеју да самостално (или уз помоћ наставника) ураде задатке из уџбеника који се односе на препознавање и цртање појединих врста облика. На крају овог часа, после израде планираних задатака ученици осећају веће самопоуздање у погледу усвојености нових сазнања о наведеним врстама облика.

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник (*задаци на странама 45, 49, 50 и 52*), фолије и маркери, меке оловке, пастел

У првом делу часа ученици обнављају сазнања о врстама облика. У ту сврху користите уџбеник и репродукције ликовних дела у њему као и друге репродукције које су вам доступне.

Уџбеник вам пружа више различитих могућности за обнављање и утврђивање сазнања о карактеристикама појединих врста облика. Овде наводимо једну од тих могућности.

Најпре проверите да ли су ученици прочитали садржаје из уџбеника који се односе на врсте облика у складу са договором са прошлог часа. Анализирајте њихове задатке које је требало да ураде за овај час (задаци на странама 44 и 53). Добро урађене задатке прикажите ученицима. У разговору са ученицима о овим задацима користите појмове: *врсте облика, геометријски облици, математичка правила (паралелност, прав угао, једнака растојања између линија и тачака), асиметрични облици, асоцијација (неочекивана, изненадна представа)*. Тражите да и ученици што чешће користе ове појмове када коментаришу свој цртеж или цртеже других и другарица.

Задајте ученицима да ураде задатак на 45. страни уџбеника. Пошто црвеним маркером означе геометријске облике од којих се по њиховом мишљењу састоји Пиксова скулптура, нека на папиру блока бр. 5 нацртају ову скулптуру претходно цртајући геометријске облике како су их на фолији маркером нацртали.

Задајте ученицима да поступно ураде задатке из уџбеника: најпре задатак на 49. страни а затим два задатка на 50. страни уџбеника.

Задатак на 50 страни упућује ученике да уоче значај коришћења осе симетрије приликом цртања симетричних облика. Ученици овог узраста најчешће не користе осу симетрије када цртају облике који су симетрични. Зато су понекад веома незадовољни када цртају облике који би требало да су симетрични а на њиховом цртежу нацртани облици веома одступају од симетричног облика. Ученици можда неће уочити да је обележен простор довољно широк да је у њему на два начина могуће нацртати симетричан облик посуде са фотографије: без претходно нацртане осе симетрије и са претходно нацртаном осом симетрије. Зато им напомените ову могућност. Уколико на оба начина нацртају симетричну посуду самостално ће закључити који им поступак олакшава цртање симетричног облика. То ће им омогућити да одговоре на постављено питање у овом задатку. Напомените им да осу симетрије нацртају танком, помоћном линијом (што им је познато са часова техничког васпитања).

Први задатак на 50. страни ученици ће лакше урадити ако им напоменете да најпре маркером повуку и вертикалну линију по висини суседне куће непосредно уз катедралу и на њој означе висину те куће. Када потом повуку вертикалну линију по висини катедрале и на њој означе висину катедрале потребно је да упореде величину ове две вертикалне дужи: висину суседне куће поред катедрале са висином катедрале. Други задатак на овој страни ученицима ће бити лакши пошто претходно ураде први задатак.

Задатак на 52. страни омогућава ученицима да провере да ли су научили карактеристике стилизованих облика (истицање само неких визуелних карактеристика облика, а занемаривање осталих). Напомените ученицима да не забораве последњи захтев у овом задатку: потребно је да остваре јачи контраст између облика и околног простора ради боље уочљивости нацртаних стилизованих облика (изразитијим контурним линијама или контрастом светлих и тамних површина). Зато предлажем да се пред почетак израде овог задатка ученици упознају са садржајем уџбеника на 62. и 63. страни: СВЕТЛЕ И ТАМНЕ ПОВРШИНЕ ОБЛИКА – до одељка на 63. страни ЗА ОНЕ КОЈИ ЖЕЛЕ ДА ЗНАЈУ ВИШЕ. Овај одељак користити приликом коректуре њихових вежби на којима се ученици ликовно изражавају сликањем). Ради постизања јачег контраста при изради задатка на 52. страни рећи ученицима да на листу блока бр. 5 цртају меким графитним оловкама и црним пастелом.

НАПОМЕНА: Овај задатак може да помогне да ученицима да усвоје појам *графички дизајнер* (графички дизајнери уређују изглед књига, часописа, реклама, саобраћајних и других врста знакова). На почетку овог задатка објасните ученицима да *графички дизајнери* рашавају сличне ликовне задатке. Реците им да управе ЗОО–вртова понекад позивају графичке дизајнере да нацртају стилизоване облике животиња као визуелне знаке у ЗОО–врту. Питајте ученике зашто то управе ЗОО–вртова чине? Уколико се ученици не досете одговора, објасните им да су посетиоци ЗОО–врта често странци, који говоре различите језике. Ако желимо да сви странци знају где је у ЗОО–врту боравиште слонова реч СЛОН би требало исписати на неколико језика. Зато је једноставније боравиште слонова, као и свих осталих животиња у ЗОО– врту, означити стилизованим обликом слона – на тај начин је свим људима јасно, без обзира који језик говоре, где се у ЗОО–врту налазе слонови.

Оваквим приступом овом задатку стварате могућност да ученици сазнају шта означава реч – појам *дизајн* (са којим ће се

нешто касније свеобухватније упознати у целини ОБЛИКОВАЊЕ И ПРЕОБЛИКОВАЊЕ УПОТРЕБНИХ ПРЕДМЕТА, страна 100).

НАПОМЕНА:

- Уколико неки ученици нису присуствовали прошлом часу или на овај час нису дошли довољно припремљени јер нису обновили садржаје из уџбеника који се односе на врсте облика који су обрађени на прошлом часу (нису код куће прочитали текст о врстама облика и нису погледали репродукције у уџбенику) упутите их да најпре прочитају садржаје о врстама облика које сте обрадили а затим одредите задатке из уџбеника које ће урадити.
- Не дозволите да ученици буду површни при изради задатака.
- Сваки задатак на овом часу који се не црта у обележеном простору уџбеника ученици могу да ураде на половини листа блока бр. 5.
- Када приступате индивидуалној коректури задатка неког ученика увек цртајте на свом папиру (не цртајте на њиховом цртежу).
- На крају часа оцените резултате ових вежби које су радили током ова два часа и образложите ученицима оцене које сте забележили.
- Ученицима који брзо и тачно ураде предвиђене задатке за овај час припремите задатак (или неколико мањих задатака) који ће ангажовати њихову машту при цртању одређених врста облика.

Као и на свим осталим часовима договорите се са ученицима о прибору који ће користити на следећем часу.

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Основни дводимензионални и површински облици

ТИП ЧАСА: обрада

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Обнављање и утврђивање сазнања о основним дводимензионалним и тродимензионалним облицима.
- Утврђивање појма: *димензије облика (праваци по којима се простира, пружа неки облик у равни или у тродимензионалном простору).*
- Уочавање значаја положаја посматрача при опажању тродимензионалних облика.
- Усвајање појма *илузија (визуелни утисак) пређе димензије (тродимензионалног облика на слици)*

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Развијање способности тачног опажања основних дводимензионалних и тродимензионалних облика и уочавање њихових димензија (ширине, висине и дужине).
- Развијање способности (приближно) тачног приказивања дводимензионалних и тродимензионалних облика (без употребе лењира и шестара)

Опште васпитни задаци:

- култивисања личности ученика развијањем способности за визуелну перцепцију—визуелно опажање и приказивање (цртањем без употребе лењира и шестара) основних дводимензионалних и тродимензионалних облика
- упознавања ученика са уметничким делима прошлости и са делима савремене уметности на којима се уочавају основни дводимензионални и тродимензионални облици.

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

Ученици знају разлику између дводимензионалних и тродимензионалних облика. Знају да покажу основне дводимензионалне и тродимензионалне облике и знају да их приближно тачно нацртају без употребе лењира и шестара.

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник (странице 46, 47 и 48);
блок бр. 5, меке графитне оловке

На првом часу упутите ученике да прочитају текст, пажљиво посматрају репродукције а затим и ураде задатаке из уџбеника на странама 46 и 47. Иако ученицима карактеристике основних дводимензионалних и тродимензионалних облика изгледају познате, многи ученици не показују сигурност приликом цртања косог изгледа коцке, квадра, купе или пирамиде. Зато нарочито истинирајте да пажљиво посматрају репродукције изгледа нацртаних тродимензионалних облика – тражите да уоче паралелност ивица коцке и квадра. Корисно је да у овој етапи часа усмерите пажњу ученика и на опажање изгледа кружне површине ваљка и купе (опажају се као елипса). Често ученици на овом узрасту ”парцијално” опажају (а отуда и нетачно цртају) изглед ивица и страна неких тродимензионаних предмета. То, на пример, значи да извештан број ученика тачно уочава и приказује закривљен изглед ивица горње стране ваљка када се ваљак посматра одозго, а нетачно уочава и приказује изглед ивице доње ивице ваљка (нацртаће доњу ивицу да је права линија). Зато им помоћу модела ваљка покажите како се ваљак види одозго, са циљем да уоче закривљеност и горње и доње ивице ваљка, а затим да закривљеност ових ивица ваљка и нацртају. Ово је корисна вежба јер омогућава ученицима да касније на цртежима и сликама знају да прикажу тачан изглед тродимензионалних предмета.

Задатак на странама 46 подстиче ученике да уочавају правце простирања ивица квадрата и квадра и међусобне односе тих

праваца (њихову паралелност). На тај начин ученици памте опажене правце ивица ових тродимензионалних облика и њихове међусобне односе. То им омогућава да на вежбама које следе на следећем часу прикажу паралелност ивица и када искоса приказују изглед ових облика на површини папира. Овај задатак је означен као тежи јер се у последњем питању: ”Постоји ли разлика у изгледу коцке и квадрата када је критеријум правац њихових ивица” од ученика тражи да разумеју и усвоје појам *критеријум* (налази се у Речнику мање познатих речи на 108 страни).

Пре него што ученици ураде задатке на страни 47 нека погледају слике на страни 48 и нека прочитају текст на првој половини ове стране (до поднасловa ЗА ОНЕ КОЈИ ЖЕЛЕ ДА ЗНАЈУ ВИШЕ). Разговарајте са ученицима о појму *илузије* треће димензије тродимензионалног облика коцке на Пикасовој слици као и на линеарним цртежима на странама 46 и 47. Први задатак на страни 47 омогућава ученицима да развију способност уочавања да изглед нацртаних тродимензионалних облика на површини папира зависи од нашег положаја из којих облике посматрамо.

Други задатак на 47 страни упућује ученике на самосталност у истраживању и бележењу сопственог опажања изгледа страна квадрa и коцке из различитих позиција (због чега је означен да је тежи).

На другом часу најпре проверите да ли ученици умеју да нацртају изглед основних тродимензионалних облика када их посматрају искоса и одозго (уважавајући паралелност вертикалних, хоризонталних или косих ивица). Пошто утврдите да су ученици знају да нацртају изглед ових тродимензионалних облика када их посматрају искоса и одозго нека изглед ових облика нацртају када их посматрају искоса и одоздо.

У другој половини часа задајте ученицима да нацртају неколико васионских бродова који се крећу између квадрa, коцки,

ваљкова, купа и лопти (нека замисле да ови геометријски облици лебде у свемиру, да могу бити грађевине које имају прозоре, врата и сл.).

Реците ученицима да изгледе основних тродимензионалних облика који лебде у свемиру могу да нацртају онако како се ови облици опажају из различитих позиција (не морају да све облике прикажу како би се опажали из исте позиције).

НАПОМЕНА: Могуће је да неки ученици искажу жељу да нацртају васионске бродове као тродимензионалне облике. То свакако неће желети (и не морају) да учине сви ученици. Уколико поједини ученици желе да васионске бродове нацртају као тродимензионалне облике они заправо исказују потребу да нова сазнања примене у свом ликовном изражавању, и њихову жељу треба уважити. Уколико ученици не желе да цртају васионске бродове као тродимензионалне облике они показују да им тренутно није блиско напуштање дводимензионалности у приказивању облика. Постоје више типова деце у односу на њима својствен начин ликовног изражавања. Неопходно је да поштујемо индивидуалан темпо развоја и слободу личног изражавања ученика у процесу учења бројних ликовних феномена. Тиме омогућавамо успостављање хармоније – складног односа између нових сазнања о ликовним феноменима које ученици откривају (у овом случају реч је о опажању и приказивању тродимензионалних облика) и личног односа (наклоност или ненаклоност) сваког појединог ученика према тој ликовној појави. Зато је у овом задатку важно да уважите опредељење сваког ученика: и оних који васионске бродове желе да прикажу као сложене тродимензионалне облике (састављене од основних тродимензионалних облика), и оних који би радије да облике васионских бродова и даље желе да прикажу као дводимензионалне облике.

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Величина облика и међусобни однос величина

ТИП ЧАСА: обрада

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Утврђивање појма *упоредивање величина облика*, и појма *илузија удаљености облика (у зависности од његове величине)*
- Утврђивање појмова *монументални облици* и *минијатурни облици*

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Тачно опажање односа величина облика (једнакост величина, приближно исте величине облика – мала разлика у величини облика, велика разлика у величини облика)
- Креативно ликовно изражавање сликањем предложеног мотива: пејсаж са фигурама људи (на основу сећања: излет, летовање, зимовање...)

Опште васпитни задаци:

- Култивисања личности ученика развијањем способности за визуелну перцепцију–визуелно опажање међусобног односа величина облика и развијање способности за доживљавање и разумевање појаве илузије удаљености облика у зависности од њихове величине
- Сазревања и обогаћивања личности ликовно стваралачким радом и доживљавањем уметничких дела
- Упознавања ученика са уметничким делима прошлости и са делима савремене уметности (изабрати неке од репродукција из уџбеника на странама 7, 10, 22, 26, 35, 50, 55, 57, 58, 61, 70, 73, и репродукције уметничких дела из збирке које наставник поседује)
- мотивисања ученика за учествовање у културном и уметничком животу школе, места у коме живе...

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

- Ученици знају да упоређују величине облика (уочавају једнакост величина облика, приближно исте величине облика – мале разлике у величини облика, велика разлика у величини облика). Приликом посматрања ликовних радова уметника и ученика самостално или уз подстицање наставника са разумевањем користе појмове: *илузија удаљености облика (у зависности од његове величине)*, *монументални облици* и *минијатурни облици* – овим појмовима вербално описују утицај величине облика на посматрача. Ученици су мотивисани да се самостално и креативно ликовно изражавају сликајући пејсаж са фигурама људи у коме приказују разноврсне односе величина насликаних облика (људи, грађевина, дрвећа, планина и др.) техником акварела или темпере (задатак из уџбеника на 59 страни).

- **НАСТАВНА СРЕДСТВА:** Неколико репродукције уметничких дела међу многобројним репродукцијама из уџбеника (на странама 7, 10, 22, 26, 35, 50, 55, 57, 58, 61, 70, 73) и репродукције уметничких дела из збирке које наставник поседује (штампане или са пројектора); блок бр. 5, темпере (и прибор за сликање темперарама), акварел (и прибор за сликање акварелом)

Обрада ове наставне јединице се надовезује на сазнања која су ученици већ стекли о величини облика и монументалним и минијатурним облицима. Избор метода и облика рада прилагодите способностима и интересовањима ученика у одељењу у вези са величинама облика и мотивом који ће ученици сликати у наставку часа.

Тражите да ученици ураде задатак на 58. страни уџбеника. Пре него што им дефинишете захтеве задатка који их упућују како да насликају пејсаж са фигурама људи разговарајте са ученицима о њиховим утисцима са летовања, зимовања, излета,

боравка на селу, о доживљајима са путовања. Питајте их да ли су у виђеним пејсажима запазили неке монументалне облике? Разговор ће бити живљи уколико га поткрепите пројектовањем фотографија или слика са мотивом пејсажа са фигурама људи. Коментаришите их са ученицима тако да у коментарима акценат буде на величинама насликаних облика и на опажању међусобног односа величина облика. Непосредно пред почетак сликања кратко дефинишите ликовни задатак (ученицима је увек лакше када напишете на табли најбитније захтеве задатка на основу којих ученици приступају вежби).

На крају часа разговарајте са ученицима о ликовним резултатима ове вежбе, и прокоментаришите заједно са њима односе величина облика који се опажају на њиховим радовима. Не заборавите да похвалите и све остале ученике чије радове нисте показали а који су се током вежбе трудили да испуне захтеве ове вежбе.

Договорите се са ученицима о потребном сликарском и вајарском материјалу који ће донети на следећем часу.

РЕДНИ БРОЈ ЧАСА: 45, 46

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Додиривање, мимиолажење, преклапање, прожимање, усецање

ТИП ЧАСА: обрада

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Усвајање појмова: *додиривање, мимиолажење, преклапање, прожимање и усецање облика (ови појмови се односе на облике ликовних дела)*

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Развој способности за тачно опажање међусобног односа облика у окружењу и у простору ликовних дела (додиривање и заклањање облика, мимиолажење облика, преклапање облика, прожимање облика и усецање облика).
- Развој способности за приказивање облика на слици или цртежу који се међусобно додирују и заклањају
- развој способности за приказивање усецања облика на вајарском раду (скулптура у глини).

Опште васпитни задаци:

- култивисања личности ученика развијањем способности за визуелну перцепцију–визуелно опажање међусобних односа облика у окружењу и у простору ликовног дела (додиривање, мимиолажење, преклапање, прожимање и усецање облика) и развијање способности за доживљавање и разумевање ликовних дела у чијем простору ученици уочавају наведене односе међу облицима.
- сазревања и обогаћивања личности ликовно стваралачким радом и доживљавањем уметничких дела
- омогућавања напредовања ученика систематичним и поступним развијањем њиховог обликовног и креативног мишљења

- упознавања ученика са уметничким делима прошлости и са делима савремене уметности
- мотивисања ученика за учествовање у културном и уметничком животу школе, места у коме живе...

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

Ученици тачно опажају и именују различите међусобне просторне односе међу облицима које опажају у окружењу и у простору ликовног дела: додиривање и заклањање облика, мимоилажење облика, преклапање облика, прожимање облика и усецање облика. Способни су и мотивисани су да примене ова сазнања и да се креативно изражавају

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник (од 71–77 стране); репродукције уметничких дела које наставник поседује и ликовни радови ученика ранијих генерација; пастел, меке оловке, глинамол, блок бр. 5

Обрада ове наставне јединице значајна је за ученике овог узраста јер им омогућава да систематично опажају међусобне просторне односе међу облицима у окружењу а нарочито просторне односе облика на делима ликовне уметности. Ученици овог узраста ретко приказују међусобно (делимично) заклањање облика, преклапање облика, усецање облика. Зато је потребно да наставник инсистира да ученици тачно опажају (а током вежбе и да приказују) ове просторне односе међу облицима на репродукованим цртежима, сликама и скултурама уметника.

Појам прожимања облика је ученицима овог узраста непознат. На овом часу је потребно да овај појам ученици постане јасан – да га тачно разумеју. Инсистирајте на спором и пажљивим читању текста у уџбенику, посматрању датих примера и покрећите разговор о прочитаним деловима текста и опаженим односима прожимања облика на примерима из уџбеника.

Уколико обезбедите да ученици опазе прожимање облика и на неким примерима из окружења (плетена корпа, тканина која се тка на разбоју, и сл.) као и на још неким ликовним делима из ваше збирке репродукција овај појам ће им бити још ближи и јаснији. Задатак којим се утврђује опажање прожимања облика (а посебно задатак у коме се тражи да ученици прикажу овај међусобни однос облика) није дат у уџбенику јер је такав задатак на овом узрасту веома сложен те је потребно приступ овом појму ограничити на опажање и на образложење неколико изабраних примера.

Као и на свим ранијим часовима при обради ове наставне јединице користите уџбеник и захтевајте да ученици док читају текст пажљиво посматрају репродукције ликовних дела да би на њима уочавали међусобне односе облика (додиривање, мимоилажење, преклапање, прожимање и усецање облика) о којима читају. Уколико се определите да ученици садржаје ове наставне јединице откривају и усвајају радећи у паровима овај облик рада ће омогућити ученицима да приликом читања и уочавања приказаних просторних односа на ликовним делима буду више мотивисани – да једни друге подстичу да пажљивије уочавају односе облика на репродукцијама.

Као и када ученици раде у групама важно је да добро организујете активност парова, да подстичете мисаоне и перцептивне активности ученика јасним и добро осмишљеним питањима и коментарима.

Дакле, на првом часу ученици раде у паровима, упознају све наведене међусобне односе облика (и раде задатке из уџбеника које сте испланирали да их ураде у овом делу часа).

У другом делу овог двочаса ученици бирају и индивидуално раде један од два задатка: други задатак на 73 стране или задатак на 77 страни.

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Груписање облика у равни или простору

ТИП ЧАСА: обрада

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Разумевање и усвајање појма *груписање* (и *распоредица*) облика у равни или простору ликовног дела
- Разумевање и усвајање појма *груписање облика у првом, средњем и последњем плану ликовног дела* (појам: *план ликовног дела*)
- Разумевање и усвајање појма: *хоризонти* и *положај хоризонта* у равни слике
- Обнављање појма: *ритмичко распоредица облика* и појма: *међусобна повезаност облика* (посредством њиховог *ритмичког распореда*)

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Развијање способности тачног опажања груписаних и ритмички распоређених облика у равни и у простору ликовног дела
- Развијање способности тачног опажања првог, средњег и последњег плана ликовног дела
- Развијање способности тачног опажања хоризонта и висине хоризонта у ликовном делу (као и последица избора различитих висина хоризонта у ликовном делу)
- Развој сензибилитета при ликовном изражавању (коришћењем меке графитне оловке, акварела и темпера)

Опште васпитни задаци:

- култивисања личности ученика развијањем способности за визуелну перцепцију–визуелно опажање груписаних и ритмички распоређених облика у равни и у простору ликовног дела

- сазревања и обогаћивања личности ликовно стваралачким радом и доживљавањем уметничких дела на којима се јасно уочавају просторни планови
- омогућавања напредовања ка независности и индивидуалности ученика систематичним и поступним развијањем њиховог обликовног и креативног мишљења
- упознавања ученика са уметничким делима прошлости и са делима савремене уметности (репродукције ликовних дела у уџбенику и из збирке коју поседује наставник)
- мотивисања ученика за учествовање у културном и уметничком животу школе, места у коме живе...
- афирмисања националног и културног идентитета народа уз уважавање културних вредности других народа

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

Ученици са разумевањем користе појам *груписање и ритмичко распоређивање облика у равни и у простору ликовног дела* (нарочито када су питањима усмерени да о овом ликовном феномену коментаришу ликовна дела). Опажају и показују примере груписања облика када се они међусобно додирују или делимично заклањају. Опажају и показују примере ритмичког распореда облика у ликовној целини и уочавају да се ритмичким распоредом облика међу њима успоставља визуелна повезаност. Знају шта значи појам: *први, средњи и последњи план ликовног дела* и користе овај појам када говоре о груписању облика у равни и простору ликовног дела.

Знају шта значи појам *хоризонти* и свесно користе појам хоризонт у ликовном делу и знају какве су последице вишег односно нижег положаја хоризонта у простору ликовног дела. Креативно се изражавају групишући и ритмички распоређујући облике у првом, средњем и последњем плану креативно се изражавајући када стварују скице, цртеже или слике (на овом часу мотив је пејсаж – да би ученици боље запамтили значај положаја хоризонта у равни слике).

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник (странице 78, 79, 80 и друге странице на којима се налазе репродукције које наставник препоручи да их ученици анализирају да би усвојили и утврдили сазнања о груписању облика у равни или простору ликовног дела), фолија из уџбеника и маркери; репродукције ликовних дела уметника из наставникове збирке, ликовни радови ученика ранијих генерација, меке графитне оловке, прибор за сликање акварелом, темеперама, блок бр. 5

Уџбеник вам пружа различите могућности да обрадите ову наставну јединицу (у погледу избора облика рада и метода рада). Текст није обиман, објашњење појмова су усклађена са узрасним могућностима ученика, репродукције су изабране тако да ученик на њима лако уочава груписање облика у оквиру кога запажа додиривање, међусобно делимично заклањање облика, ритмичко распоређивање облика и распоређивања облика по плановима. Задаци у уџбенику у овој наставној целини су у функцији усвајања нових и утврђивања познатих појмова и током часа већину задатака ученици могу да ураде.

- У првих неколико етапа часа користите посматрање, опажање и анализу начина на које је уметник груписао облике у равни или у простору ликовног дела да би сте на тај начин остварили планиране циљеве и задатке који се односе на разумевање и на почетано усвајања нових појмова. У каснијим етапама часа формулишите ликовни задатак – ликовну вежбу тако да захтеви вежбе усмере ученике на креативно изражавање кроз које ће истовремено потврдити да су усвојили појмове наведене у циљевима и задацима часа а који се односе на груписање облика у равни (*ритмичко распоређивање облика у равни и у простору ликовног дела; први, средњи и последњи план ликовног дела; хоризонт и положај хоризонта у равни слике*).

РЕДНИ БРОЈ ЧАСА: 49, 50

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Облик – вежбање;
Додиривање, мимиолажење, преклапање, прожимање,
усецање:

"Дојаћај на штрџу" или "Гужва на пијаци" – (цртеж оловком)

ТИП ЧАСА: утврђивање

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Утврђивање појмова: *додиривање, мимиолажење, преклапање, прожимање и усецање облика* креативним ликовним изражавањем ученика
- Појам жанр–сцене (ликовни мотив чија је тема сцена из свакодневног живота)
- Обнављање, утврђивање и проширивање појма *скице*
- Обнављање појма *врсте линија*

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Развој способности за тачно и осетљиво опажање и маштовито приказивање међусобних односа облика (на основу памћења и маште)
- Развој способности за маштовито приказивање замишљених облика на слици или цртежу (који се међусобно додирују, заклањају, преклапају и мимоилазе)
- Развој сензибилитета ученика линеарним изражавањем (меким графитним оловкама)
- Развој емоционалног става ученика у односу на ликовни мотив и ликовни задатак

Опште васпитни задаци:

- развијање способности за доживљавање и разумевање ликовних дела у чијем простору ученици уочавају односе

додиривања, мимоилажења, преклапања и делимичног заклањања облика

- подстицање напредовања ученика систематичним и поступним развијањем њиховог обликовног и креативног мишљења
- сазревања и обогаћивања личности ликовно стваралачким радом
- упознавања ученика са уметничким делима прошлости и са делима савремене уметности
- мотивисања ученика за учествовање у културном и уметничком животу школе, места у коме живе...

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

Ученици се слободно и креативно ликовно изражавају цртајући и сликајући мотив чији тематски оквир разумеју. Знају да је жанр– сцена ликовни мотив чија је тема сцена из свакодневног живота. Распознају овај мотив у сликарству на примерима у уџбенику и на показаним репродукцијама. Ову вежбу ученици цртају или сликају у складу са захтевима постављеног ликовног задатака: маштовито приказују мноштво фигура људи и других облика на тргу или пијаци тако да се опажа да се облици међусобно делимично заклањају, додирују, преклапају, мимоилазе, усецају или прожимају. По завршетку вежбе ученици знају критеријуме (мерила) на основу којих приступају процени својих радова и радова другова: очекују да на ликовним радовима уоче маштовитост и креативност аутора као и разноврсност међусобних односа облика: додиривање, делимично заклањање, преклапање, прожимање.

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник (странице 72,73,74,75,76,77); репродукције ликовних дела из збирке наставника, ликовни радови ученика претходних генерација, меке графитне оловке, блок бр. 5

Покажите ученицима репродукције слика у уџбенику чији је мотив жанр–сцена:

(слике Питера Бројгела ”Кошење сена” и ”Сеоска свадба” – стране 58 и 73, Пол Сезан ”Девојка за клавиром”– страна 14, Аугуст Маке ”Парк” – страна 81). Објасните ученицима карактеристике жанр–сцене. Покажите им и друге репродукције из ваше збирке репродукција са истим мотивом.

Затражите да ученици на овим примерима уоче и покажу различите међусобне односе међу насликаним облицима (нарочито односе међусобног делимичног заклањања, додиривања, или мимоилажења облика). Већина ученика на овом узрсту на цртежима и сликама ретко приказују да се облици делимично заклањају, преклапају, прожимају или мимолазе. Зато је важно да пре него што почну да цртају или сликају на мноштву примера уоче, покажу и именују наведене међусобне односе међу насликаним облицима.

Пре него што формулишете ликовни задатак (ликовне захтеве у оквиру вежбе коју задајете ученицима) подстакните разговор о свакодневним призорима или догађајима на местима где се окупља мноштво људи (пијаци, тргови). Тражите да ученици опишу неку сцену, догађај, изглед, активност људи и распоред предмета (облика) који су запазили на пијаци или на тргу.

Уколико приметите да ученици нису расположени да вербално изражавају своје утиске о опаженим односима облика, не губите време подстичући их да то учине. У том случају је најбоље да их упутите да оловком начине неколико скица на којима ће приказати детаље појединих сцена са пијаци или са трга којих се сећају или коју замишљају. Овакав приступ свакако ће допринети да ученици енергичније, маштовитије и потпуније испуне захтеве дефинисане формулацијом ликовног задатка. Објасните им шта очекујете да прикажу на скицама: да се облици међусобно додирују, заклањају, преклапају или мимоилазе. Нагласите да скице на којима се не уочавају овакви међусобни односи нећете проценити као успешне. Ученици ће брже и

успешније да начине овакве скице уколико предходно предузмете још неколико активности:

- На кратко им покажете неколико фотографија са призорима гужве на пијаци или на тргу (на интернету овакве фотографије лако можете пронаћи, а послужиће и увећане – фотокопиране фотографије из часописа са истим мотивом).
- Инсистирајте да на овим фотографијама уоче и покажу примере додиривања, заклањања или мимоилажења облика.
- не заборавите да им покажете примере на којима они јасно опажају катрактеристике скица (уџбеник, стране 32 и 42) јер ће то помоћи да и они спонтано и брзо разноврсним линијама нацртају скице на којима су забележили своје утиске или замислили приказ.
- Ово је прилика да проширите појам скице: укажите ученицима да скице уметник често ствара посматрајући одређене облике али да скице понекад настају и на основу сећања и маште уметника; пример је Пикасов ”Тореадор”, на 74 страни уџбеника.

Похвалите неколико успешно нацртаних почетних скица (које су ученици цртали не дуже од 15 минута) а затим са ученицима разговарајте о њима.

Потом кратко и јасно саопштите ученицима захтеве ликовне вежбе:

- Маштовито нацртајте неким графитним оловкама приказ са пијаце или приказ са трга. Облике цртајте разноврсним линијама. Прикажите их тако да се на вашем цртежу често опажа њихово међусобно заклањање, преклапање, додиривање и мимоилажење.

Током вежбе похвалама и разговором о појединим захтевима овог ликовног задатка подстичите ученике на што креативније изражавање.

На крају часа оставите довољно времена да са ученицима прокоментаришете њихова ликовна искуства која су стекли цртајући ову вежбу. Покажите ученицима најбоље цртеже и

разговарајте са њима о ликовним вредностима које се уочавају на изложеним цртежима (јасно и често се уочава међусобно додиривање, заклањање, преклапање и мимоилажење нацртаних облика, облици су нацртани разноврсним линијама, призори са пијаце и трга нацртани су на маштовит и креативан начин јер на цртежима уочавамо бројне и разноврсно приказане фигуре и њихови међусобне односе што је карактеристично за свакодневна дешавања на тргу или на пијаци – мотив овог цртежа називамо жанр–сценом).

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Облик – вежбање:

Груписање облика у равни или простору: "Плажа на мору или на језеру" или "Излећ на великом њољу"

(пастел или темпере)

ТИП ЧАСА: утврђивање

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Утврђивање појмова: *груписање (и распоређивања) облика у равни или простору* ликовног дела, *груписање облика у првом, средњем и последњем плану ликовног дела* (појам: *план ликовног дела*), *хоризонт* и *положај хоризонта у равни слике* посматрањем ликовних дела и креативним изражавањем ученика

- Утврђивање појма: *ритмичко распоређивање облика* и појма: *међусобна повезаност облика (посредством њиховог ритмичког распореда)* посматрањем ликовних дела и креативним изражавањем ученика

- Обнављање појма: *карактеристике температуре*

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Развијање способности тачног и осетљивог опажања груписаних и ритмички распоређених облика у равни и у простору ликовног дела

- Развијање способности тачног и осетљивог опажања првог, средњег и последњег плана ликовног дела и груписање облика на слици по овим плановима.

- Развијање способности тачног и осетљивог опажања положаја хоризонта (висине хоризонта у ликовном делу) као и последица избора различитих у висини хоризонта у ликовном делу.

- Развој сензибилитета (моторичке осетљивости) и осетљивог ликовног опажања (сензитивности) при сликању темперама
- Креативно и маштовито ликовно изражавање предложеног мотива груписањем и ритмичким распоређивањем облика у равни слике.

Опште васпитни задаци:

- култивисања личности ученика развијањем способности за визуелну перцепцију – визуелно опажање и приказивање на својој слици груписаних и ритмички распоређених облика у равни
- сазревања и обогаћивања личности ликовно стваралачким радом и доживљавањем уметничких дела
- омогућавања напредовања ка независности и индивидуалности ученика систематичним и поступним развијањем њиховог обликовног и креативног мишљења
- упознавања ученика са уметничким делима прошлости и са делима савремене уметности (репродукције ликовних дела у уџбенику и из збирке коју поседује наставник)
- мотивисања ученика за учествовање у културном и уметничком животу школе, места у коме живе...

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

- Ученици се креативно и маштовито ликовно изражавају сликајући темперама предложени мотив уз уважавање основних захтева вежбе. Током сликања показују одговарајућу моторну осетљивост (сензибилитет). Знају да у првом, средњем и последњем плану слике групишу и ритмички распореде облике. Знају да одреде висину насликаног хоризонта у складу са својом ликовном идејом (ниже постављају хоризонт када намеравају да на слици доминира површина неба, а хоризонт постављају у горњем делу слике када намеравају да површина воде или земљишта доминира на слици). Међусобно дискутују и разговарају са наставником о ликовним резултатима своје вежбе и вежбе осталих ученика. Мотивисани су да се и даље слободно

и креативно изражавају и излажу своје радове на школским изложбама или на такмичењима (конкурсима).

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник; стране: 78, 79, 80, 81, репродукције уметничких дела из наставникове збирке, ликовни радови ученика претходних генерација; блок бр. 5, темепере и прибор за сликање темперама, пастел

Зашто су за ову вежбу предложена два мотива за сликање: плажа на мору (језеру) или излет на великом пољу. То је учињено да би и ученици који можда нису имали прилику да бораве на плажама крај великих вода могли да насликају (на основу свог искуства, сећања и маште) веома широк простор (какав опажамо на пољима).

Упутите ученике да посматрају слике "Плажа" Жоржа Сера или "Пејсаж са пољима жита" (78 и 79 страна уџбеника). Подстакните ученике питањима да опишу неке карактеристике простора плаже (или поља) које опажају на овим сликама.

Питања која се односе на слику "Плажа" (слична питања поставити и за Ван Гогову слику):

- По ком правцу се простира граница између воде и копна на овој слици?
- На којој висини слике је сликар насликао хоризонт?
- Да ли је висина хоризонта на овој слици омогућила сликару да више нагласи површину воде или површину неба?
- Које облике је сликар насликао на плажи а које на води?
- Зашто је сликар неке фигуре људи приказао да су мање по величини од других?
- Како је на слици сликар груписао облик?
- Које облике је распоредио у првом, које у средњем а које у последњем плану слике?
- Које фигуре људи опажете да су ритмички распоређене на овој слици?

Разговарајте са ученицима о општим карактеристикама простора плажа на мору или на језеру. Тражите да неведу заједничке карактеристике оваквих плажа (опажа се обала, велика површина воде, хоризонт или удаљена друга обала, небо). Тражите да ученици опишу и поједине специфичне карактеристике њима познате плаже (на пример: каменита је, стене су оштре, иза стена је борова шума, нема много људи на стенама; или, обала је песковита, са пуно људи, сунцобрана, купача, фотографа, продаваца сувенира, чамаца и сл.).

Када најавите ученицима сликарску технику (темепере) покажите један или два ликовна рада ученика ранијих генерација која су квалитетно насликана темперима (по могућности нека то буде пејсаж).

Подстакните их да на овим ликовним радовима својих вршњака уоче и подсети се најважнијих ликовних карактеристика темепере – упознали су их у четвртом разреду:

- боја се припрема на палети,
- користе се четкице са чвршћом длаком,
- приликом припреме боје се не мешају и не захватају са превише воде,
- боја добро покрива подлогу због своје густине,
- боја се може наносити изразито пастозно (тада се опажа слободно ритмички распоред трагова потеза четке по насликаној површини),
- могуће је наносити боје у више слојева, слој преко слоја
- обојена површина може се сасвим прекрити новим, пастозно нанетим горњим слојем друге боје (ова карактеристика темпера је ученицима значајна јер им указује да могу да измене већ обојене површине слике)
- када сликар горњи слој боје не наноси у пастозном, већ боју наноси у тањем (провидном) наносу опажа се – ”пробија” и доњи слој боје

На овом узрасту, је веома важно да пре почетка сликања темперама ученике подсетите на карактеристике темпере. То их такође ослобађа од страховања да ће погрешно обојити површине (због чега су неки ученици склони да уништавају започет рад). Подсећајте их да уколико су већ обојили (осликали) површину и нису задовољни тим решењем ову површину могу да потпуно прекрију новим, пастозно нанетим горњим слојем друге боје, која ће одговарати њиховој ликовној замисли (или је могу прекрити делимично, остављајући видљивом понегде и претходно обојену површину) Покажите им примере таквог поступка неког сликара (на пример на страни 71 у уџбенику видети репродукција слике: Дега, "Балерине"; на хаљини сагнуте балерине у првом плану опажу се и горњи и доњи слој боје).

Корисно је да упутите ученике да започну да сликају без употребе оловке – скицирајући облике искључиво тањим четкицама.

Непосредно пред почетек вежбе кратко дефинишите захтеве вежбе сажето обухватајући најбитније елементе постављених циљева и задатака за ова два часа (основне захтеве вежбе напишете на табли – то ће помоћи ученицима са нешто слабијом пажњом да не занемаре захтеве вежбе).

Ученике који оклевају да почну вежбу подстакните на рад предлагајући им да вежбу сагледају као игру бојама и облицима у оквирима правила (захтева) вежбе. Током коректуре ученике бодрите похвалама за свако креативно поступање и решење.

Најуспелије ликовне радове изложите у кабинету и на школској изложби.

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Облик – естетска анализа
ликовних радова ученика и уметника

ТИП ЧАСА: систематизација

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Посматрање и цртање различитих карактеристика и врста облика (уочавање и разумевање битних карактеристика облика и карактеристика појединих врста облика).
- Смислено коришћење појмова **врсте облика**: *геометријски облици, неправилни облици, симетрични облици, монументални и минијатурни облици, натуралистички облици, стилизовани облици, астрактни облици*; **визуелне карактеристике облика** (боја облика, величина, правац пројектовања, својства површине облика, контурне линије облика); **распоредивање и (ритмичко) цртање облика** (додиривање, делимично заклањање, мимоилажење, преклапање, прожимање, усецање облика) и разумевање да коришћење ових појмова олакшава споразумевање када се говори о облицима у ликовној целини (коју су ученици сами стварали или су је стварали ликовни уметници).
- Утврђивање (обнављање) појма *критеријум* (мерило, скуп правила за процењивање нечега)

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Тачно и осетљиво опажање и приказивање карактеристика геометријских, неправилних, симетричних, монументалних, минијатурних, натуралистичких, стилизованих и апстрактних облика.
- Развијање способности за стварање, доживљавање и разумевање ликовних дела на којима уметници и ученици приказују одређену врсту облика.
- Развој сензибилитета и сензитивности (цртањем и сликањем ликовном техником по избору ученика)

Опште васпитни задаци:

- култивисање личности ученика развијањем способности за визуелну перцепцију – визуелно опажање, развијањем способности за стварање, доживљавање, разумевање облика чије су карактеристике различите и различитих врста облика
- сазревања и обогаћивања личности ликовно стваралачким радом и доживљавањем уметничких дела на којима опажају карактеристике облика и различите врсте облика
- упознавања ученика са уметничким делима прошлости и са делима савремене уметности

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

Током фронталног и индивидуалног разговора са наставником ученици уочавају и именују карактеристике облика, разлике између појединих врста облика и начине груписања облика на својим ликовним задацима – вежбама. Знају шта су критеријуми о ликовним квалитетима вежби које се на овом часу процењују. На основу ових сазнања ученици самостално естетски процењују своје ликовне радове и у разговору са наставником (уз његово подстицање) употребљавају појмове који се односе на карактеристике, врсте облика и груписање облика. Мотивисани су да ова сазнања примене у креативном ликовном изражавању – стварају скице и слике на основу захтева из ове целине које наставник даје у ликовном задатку.

НАСТАВНА СРЕДСТВА:

Уџбеник: репродукције на свим странама у целини ОБЛИК: од 40–81; стране 54, 70 и 81: ДА СЕ ПОДСЕТИМО; ликовни радови ученика који су настали у овој наставној целини и који се налазе у мапама ученика, табла, папирна лепљива трака,...

Естетско процењивање ликовних радова ученика из целине ОБЛИК можете организовати на више начина.

Уколико сте задовољни начином на који сте остварили циљеве и задатке како је у овом приручнику предложено на 29. и 30. часу

(Линија – естетско процењивање ликовних радова ученика и уметника) поновите сценарио са ових часова или се одлучити за сличну или сасвим другачију организацију ова два часа. Без обзира на вашу одлуку о облицима и методама учења важно је да остварите наведене циљеве и задатке за ова два часа.

НАПОМЕНА: Док ви индивидуално разговарате и процењујете ликовна постигнућа ученика формулишите захтеве вежбе коју ученици раде током овог часа. Захтеве формулишите на основу увида о постигнућу ученика на претходним вежбама. Најбоље је да то буде вежба која ће подстаћи ученике на креативно изражавање. Будући да је ова целина по броју наставних јединица најобимнија и да се резултати вежби ученика међусобно разликују оправдано је и да селективно одредите задатак – вежбу које ће поједини ученици да раде. На пример уколико су поједини ученици слабије урадили вежбу у којој су се захтеви ликовног задатка односили на груписање облика ово је прилика да им задате вежбу са истим ликовним захтевима.

ОРНАМЕНТ

ОРНАМЕНТ (2+2)

Својства орнамента: ритмичност, симетричност и прецизност (2)

Игра линијама, површинама и облицима...

Слободан избор; одговарајућа средства и материјали.

Орнамент (2 часа вежбања)

У овој наставној целини неопходно је да ученици уоче запамте ликовне карактеристике орнамента. Потребно је да утврде и примене већ стечена сазнања о симетричности облика и о прецизном ритмичком распореду ликовних елемената као и

визуелној динамичности орнамента која произилази из ритмичког распореда његових елемената.

Задатак уочавања карактеристика неколико орнаменталних облика (преплет, палмета, спирала, розета) омогућава ученицима да и сами покушају да остваре орнаменталне облике сачињене од стилизованих или геометријских облика.

У раду са ученицима треба обратите пажњу на разлике у темпераменту, концентрацији и мотивацији ученика.

Посредством индивидуалног разговора са ученицима усмерите их ка проналажењу одговарајућих поступака у стварању орнамента који су усклађени са њиховим способностима и особеностима.

Карактеристике орнамента (симетричност, ритмичност–визуелна динамичност и прецизност) ученици могу да уоче и запамте у корелацији са садржајима из математике, историје, биологије, техничког васпитања, физичке културе...

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Својства орнамента: ритмичност, симетричност и

прецизност

ТИП ЧАСА: обрада

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Појмови: *орнаменти и орнаментика*
- Присуство орнамента (на површинама различитих предмета, фасадама грађевина, поду, стубовима, керамици, тканинама, одећи ...)
- Карактеристике орнамента: *визуелна динамичност орнамента – ритмички распоред (облика, линија, боја), симетричност, прецизност у ритмичком распореду елемената орнамента*
- Орнаментални облици: *грејлеј, палмета, спирала, розета*

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Тачно опажање орнамента на различитим предметима и површинама
- Тачно опажање и приказивање карактеристика орнамента
- Тачно опажање и приказивање орнаменталних облика
- Развој техничке спретности и прецизности при цртању орнамента

Опште васпитни задаци:

- култивисања личности ученика (развијањем способности за визуелну перцепцију–визуелно опажање и приказивање орнамента и разумевање поступка стварања орнамента на примерима орнаменталних целина
- сазревања и обогаћивања личности цртањем орнамента и орнаменталних облика и доживљавањем уметничких дела

- омогућавања напредовања ка независности и индивидуалности ученика__систематичним и поступним развијањем њиховог обликовног и креативног мишљења
- упознавања ученика са орнаментима из прошлости и са делима савремене уметности
- афирмисања националног и културног идентитета народа уз уважавање културних вредности других народа

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

Ученици знају да објасне шта је орнамент (реч орнамент указује на украс, шару), знају да је реч орнаментика означава вештину и уметност украшавања. Знају да наброје где сев опажамо и примењујемо орнаменте. Знају да визуелна динамичност орнамента произилази из наглашеног ритмичког распореда облика, линија и боја, као и да су симетричност и прецизност у ритмичком распореду елемената орнамента такође његове карактеристике. Препознају орнаменталне облике: преплет, палмету, спиралу и розету и знају да их нацртају. Цртају орнаменте комбинујући познате орнаменталне облике и геометријске облике уважавајући основне карактеристике орнамента

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник (странице 84 и 85), примери репродукција орнамента из наставникове збирке (народне ношње различитих крајева и народа, орнаменти на грађевинама...), ликовни радови ученика са мотивима орнамента, милиметарски папир, меке графитне оловке и оловке у боји

При обради ове наставне јединице користите текст и репродукције у уџбенику на странама 84 и 85, задатке и додатни визуелни материјал о орнаментици који имате у вашој збирци репродукција. У уводном и почетном делу средишњег дела часа можете да примените наизменично читање текста (пасус по

пасус) и постављање одговарајућих питања о прочитаном сегменту текста. Важно је да непрекидно усмераваате пажњу ученике на опажање карактеристика орнамента (на репродукцијама у уџбенику и осталим репродукцијама које показујете).

Пре него што ученици започну да раде задатак на 84 страни припремите ученике за израду овог задатка. Објасните зашто задатак раде на милиметарском папиру (геометријске облике – троуглове и квадрате могу да распореде симетрично по хоризонтали без употребе лењира; потребно је да на милиметарском папиру броје разделне црте). Такође им објасните да овај орнамент треба да нацртају по целој ширини милиметарског папира. Објасните им да овај задатак најпре ураде према упутствима која су дата под бројем 1, а затим да орнамент нацртају на други начин, према упутствима која су дата под бројем 2.

Оба поступка могу да доведу до тачног решења. Од ученика се очекује да самостално уоче који поступак при цртању им више олакшава испуњавање захтева да орнамент буде симетричан. Овим задатаком ученици непосредно – искуствено уочавају значај осе симетрије и симетричног распоређивања облика при стварању орнамента. Такође ученици израдом овог задатка уочавају значај прецизног ритмичког распореда облика при стварању орнамента. Ученицима са изразито бурним темпераментом при ликовном изражавању, који теже спонтаном и експресивном изражавању ликовних замисли, овај задатак може бити тежи. Они при решавању оваквог типа задатка понекад испољавају нестрпљење, не желе да тачно пребројавају разделне црте на милиметарском папиру – не маре за прецизност у ритмичком распореду елемената. Потребно је да разговарате са њима и посаветујете их да овај задатак ураде цртајући мањи број већих геометријских облика (квadrата и троуглова) које треба да симетрично и прецизно распореде јер им смањење

ритмичности олакшава да уваже захтеве задатка (да ритмички прецизно и симетрично распореде облике).

Читањем текста о сваком наведеном орнаменталном облику на 85 страни, посматрањем слика на 84. страни, посматрањем цртежа орнаменталних облика које наставник нацрта на на табли ученици упознају карактеристике преплета, палмете, спирале и розете као и поступак извођења цртежа.

Да би ученици научили да цртају ове орнаменталне облике (преплет, палмету, спиралу, розету) потребно је да их нацртају графитном оловком на милиметарском папиру стварајући хоризонтално или вертикално компонован симетричан орнамент.

Пре него што им задате да ураде два задатка на 85. страни проверите да ли сви ученици знају да нацртају орнаменте на којима се уочавају преплети, палмете, спирале и розета(е), и да ли знају да на милиметарском папиру ритмички прецизно распореде орнаменталне облике.

Оба задатка на 85. страни ученици могу да раде на већем милиметарском папиру (А3 формат). Израда ових задатака омогућава наставнику да уочи да ли је и колико је сваки ученик усвојио сазнања о орнаменту, орнаменталним облицима, колика је његова техничка спретност, какав сензибилитет исказује ученик и колико је креативан.

Похвалите залагање ученика на овом часу. Разговарајте о њиховим сазнањима о орнаменту која су имали пре овога часа и оним која су стекли на овом часу коришћењем уџбеника, посматрањем и анализом репродукција и израдом задатака. Питајте их да ли желе и у којим околностима да стварају орнаменте

Договорите се са ученицима који материјал треба да за следећи час.

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Орнамент (вежбање);

Орнамент на летњој мајици (хаљини) –

ТИП ЧАСА: утврђивање

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Утврђивање појмова: *орнамент и орнаментика (уметност и вештина украшавања – декорисања)*
- Тачно и осетљиво опажање орнамента на фотографијама које наставник показује ученицима: различити декоративни предмети, фасаде, грађевине, подови, стубови, керамика, тканине, одећа...
- Утврђивање сазнања о карактеристикама орнамента: *визуелна динамичност орнамента – ритмички распоред (облика, линија, боја), симетричност, прецизност у ритмичком распореду елемената од којих је сачињен орнамент*
- Утврђивање сазнања о орнаменталним облицима: *преплећ, палмета, спирала, розета*

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Тачно и осетљиво опажање визуелне динамичности коју ствара орнамент на различитим предметима и површинама
- Тачно и осетљиво опажање и приказивање карактеристика орнамента (симетричност, прецизност у ритмичком распореду елемената), орнаменталних облика
- Креативно изражавање стварањем орнаменталне целине на одевном предмету
- Развој техничке спретности, сензибилитета и креативности при цртању орнамента

Опште васпитни задаци:

- култивисања личности ученика развијањем способности за визуелну перцепцију–визуелно опажање орнаменталних целина

- развијање способности за креативно ликовно изражавање, доживљавање и разумевање орнаментике – вештине и уметности украшавања.
- сазревања и обогаћивања личности ликовно стваралачким радом и доживљавањем уметничких дела на којима се уочавају и орнаменти
- омогућавања напредовања ка независности и индивидуалности ученика систематичним и поступним развијањем њихових способности за обликовно и креативно мишљење при стварању орнаменталних целина
- упознавања ученика са уметничким делима прошлости и са делима савремене уметности (наши средњовековни манастири, афричка декоративна уметност, цртежи и слике Матиса).
- мотивисања ученика за учествовање у културном и уметничком животу школе, места у коме живе...
- афирмисања националног и културног идентитета народа уз уважавање културних вредности других народа (у уџбенику су дати примери орнаменталних целина које су настале у Србији, Македонији, Кини, Африци – али наставник може још више да прошири увиде ученика о орнаментици у различитим културама)

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

Ученици се креативно ликовно изражавају стварајући скице и коначна ликовна решења летње мајице или хаљине на чијим површинама доминирају орнаменти. На орнаментима које су самостално нацртали уочава се уважавање основних карактеристика орнамента (прецизност у ритмичком распореду, симетричност) и слободан и креативан приступ ученика при обликовању једног одевног предмета. Ученици имају свест о вредности и значају својих нових сазнања о орнаментици па зато после урађене вежбе имају више самопоуздања (пред сличним задацима које би могли да убудуће ураде: поклони пријатељима и сл).

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник, фотографије на којима су приказане народне ношње, модерна одећа са орнаменталним целинама; блок број 5, меке графитне оловке, оловке у боји, флуомастери

У уводном делу часа обновите појмове: *орнаменти и орнаментика* покажите ученицима фотографије декоративних предмета, грађевина а нарочито фотографија одевних предмета на којима се уочавају орнаменталне целине.

Разговарајте о карактеристикама орнамента које се могу уочити на овим примерима: *визуелна динамичност орнамента – ритмички распоред (облика, линија, боја), симетричност, прецизност у ритмичком распореду елемената орнамента*

Покажите ученицима и неколико њихових најуспелијих ликовних радова са прошлог часа и на тај начин их подсетите на орнаменталне облике.

У средишњем делу часа разговарајте са ученицима о летњим одевним предметима (мајице, хаљине). Покажите им одећу са елементима орнамента или је прикажите на фотографијама (из модних часописа, са инетрнета). Бројна су питања о одећи са орнаментима о којим можете да са ученицима разговарате:

- Да ли орнамент украшава само неке делове одеће или цели њену површину?
- Да ли ученици верују да и савремени одевни предмети могу да се украшавају орнаментима?
- Од којих се геометријских и стилизованих облика могу стварати орнаменти?
- Да ли орнаменти на одећи доприносе стварању визуелне динамичност одевних предмета?

После разговора о одећи и орнаментима на њој дефинишите ликовни задатак који се остварује из два дела.

У првом делу задатака ученици на папиру блока број 5 меким графитним оловкама цртају неколико (три – четири) скице летњих мајица или хаљине различитих кројева. На свакој скици одређују површине у облику правоугаоних трака које се простиру по различитим правцима. На овим тракама, у другом делу задатка, када на новом листу блока број 5 нацртају велики модел одеће према најуспелијој скици, уцртаће орнаменте). Први део задатак се завршава избором најмаштовитијих скица модела летње мајице или хаљине.

У другом делу задатка преко целе површине листа блока бр. 5 цртају модел одеће према скици коју су изабрали као најмаштовитију. Орнаменте цртају на тракама – правоугаоним површинама. Орнаменти садрже геометријске, стилизоване, познате или измишљене орнаменталне облике. Овај цртеж раде у боји: користе меке графитне оловке, оловке у боји, флуомастере, пастел боје. Број боја ограничите на највише шест боја – укључујући и белу (да би се избегле исувише разнобојне орнаменталне целине).

Током израде вежбе упућујте похвале ученицима за свако ликовно успешно решење које уочавате на њиховим скицама у свим етапама њиховог рада и на тај начин мотивишите ученике на креативно ликовно изражавање. Пошто овај ликовни рад ученици не раде на милиметарском папиру можда ће неки ученици изразити жељу да користе лењир при цртању орнамента на правоугаоним површинама. Важно је да ученицима објасните да помоћне линије, било да их повлаче помоћу лењира или ”слободном руком”, треба да буду светле (уске) – да се не истичу више од линија нацртаног орнамента. Такође им напомените да помоћне линије не цртају на растојањима од једног милиметра већ на растојању од једног сантиметра (или пет милиметара) зато што у овом задатку није неопходно да се наглашава прецизност у ритмичком распореду елемената од којих се састоји орнамент.

На крају часа поделите ученике у неколико група. Затражите да свака група изабере неколико најмаштовитијих цртежа летње мајице или хаљине са орнаментима међу онима које је група добила да их естетски процени. Приликом представљања изабраних ликовних решења тражите од представника сваке групе да обасне ученицима на основу којих критеријума су се одлучили да изаберу цртеже.

Договорите се са ученицима и ликовном материјалу који ће донети за следећи час.

СВЕТЛИНСКИ ОБЈЕКТИ И КОЛАЖ

СВЕТЛИНСКИ ОБЈЕКТИ И КОЛАЖ (2+2)

Светлински објекти и колаж (2)

Развој маште.

Слободан избор материјала: разне провидне обојене и необојене фолије, дијапројектори, папири и сл.

Светлински објекти и колаж (2 часа вежбања)

Већини ученика су непознати (или делимично – непотпуно познати) појмови из ове наставне целине (*светлински објекти – луминообјекти, одбијање светлости са површина – рефлектовање светлости, позоришне сенки, колаж*). На пример, многи ученици на овом узрасту повезују реч – појам *колаж* са колаж папиром (будући да су у нижим разредима често користили искључиво колаж папир када су стварали колаже). Зато када ученици науче тачна значења наведених појмова проверите да ли су их заиста разумели и да ли знају да их користе када разговарате о репродукцијама ликовних дела и њиховим вежбама. Текст, репродукције и задаци у уџбенику омогућавају и подстичу ученике да усвоје непознате појмове, да

прецизније одреде значења појмова који су им делимично познати али, такође, и да се креативно изражавају, свесно примењујући нове поступке изражавања и нове врсте материјала.

Ученици су склони претрпавању својих колажа користећи сав донет материјал. Подстичите њихову креативност при стварању луминообјеката и колажа тиме што ћете им указати да сваку своју ликовну замисао могу потпуно да изразе само ако од свег донетог материјала изаберу одговарајуће материјале и ако се затим потруде да их ритмички распореде. Подсетите их да су на почетку године ритмички распоређивали боје, линије и облике а тражите да та сазнања примене и сада при стварању луминообјеката и колажа. Прва два задатка на 90. страни уџбеника дата су да усмере пажњу ученика на значај ритмичког распоређивања ликовних елемената не само у тз. ”традиционалним ” техникама стварања већ и у осталим облицима ликовног стварања и зато тражите да их ученици ураде пре почетка вежбе на 61. и 62. часу.

Веома је важно да у овој целини ученицима омогућите да током израде задатака уживају у откривању нових могућности креативног ликовног изражавања. Али, такође је значајно да и после завршетка вежби ученици сагледају резултате својих ликовних истраживања. Зато препоруке о излагању радова ученика у кабинету, на крају часа, нису формалне, већ имају велики мотивациони значај за ученике. Изложбе у кабинету (учионици) иако по дужини трајања кратке, представљају својеврсан увод у радост откривања нових сазнања и ликовних искустава које ученике очекује на следећим часовима.

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Светлински објекти и колаж

ТИП ЧАСА: обрада

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Усвајање појмова: *свешлински објекти – луминообјекти*
- Усвајање сазнања о утицају различитих техничких проналазака на визуелна истраживања у области светлости (*позоришне сенке, златни листићи на средњовековним иконама, фотографија, филм, луминообјекти*)
- Разумевање појмова везаних за основне карактеристике светлинских објеката (*могућност промене смера усмерености светлосног извора и ритма појављивања и јачине – интезиције светлости; светлост се одбија – рефлектује се са сјајних површина чији се изглед мења када се површине мењају утао под којим су осветљене; уметници који стварају луминообјекте често сарађују са научницима и инжењерима*)
- Усвајање сазнања о основним карактеристикама технике сликања чији је назив: *колаж* и усвајање сазнања о времену настанка колажа

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Развој способности тачног опажања утицаја светлости на динамичка (ритмичка) визуелна својства луминообјеката
- Развој техничке спретности, сензибилитета и маштовитости у стварању једноставних луминообјеката
- Развој способности тачног опажања ликовних карактеристика колажа
- Развој сензибилитета и маштовитости ликовним изражавањем техником колажа

Опште васпитни задаци:

- култивисања личности ученика развијањем способности за визуелно опажање карактеристика светлинских објеката и колажа

- сазревања и обогаћивања личности ликовно стваралачким радом и доживљавањем уметничких дела уметника и ликовних радова ученика из области луминообјеката и колажа
- омогућавања напредовања ка независности и индивидуалности ученика (систематичним и поступним развијањем њиховог обликовног и креативног мишљења применом нових поступака употребом нових материјала за ликовно изражавање)
- упознавања ученика са уметничким делима савремене уметности
- мотивисања ученика за учествовање у културном и уметничком животу школе, места у коме живе...
- афирмисања националног и културног идентитета народа уз уважавање културних вредности других народа

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА: Ученици су читањем текста из уџбеника и посредством разговора са наставником разумели и усвојили нове појмове: *свећински објекти – луминообјекти, позоришне сенке, утицај техничких проналазака и визуелних изражавања у области светлости, одбијање – рефлектовање светлости (са сјајних површина чији се изглед мења када те површине мењају угао под којим су осветљене),* основне карактеристике колажа и постојећи приликом сликања *техником колаж: комбиновање сликања традиционалним материјалима и лењења различитих површина тканина, папир, новинских исечака, канџа итд.* Ученици користе ове појмове када говоре о светлинским објектима које посматрају и сами их стварају.

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник (странице 86, 87, 88, 89, 90, 91 и 67), провидна фолија и маркери, блок број 5, фолија од алуминијума, лепак за папир, батеријске лампе, провидне пластичне фолије у боји, колац, селотејп

Позориште сенки – врста луткарске представе у којој се помоћу снопа светлости опајају сенке лутака на платну. Настанак ове врсте позоришта везује се за земље далеког истока (Кина, Бали, Јава).

Као и претходне наставне јединице и ова се може да обради на више начина.

На почетку часа предложите ученицима да посматрају репродукције ликовних дела на 88. и 89. страни уџбеника а затим нека покушају да опишу своја запажања о ликовним делима која су посматрали.

Пре часа запишите на пак папиру низ питања која се односе на садржаје који се налазе у уџбенику на странама 88, 89, 90 и 91. Окачите пак папир са овим питањима на таблу. Тражите да на записана питања ученици пронађу одговоре у тексту уџбеника на наведеним странама. (Напомените им да је важно да док читају текст посматрају репродукције на наведеним странама. Када пронађу одговоре на питања која сте записали могу да их запишу или да их саопште усмено).

Ево неких питања која можете поставити ученицима:

- Како настаје позориште сенки?
- Како настају светлински објекти – луминообјекти?
- Како можемо да мењамо светлост при стварању светлинских објеката?
- Да ли на средњовековним иконама позлаћене површине које одбијају светлост утичу на изглед иконе (види 67. страну у уџбенику)?
- Како и када је настала ликовна техника коју називамо колаж?
- Који сликари су први сликали овом техником?
- Да ли сликање техником колажа значи да сликар не сме да користи класичне сликарске материјале: темпере, акварел, графитну оловку...

- Када сликамао техником колажа да ли је важно да усклађујем изглед површина које су сачињене од различитих материјала?

- Да ли и приликом сликања техником колажа уметник повезује облике и боје помоћу ритмичког односа међу њима?

Пошто сви ученици саслушају одговоре на питања која сте навели тражите да ураде прва два задатка на 90. страни.

Затим затражите да следећи задатак ученици раде у паровима.

Нека сваки пар ученика исече пет – шест трака од папира дужине 15 – 30 цм чија ширина је 1 – 4 цм. На поједине траке, по целој њиховој ширини нека обострано залепе приближно једнаке парчиће фолија од алуминијума (користе се за чување прехрамбених намирница) остављајући међу њима мање и приближно једнаке размаке. Најбрже ће то учинити ако нанесу лепак по целој ширини папирне траке па потом прислоне фолију на површину на којој је нанесен лепак а затим са траке одцепе – ољуште незалепљене делове фолије. Тражите од ученика да поједини парчићи алуминијумске фолије залепе тако да они буду сасвим глатки (приближно онако како изгледају када су тек одмотани), а други парчићи фолије нека буду различите рељефности (која се лако постиже гужвањем фолије). Напомените ученицима да поједине траке могу да облепе фолијама по целој њиховој дужини.

Затим нека овако припремљене траке међусобно преплићу, савијају, провлаче и на тај начин начине апстрактне облике. Добијене облике нека поставе на површину стола или их окаче о конач тако могу да се окрећу.

Тражите од ученика да запазе како сјајне површине алуминијумских фолија мењају свој изглед кад год ученик мења свој положај у односу на облик који посматра, или када се облик од папира и алуминијумских трака окреће јер је окачен о конач.

Предложите ученицима да испред ових својих радова поставе провидне пластичне фолије у боји и нека кроз њих усмере сноп светлости са јачих батеријских лампи. Тражите да опишу како обојена светлост утиче на изглед сјајних површина.

Тражите да ученици упореде свој рад са репродукцијама на 87. страни да би уочили ком репродукованом делу је њихов рад најсличнији (тражите да објасне у чему је сличност између њиховог рада и репродукованог дела на 87. страни).

На крају предложите ученицима да именују своје радове тако да у називу рада буде заступљени и појмови који се односи на *свећлост*, на *одбијање – рефлектовање свећлости*...

Разговарајте са ученицима о њиховим радовима и заједно изаберите најкреативније ликовне радове који су настали током овог часа. Потом направите изложбу ових радова у кабинету. Ако имате услова, нека ученици усмере јаче батеријске лампе или сијалице које се ритмички пале и гасе и нека на тај начин осветлите своје радове. Посматрајући визуелне ефекте и промена које се том приликом дешавају и разговарајте о њима.

РЕДНИ БРОЈ ЧАСА: 61, 62

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Светлински објекти и колаж (2 часа вежбања);

Колаж (мотив по избору ученика) или **”Васионски брод”**

– луминообјекат

ТИП ЧАСА: утврђивање

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

- Утврђивање појмова: *светлински објекти* – *луминообјекти*
- Утврђивање сазнања о утицају различитих техничких проналазака на визуелна истраживања у области светлости (*позоришне сенке, златни листићи на средњовековним иконама, фотографија, филм, луминообјекти*)
- Утврђивање сазнања стечених на прошла два часа о основним карактеристикама светлинских објеката: могућност *промене смера усмерености светлосног извора и рита појављивања и јачине – интезитета светлости; светлости се одбија – рефлектује се са сјајних површина чији се изглед мења када те површине мењају угао под којим су осветљене; уметници који стварају луминообјекте често сарађују са научницима и инжењерима*
- Утврђивање сазнања о основним карактеристикама технике сликања чији је назив: *колаж* и поступцима за креативно ликовно изражавање овом техником

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

- Развој способности осетљивог опажања утицаја светлости на динамичка и ритмичка визуелна својства луминообјеката (на делима ликовних уметника и дечијих ликовних радова)

- Развој техничке спретности, сензибилитета и маштовитости у стварању једноставних луминообјеката
- Развој способности тачног и осетљивог опажања ликовних карактеристика колажа
- Развој сензибилитета, маштовитости и креативности у стварању техником колажа

Опште васпитни задаци:

- култивисања личности ученика развијањем способности за визуелну перцепцију–визуелно опажање карактеристика светлинских објеката и колажа (доживљавање и разумевање ученицима мање познатих облика и појава у ликовној култури)
- сазревања и обогаћивања личности ликовно стваралачким радом и доживљавањем уметничких дела уметника и ликовних радова ученика оставрених као луминообјекте или техником колажа
- напредовање ка независности, индивидуалности и креативности ученика (систематичним и поступним развијањем њиховог обликовног и креативног мишљења применом нових поступака ликовног изражавања и употребом нових материјала за ликовно изражавање)
- упознавања ученика са уметничким делима савремене уметности
- мотивисања ученика за учествовање у културном и уметничком животу школе, места у коме живе...

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

У разговору о ликовним делима уметника или о својим радовима (или појавама у визуелним уметностима) ученици користе појмове: *свешлински објекти – луминообјекти, одбијање свешлости са површина – рефлектовање свешлости, џозористије сенки, колаж...*

При изради луминообјеката и колажа испољавају креативност: у настојању да изразе своју ликовну замисао бирају одговарајуће материјала погодне за стварање луминообјеката и колажа и ритмички их распоређују чиме избегавају некритичку

претрпаност колажа и луминообјеката различитим материјалима.

При естетском процењивању својих радова користе научене појмове и руководе се усвојеним критеријумима (маштовитост у стварању, одговарајући избор материјала и ритмичност у распореду ликовних елемената).

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник (странице 86, 87, 88, 89, 90, 91 и 67), репродукције или слајдови ликовних дела уметника из наставникове збирке;

картон величине листа из блока број 5, фолија од алуминијума, кутијице од лекова, лепак за папир и пластику; различити материјали (парчићи од коже, скаја, тканина, папира, фурнира, исечци из часописа, канапи, слама, сламке за сокове, ситни предмети, батеријске лампе, разнобојне провидне фолије...); фотографије: деца на ролерима, сова, птица са раширеним крилима

У уводном делу часа разговарајте са ученицима о репродукција на странама уџбеника 86, 87, 88, 89, 90 и 91 (ви предложите да се разговара о неколико репродукција, а неке репродукције нека предложи ученици). Поставите им питања о поступцима и материјалима које су користили уметници (или ученици) када су та дела стварали.

Циљ овог разговора је да ученици утврде појмове (и у својим одговорима на питања их и користе):

- *свећлински објекти – луминообјекти,*
- *позоришне сенке,*
- *техничких проналасци и визуелна изражавања у области светлости,*
- *одбијање – рефлектовање светлости са сјајних површина чији се изглед мења када те површине мењају угао под којим су осветљене,*
- *време настанка колажа*
- *имена уметника који су први сликали техником колаж*

- основне карактеристике и поступци приликом сликања техником коју називамо колаж (комбиновање сликања традиционалним материјалима и лепљења површина тканине, папета, новинских исечака, канџа и др.; ритмичко распоређивање свих ликовних елемената)

Тражите да ученици ураде прва два задатка на 90. страни уџбеника. Ови задаци усмеравају пажњу ученика на значај ритмичког распоређивања ликовних елемената у свим медијима и поступцима ликовног изражавања.

После разговора о колажима и луминообјектима припремите ученике за израду два задатка из уџбеника. И у једном и другом задатку треба да испоље креативност (нарочито у избору и комбинацији материјала). Први задатак раде техником коју називамо колаж а у другом граде светлинске објекте – луминообјекте. Током ова два часа могу да ураде један или оба задатка (што зависи од брзине којом су у стању да се потпуно ликовно изразе).

Ученици техником колажа раде први задатак на 91. страни уџбеника.

НАПОМЕНА: Уколико при изради овог задатка приметите да су неки ученици неодлучни у избору мотива ви им предложите мотив (на пример: Деца (дете) на ролерима, Сова на грани, Птица раширених крила, и сл.).

Други задатак је последњи задатак на 91. страни уџбеника (Направи скулптуру од картонских кутијица и алумунијумских фолија).

НАПОМЕНА: Уколико приметите да неке ученике више мотивише да стварају када им ви предложите одређени мотив дефинишите задатак овако:

Начините светлински објекат – луминообјекат од картона, лепка за папир, кутијица за лекове (потребно је да кутијице за лекове сасвим облепите алуминијумским фолијама). Мотив вашег светлинског објекта је: Времеплов – машина којом се путује кроз време.

Договорите се са ученицима како да се припреме за следећи час. Задајте им да прочитају текст из уџбеника под насловом ВИЗУЕЛНО СПОРАЗУМЕВАЊЕ (од 92 – 97 стране). Упутите их да посматрају репродукције ликовних радова уметника које се налазе на овим странама. После читања и посматрања репродукција на овим странама потребно је да осмисле и да запишу осам питања која се односе на прочитани текст. Објасните им да треба да запишу четири питања која се односе на текст и репродукције на странама 94 и 95, а затим да осмисле и запишу четри питања која се односе на текст и репродукције на странама 96 и 97. Објасните им зашто имају овај задатак (да би на следећем часу, користећи и питања која су записали, организовали квиз знања о визуелном споразумевању).

ОБЛИКОВАЊЕ И ПРЕОБЛИКОВАЊЕ УПОТРЕБНИХ ПРЕДМЕТА

ОБЛИКОВАЊЕ И ПРЕОБЛИКОВАЊЕ УПОТРЕБНИХ ПРЕДМЕТА (4+2)

Обликовање употребних предмета (4)

Аперцепција и перцепција.

Цртање, сликање, вајање; одговарајућа дидактичка средства;
слободан избор разних употребних предмета.

Преобликовање употребних предмета (2 часа вежбање)

У овој наставној целини циљеви и задаци часа обухватају усвајање и утврђивање бројних појмова које ученици не знају или су им делимично познати.

Усвајање и утврђивање ових појмова остварите коришћењем уџбеника, изработом задатака, разговором са ученицима о ликовним делима и њиховим оствареним вежбама.

Ученици на овом узрасту воле да раде у пару или у групама па зато и у реализацији ове наставне целине примените ове облике рада.

Креативност у ликовном изражавању ученика, развијање њихове маштовитости, техничке спретности, кооперативности у раду парова или групе ученика део су широког спектра способности које се развијају током реализације задатака и циљева часова у овој наставној целини.

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Обликовање употребних предмета

ТИП ЧАСА: обрада

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

Разумевање и усвајање појмова:

- *дизајн* (обликовање употребних предмета у области примењених уметности: архитектура, графичи, индустријски и текстилни дизајн)
- *дизајнер* (ликовни уметник који планира и црта изглед употребних предмета)
- *занатски производ* (појединачни, на јединствен начин израђени предмети – уникати, урађени према жељи купца)
- *естетски (естетичан)* – осећање, смисао за оно што је лепо, смисао за уметност, осећање и укус за лепо
- *индустријска производња* (производња употребних предмета у великом серијама)
- *упољребни предмет* (предмети које човек користи)
- *упољребна функција предмета* (оно чему је намењен, чему служи неки предмет, рад који обавља неки предмет)
- *мода* (начин ношења и одевања људи у неком периоду времена, ћуд, укус, обичај)
- *асамбљаж* (ликовна дела која настају од одбачених предмета или њихових делова)
- *преобликовање упољребних предмета* (уметнички поступак у коме се од делова употребних предмета гради ликовна целина)

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

Тачно разумевање и опажање:

- функција употребних предмета и производа примењених уметности у различитим областима (архитектура, графички, индустријски, текстилни дизајн);
- разлике између занатских и индустријских производа

- поступка обликовања употребних предмета
- поступка преобликовања употребних предмета (стварање *асамблажа*)

Опште васпитни задаци:

- култивисања личности ученика (развијањем способности за визуелно опажање *карактеристика производа примењених уметности (естетске, функционалне)*)
- развијање способности за доживљавање и разумевање бројних облика и појава у ликовној култури: *асамблажи*
- сазревања и обогаћивања личности (цртањем скица употребних предмета и доживљавањем уметничких дела)
- омогућавања напредовања ка независности и индивидуалности ученика__ (систематичним и поступним развијањем њиховог обликовног и креативног мишљења)
- упознавања ученика са уметничким делима прошлости и са делима савремене уметности
- мотивисања ученика за учествовање у културном и уметничком животу школе, места у коме живе...

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

Ученици су на часу научили шта значе појмови: *дизајн, дизајнер, естетски (естетско осећање), индустријска производња, уйопребни предмет, уйопребна функција предмета, мода, асамблаж, преобликовање уйопребних предмета*. Ове појмове смислено користе када одговарају на питања о настајању и карактеристикама употребних предмета или предмета који су настали преобликовањем употребних предмета.

Знају да начине скице употребних предмета и да опишу неке његове битне карактеристике (материјал од кога је предмет начињен, употребна функција тог предмета, естетска вредност предмета...

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник (странице 99 – 103), оловке у боји, графитне оловке, блок бр. 5, фотографије и репродукције из наставникове збирке...

Процените да ли у одељењима којима предајте постоји мотивација за рад у групама и организовање квиза знања као на предпрошлом часу. И током ова два часа обраде ове наставне целине могуће је на сличан начин мотивисати ученике да усвајају нова знања. Уколико таква мотивација постоји искористите је да на тај начин учврстите сазнање и искуство ученика да се овим методама учења могу успешно и на социјално прихватљив начин усвајати нова знања. Али, ако приметите да у неким одељењима не постоји жеља да ученици оваквим обликом рада истражују и усвајају нова сазнања пронађите друге облике и методе рада за обраду ове наставне јединице. Уџбеник вам омогућава да успоставите квалитетан разговор са ученицима о прочитаном садржају, да сазнате које појмове они већ знају, који су им сасвим непознати, и да их заинтересујете да нове појмове разумеју, усвоје и користе.

Значајан показатељ успешности одржаног часа биће способност ученика да разумеју, тачно објасне и смислено употребљавају појмове који су наведени у ликовно образовним циљевима и задацима часа.

Тако на пример, први задатак на 101. страни уџбеника омогућава да са ученицима разговарате о већини нових појмова. Ако од ученика затражите да када одговарају на питања обавезно користе појмове: *ујџићребна функција љредметџа, занџјска љпроизводња, индусџиријска љпроизводња, дизајн...* на тај начин проверавате да ли су ученици у претходном делу часа ове појмове усвојили – да ли знају да их правилно употребе приликом тумачења конкретних разлика које уочавају у изгледу два приказана ролера, што је налог који им се даје у се у задатку. Други задатак на 101. страни од ученика захтева да начине неколико скица употребних предмета и предложи материјале од којих би се ови употребни предмети израђивали. Пошто ученици нацртају скице покрените разговор (фронтално, по групама или у паровима) у коме ученици говоре о завршеним скицама

употребних предмета. Овај разговор може да обухвати, поред питања о материјалима за израду предмета и употребну функцију предмета, естетска питања, моду – модна кретања (тренд), економску исплативост... Свакако у разматрању ових питања не треба очекивати од ученика на овом узрасту да потпуно логично и тачно одговарају и разматрају сва наведена питања. Важно је да ученици ове појмове разумеју и да покушавају да их смислено примењују у разговору о употребним предметима.

Договорите се за следећи час да ученици донесу бар један употребни предмет мањих димензија (уз дозволу родитеља/старатеља), који ће ученици неоштећене вратити, а о чијим карактеристикама ће се на следећем часу говорити.

Договорите се да ученици на следећи час донесу неколико малих предмета чија је употребна вредност престала – одбачени су, не користе се (налазе се у фиокама, на тавану, у подруму). То могу бити старе играчке или њихови делови, калеси за кола, кутије и сл.

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Обликовање употребних предмета

ТИП ЧАСА: утврђивање

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

Утврђивање појмова:

- *дизајн* (обликовање употребних предмета – делатност у области примењених уметности; примењени уметници су архитекте, графички, индустријски и текстилни дизајнери)
- *дизајнер* (ликовни уметник који планира и црта изглед употребних предмета)
- занатски производ (појединачни, на јединствен начин израђени предмети – уникати урађени према жељи купца)
- *есететски* (*есететичан*) – осећање, смисао за оно што је лепо, смисао за уметност, осећање и укус за лепо
- *индустријска производња* (производња употребних предмета у великом серијама)
- *ујошребни предмети* (предмети које човек користи)
- *ујошребна функција предмета* (корисно деловање или рад који обавља неки предмет)
- *мода* (начин ношења и одевања људи у неком периоду времена, ћуд, укус, обичај)
- *асамблаж* (ликовна дела која настају од одбачених предмета)
- *преобликовање ујошребних предмета* (уметнички поступак у коме се од делова неких употребних предмета гради ликовна целина)
- *асоцијација* – везивање представа на тај начин што једна представа, када се појави, изазива другу (НАПОМЕНА: појам *асоцијација* ученици су упознали када су учили о апстрактним облицима)

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

Испољавање веће осетљивости у разумевању и опажању:

- функција употребних предмета и производа примењених уметности у различитим областима (архитектура, графички, индустријски, текстилни дизајн)
- разлика између занатских и индустријских производа
- поступка обликовања употребних предмета
- поступка преобликовања употребних предмета (стварање *асамблажа*)

Опште васпитни задаци:

- Исти као на претходна два часа.

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

Ученици разумеју и у разговору о употребним предметима и о скицама употребних предмета користе све појмове који су наведени у циљевима и задацима часа (посебно када им се постављају питања које ове појмове садрже). Креативно се изражавају стварајући нове и другачије скице употребног предмета у односу на скицу употребног предмета (насталу на прошлом часу) коју су изабрали као најбољу.

Знају као настају асамблажи и започињу рад на стварању асамблажа који ће довршити следећег часа.

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник (странице 99 – 103), различити употребни предмети, меке жице, канап, лепак, фото апарат(и)...

На првом часу разговарајте о употребним предметима које су ученици донели. Најпре ви прокоментаришите бар два употребна предмета које су ученици донели користећи појмове које очекујете да и ученици у даљем току часа употребљавају. Испитите на табли наважније појмове које сте користили када сте описивали ове употребне предмете. Тражите од ученика да и они користе ове појмове када коментаришу остале употребне предмете.

Посматрајте и поново разговарајте о скицама употребних предмета које су на прошлом часу ученици нацртали. Изложите

најбоље скице на паноу кабинета. Разговарајте са ученицима о њиховим ликовним карактеристикама.

Предложите им да сваки ученик додели скици коју сматра де је најбоља 3 поена, оној која је одмах до ње 2 поена а скици која је на трећем месту 1 поен. После сабирања поена прогласите најуспешнију скицу употребног предмета коју су изабрали ученици.

Затражите да сви ученици начине скицу истог употребног предмета који је приказан на најуспешнијој скици али тако да се на њиховим скицама уочава разлика у изгледу овог употребног предмета (да се разликује у боји, у детаљима, у избору материјала, и сл.).

Направите на табли изложбу ових нових скица и изаберите најбољу. Разговарајте са ученицима шта је утицало да изабрана скица буде најбоља.

На другом часу задајте ученицима да прочитају текст на 102 страни. Затим тражите да упореде уметничка дела која су на овој страни репродукована. Питајте их да ли су репродуковани Пикасови асамблажи употребни предмети или уметничка дела. Предложите им да покушају да одгонетну како су ови Пикасови асамблажи настали (да ли су неки делови ових асамблажа изазвали у Пикасовој машти неке одређене асоцијације – представе које су утицале на настанак ових асамблажа).

Тражите од ученика да на 103. страни покажу репродукције асамблажа које су стварали њихови вршњаци и нека искажу своје мишљење о њима. (Питајте их какву је асоцијацију у машти ученика изазвала слушалица телефона, и да ли је ова асоцијација била значајна за настанак једрилице).

Задајте им да одговоре на оба питања из првог задатка на 103. страни. (Питајте их да ли се питања у овом задатку односе на употребну или естетску функцију сата који је начињен од прућа).

У другом делу часа ставите у картонску кутију све одбачене предмете или њихове делове које су ученици донели. Поделите ученике у неколико група или одредите парове. Насумице извадите по неколико предмета из кутије и дајте их групама (паровима). Тражите да ученици у свакој групи добро осмотре ове предмете и запазе какве асоцијације они изазивају. Нека покушају да помоћу жице, канапа или лепка од ових предмета ”склопе” неки нови облик – да отпочну да стварају *асамблаж*. (Уколико желе ученици могу да додају и преостале предмете из кутије да би употпунили свој замишљени облик).

На крају часа свака група осталим групама кратко представља идеју за свој асамблаж (говоре како је идеја настала, какве су асоцијације – представе запазили да ови одбачени предмети у њима изазивају...).

НАПОМЕНА: Ако на часу користите фотоапарат (или га користе неки ученици који често снимају фотографије) снимите фазе рада у групама током израде ових асамблажа, (то чините и на следеће два часа снимајући и коначан изглед асамблажа). Ове фотографије изложите на школској изложби, на сајту школе...

Договорите се о материјалу који ученици треба да донесу за следећи час (на коме ће наставити да стварају асамблаже). Искуство преобликовања одбачених употребних предмета и стварања асамблажа на овом часу мотивисаће их да следећег часа донесу још разноврснији материјал од кога ће стварати нове, необичне асамблаже.

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Преобликовање употребних предмета: Вежба: Асамблаж

ТИП ЧАСА: утврђивање

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ЧАСА:

Ликовно образовни циљеви и задаци:

Утврђивање појмова:

- *ујошребни предмет, ујошребна функција предмета, асоцијација, асамблаж*
- *преобликовање ујошребних предмета*

Ликовно васпитни циљеви и задаци:

Испољавање веће осетљивости и маштовости у разумевању, опажању и креирању асамблажа преобликовањем употребних предмета.

Опште васпитни задаци:

- *култивисања личности ученика (развијањем способности визуелно опажање и за доживљавање и разумевање бројних облика и појава у ликовној култури: асамблажи – уметничка дела која настају од одбачених предмета)*
- *сазревања и обогаћивања личности (цртање скица употребних предмета и доживљавањем уметничких дела)*
- *омогућавања напредовања ка независности и индивидуалности ученика__ (систематичним и поступним развијањем њиховог обликовног и креативног мишљења)*
- *упознавања ученика са уметничким делима прошлости и са делима савремене уметности*
- *мотивисања ученика за учествовање у културном и уметничком животу школе, места у коме живе...*

ОЧЕКИВАНИ – ПЛАНИРАНИ ИСХОД ЧАСА:

Ученици су креативни и кооперативни при стварању асамблажа који су започели прошлог часа. Са разумевањем користе

појмове: *уџоџребни џредмети, уџоџребна функција џредметиа, асоџијација, асамблаж, џреобликовање уџоџребних џредметиа...* Слободно исказују своје мишљење о свом раду на часовима током школске године и своје мишљење о оцени којој се надају. Слушају мишљење наставника о њиховом раду, исказују своје слагање или недоумице у погледу оцене коју наставник закључује.

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Уџбеник (стрaне 99 – 105, 109), различити употребни предмети, меке жице, канап, лепак, фото апарат(и)...

На првом часу задајте ученицима да од донетих употребних предмета наставе са радом на изради асамблажа који су започели прошлог часа.

Пре него што групе или парови ученика отпочну да дефинитивно спајају употребне предмете затражите да посматрају изгледе облика које спајају и изглед облика које су настали спајањем ових предмета. Нека разговарају о асоџијацијама које се јављају током овог посматрања облика и њихових међусобних односа. (Подсетите их на значење појама *асоџијација*, за који су чули када су учили о апстрактним облицима. Појам *асоџијација* налази се у РЕЧНИКУ МАЊЕ ПОЗНАТИХ РЕЧИ)

Посаветујте их да се определе за ону асоџијацију која им се учини да је најснажнија, и нека даљи рад на стварању асамблажа буде усмерен уважавањем ове асоџијације.

На другом часу, пошто ученици заврше своје асамблаже на столовима кабинета распоредите асамблаже који су настали на овом и на прошлом часу. Разговарајте о новим ликовним искуствима и сазнањима које су ученици стицали на последњим часовима.

На овом часу разговарајте и о вежбама ученика и из претходне наставне целине (Визуелно споразумевање). Кроз разговор о овим вежбама, али и о вежбама које су ученици радили током другог полугодишта сазнајте мишљење ученика о његовом раду и сваком ученику образложите оцену коју закључујете за крај године. (Користите свеску у којој сте бележили запажања о активностима сваког ученика и о свим његовим вежбама).

Похвалите све ученике за све активности и за добре резултате на часовима. Оне који су најбољи предложите за похвале (евентуални и награде).

Предложите ученицима да посете изложбу најкреативнијих ликовних радова насталих током ове школске године коју са ученицима из ликовне секције припремате у просторијама школе.

Посаветујте ученике да током распуста посете галерије, музеје, изложбе, у местима у којима проводе распуст али да не забораве да посете и адресе на интернету које су наведене на крају уџбеника (на 109. страни).

Предложите им да почетком следеће школске године донесу све скице, цртеже, слике и скулптуре које начине током распуста. Ако ликовних радова буде довољно и ако буду квалитетни договорите се да их изложите на првој школској изложби у септембру.

ПРИЛОЗИ

ПЛАН И ПРОГРАМ ЛИКОВНЕ КУЛТУРЕ ЗА 5. РАЗРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

ЛИКОВНА КУЛТУРА

Циљ и задаци:

Циљ васпитно–образовног рада у настави ликовне културе јесте да подстиче и развија учениково стваралачко мишљење и деловање у складу са демократским опредељењем друштва и карактером овог наставног предмета.

Задаци:

- развијање способности ученика за опажање квалитета свих ликовних елемената: линија, облика, боја;
- стварање услова да ученици на часовима у процесу реализације садржаја користе различите технике и средства и да упознају њихова визуелна и ликовна својства;
- развој способности ученика за визуелно памћење и повезивање опажених информација као основе за увођење у визуелно мишљење;
- развијање осетљивости за ликовне и визуелне вредности, које се стичу у настави, а примењују у раду и животу;
- развијање моторичких способности ученика и навике за лепо писање;

- подстицање интересовања и стварање потребе код ученика за посећивањем музеја, изложби, као и за чување културних добара и естетског изгледа средине у којој ученици живе и раде;
- стварање услова да се упознавањем ликовних уметности боље разумеју природне законитости и друштвене појаве;
- омогућавање разумевања и позитивног емоционалног става према вредностима израженим и у делима различитих подручја уметности;
- развијање способности за препознавање основних својстава традиционалне, модерне и савремене уметности.

ПЕТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

- поступно развијање способности ученика за визуелно памћење и предочавање;
- поступно оспособљавање ученика за артикулисано ликовно изражавање упознавањем слободног ритмичког компоновања ликовних елемената: линија, облика, боја;
- поступно оспособљавање ученика за ликовно изражавање у стварању колажа, светлинских објеката и у обликовању и преобликовању употребних предмета;
- даље развијање способности ученика за конструисање, комбинаторику и обликовање;
- проширивање сазнања и искуства ученика у коришћењу различитих материјала и средстава за рад у процесу ликовног изражавања;
- мотивисање ученика на активан однос према актуелним питањима које се односе на заштиту и унапређивање човекове природне и културне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Садржаји програма
Креативност
Медијуми

СЛОБОДНО РИТМИЧКО КОМПОНОВАЊЕ (6+4)

Ритам у структурама природних и вештачких материјала: линија, облика и боја (2)

Опажање ритма линија, боја, облика.

Цртање, сликање, вајање; цртачки, сликарски, вајарски и други материјали; дидактичка и друга очигледна средства.

Слободан и спонтан ритам линија, боја, облика, мрља (2)

Аперцепција.

Цртање, сликање, вајање; цртачки, сликарски, вајарски и други материјали; дидактичка и друга очигледна средства.

Слободно ритмичко компоновање (6 часова вежбање)

ЛИНИЈА (10+8+2)

Непосредно извлачење линија са различитим цртачким материјалима, на различитим подлогама и колажирање (2)

Стварање различитих вредности линија.

Цртање, колаж, графика...

Оловке с меким графитним улошком, папири, тканине; дидактичка и остала очигледна средства.

Својства и врсте линија (2)

Развијање опажања различитих линија у природи.

Цртање; разни цртачки материјали и папири; дидактичка и друга очигледна средства.

Линије у природи (2)

Развој опажања линија у природи.

Цртање; оловке, папири...; дидактичка средства.

Линија као средство за стварање различитих ликовних својстава површина(2)

Перцепција.

Сликање; темпера боје (црна и бела), четке, папири...; дидактичка и остала очигледна средства.

Линија као ивица тродимензионалног тела (2)

Перцепција.

Вајање; глина, глинамол, пластелин...; дидактичка средства.

Линија – вежбање (8)

Линија – естетска анализа (2)

ОБЛИК (14+8 +2)

Природа и њени облици (2)

Перцепција.

Цртање, сликање, вајање, комбиновани поступци; одговарајућа средства и материјали.

Својства – карактеристике облика (2)

Перцепција.

Цртање, сликање, вајање; дидактичка и остала очигледна средства.

Врсте облика (2)

Перцепција.

Цртање, сликање, вајање; дидактичка и остала очигледна средства.

Основни површински и тродимензионални облици (2)

Перцепција.

Цртање, сликање, вајање, комбиновано; одговарајућа средства и материјали.

Величина облика и међусобни однос величина (2)

Перцепција.

Цртање, сликање, вајање одговарајућа средства и материјали.

Груписање облика у равни или простору (2)

Перцепција.

Цртање, сликање, вајање, комбиновано; одговарајућа средства и материјали.

Додиривање, мимиолажење, преклапање, прожимање, усецање (2)

Перцепција.

Цртање, сликање, вајање, графика; одговарајућа средства и материјали.

Облик (8 часова вежбање)

Естетска анализа (2)

ОРНАМЕНТ (2+2)

Својства орнамента: ритмичност, симетричност и прецизност (2)

Игра линијама, површинама и облицима...

Слободан избор; одговарајућа средства и материјали.

Орнамент (2 часа вежбања)

СВЕТЛИНСКИ ОБЈЕКТИ И КОЛАЖ (2+2)

Светлински објекти и колаж (2)

Развој маште.

Слободан избор материјала: разне провидне обојене и необојене фолије, дијапројектори, папири и сл.

Светлински објекти и колаж (2 часа вежбања)

ВИЗУЕЛНО СПОРАЗУМЕВАЊЕ (2+2)

Визуелно споразумевање (2)

Увођење ученика у начине визуелног споразумевања.

Одговарајућа средства и материјали, фотографија, филм, телевизија, видео...

Визуелно споразумевање (2 часа вежбање)

ОБЛИКОВАЊЕ И ПРЕОБЛИКОВАЊЕ УПОТРЕБНИХ ПРЕДМЕТА (4+2)

Обликовање употребних предмета (4)

Аперцепција и перцепција.

Цртање, сликање, вајање; одговарајућа дидактичка средства;
слободан избор разних употребних предмета.

Преобликовање употребних предмета (2 часа вежбање)

ОРИЈЕНТАЦИОНИ ИЗБОР ЛИКОВНИХ ДЕЛА И СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ

I ЦЕЛИНА: СЛОБОДНО РИТМИЧКО КОМПОНОВАЊЕ

Предео, 1961, Стојан Ћелић (1925).

Гравура на стени у Влакомоници.

Акробаткиња, XII век пре нове ере.

Рањена лавица из Ниниве, 650. година пре нове ере.

Ваза Димени.

Ниобида на умору, око 450–440. године пре нове ере.

Минијатура из бугарског рукописа, VII век.

Балчак из Снартемона, VI век.

Жена I, 1950–52, Виљем де Кунинг (1904).

II ЦЕЛИНА: ЛИНИЈА

Дама у плавом, 1937, Анри Матис (1869–1954).

Успење Богородице, Сопотани, око 1260. године.

Гравира на плочи, X–XII века, Кина.

Три мала црнца, Антоан Вато (1684–1721).

Мелинген, 1919, Лајонел Фајнингер (1871–1956).

Завеса се диже, 1923, Макс Бекман (1884–1950).

Опсада Јерусалима, XIII век.

Глава обредне секире, IX–X века.
Кора, архајски период.
Квочка с пилићима, почетак VII века.
Процес у свемиру, 1951, Мата Ечаурен (1912).
Композиција V, 1946, Волс (Алфред Ото Волганг Шуле 1913–1951).

III ЦЕЛИНА: ОБЛИК

Скидање с крста, Донатело (1386–1466).
Сећање, 1906, Иван Мештровић (1883–1962).
Гази Хусрев–бегова медреса у Сарајеву, 1573. година.
Сликарка са стрелцем, Милена Павловић–Барили (1909–1945).
Опера у Паризу, 1862–75, Шарл Гарније (1825–1898).
Микеринос и његова жена, 2600–2480. година пре нове ере.
Фибула из Витаслингена, VII век.
Шлем из Вендела, VII век.
Знак, 1962, Адолф Готлиб (1903).
Диптих св. Гргура.
Епидеурис, око 350 година пре нове ере.
Два стражара V, 1960, Лин Чедвик (1914).
Панел 3, 1914, Василиј Кандински (1866–1944).
Велика Одалиска, Доминик Енгр (1780–1867).
Портрет официра, Константин Данил (1798–1873).
Коњи на пашњаку, 1649, Пол Потер (1625–1654).

IV ЦЕЛИНА: ОРНАМЕНТ

Иницијал из "Келтског јеванђеља", VIII век.
Крчаг из Хубија у Данској.
Св. Пантелејмон, Нерези, 1164. година.

V ЦЕЛИНА: СВЕТЛИНСКИ ОБЈЕКТИ И КОЛАЖ

Вибрација, 1965, Језус Рафаел Сото (1923).

Силберото, 1967, Хајне Мак (1931).
Спацио–динамичке скулптуре, Николас Шефер (1912).

VI ЦЕЛИНА: ВИЗУЕЛНО СПОРАЗУМЕВАЊЕ

Охола грешка, песма Васка Попе (1922).
Илустрација, Тони Рандел.
Соко и Гепард, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

VII ЦЕЛИНА: ОБЛИКОВАЊЕ И ПРЕОБЛИКОВАЊЕ

Прибор за јело.
Кесе.
Фотографски апарати.
Ентеријер.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

При изради овог програма узете су у обзир примедбе и сугестије наставника ликовне културе наставника основне школе, изречене на стручним скуповима и семинарима у оквиру разговора о програмима о настави ликовне културе у основним и средњим школама. Опредељења и ставови комисије за измену и допуну програма ликовне културе у основној школи могу се сажети у следећем:

- смањити укупну оптерећеност ученика тако што ће се нагласити нове технике и материјале у складу са савременим кретањима уметности;
- растеретити важећи програм непримерених садржаја и увећати број часова вежбања.

При изради програма ликовне културе доминантну улогу, поред смерница Министарства просвете и спорта, имала је и следећа чињеница: основно образовање је обавезно за целокупну популацију ученика.

Смисао планирања садржаја програма ликовне културе је да се утврде задаци на сваком часу који би најпотпуније развијали све ликовне способности ученика, нарочито способности које подстичу стварање, као и оне које омогућују стварање. Стога, градиво треба планирати да се постигне:

- виши ниво опажања,
- оспособљеност примања,
- одговарајући ниво разумевања,
- способност поступања.

Врсте плана:

- годишњи план,
- оперативни план рада (полугодишњи, месечни).

Годишњи план рада треба да садржи преглед ликовних целина и број часова предвиђених за одређене садржаје.

Оперативни полугодишњи план рада треба да буде детаљно разрађен и да садржи следеће рубрике: месец; основни циљ и задатак (васпитни и образовни) наставни садржај; облик рада; корелацију са другим предметима; средства и медијуме и примедбе у које се убележавају промене.

Остваривање садржаја

Садржаје програма ликовне културе треба остварити:

1. примањем (учењем), тако што ће ученицима бити омогућено да стичу знања из области ликовне културе, савладавају технолошке поступке ликовног рада у оквиру одређених средстава и медијума и да упознају законитости и елементе ликовног језика;
2. давањем (стварањем) путем подстицања ученика да се изражавају у оквиру ликовних активности и остварују резултате (увек на вишем нивоу култивисање и јачање ликовне осетљивости).

За наставу ликовне културе, на основу садржаја и методичких облика усмерености васпитно–образовног процеса у правцу богаћења дечијег естетског искуства, одређени циљеви и задаци произашли су из ликовне уметности теорије стваралаштва и развојне психологије.

Структуру програма чине:

1. наставни садржаји који се односе на савладавање ликовног језика и упознавања садржаја ликовне културе, познавање дела ликовних уметности и елемената ликовне писмености;
2. креативност – способност да се нађу нова решења за један проблем или нови начини уметничког израза и остварење производа новог за индивидуу (не нужно новог и за друге); претпоставка за подстицање креативности су мотивациони садржаји практичних ликовних активности ученика који обухватају:

- домен ученичких доживљаја;
- домен корелације са другим васпитно–образовним подручјима;

3. ликовни медијуми и средства (коришћење ликовних дисциплина и употреба одређених материјала у обликовању).

Овако конципираним програмом ликовне културе наглашена је усмереност васпитно–образовног процеса у свим његовим временским сегментима – поједини часови, циклуси часова, проблемски кругови оперативних задатака и целине програма узрасних захтева – ка јачању ликовних способности ученика, затим ка богаћењу ликовног језика, а такође ка формирању позитивних навика и богаћењу властите сфере естетског искуства.

Претпоставка подстицања креативности ученика у домену ликовних активности подразумева да мотивациони садржаји буду разноврсни, примерени узрасту и интересовањима ученика. Методске поступке и облике рада наставник конципира усаглашавајући васпитно–образовне задатке (ликовне проблеме) са побуђеним интересовањем ученика да ове задатке прихвати на нивоу самоиницијативе, односно формираној властитој

израженој потреби. У том смислу улога наставника наглашена је у фази избора и дидактичке припреме мотивационог садржаја, док избор теме зависи од суштине ликовног задатка, односно конкретног садржаја којим се ученик мотивише у правцу одређеног ликовног проблема. Проблемски захтеви овог програма имају карактер наставног садржаја, а теме су у служби реализације предвиђених задатака. Али у процесу припремања за рад темама треба посветити посебну пажњу како не би овладале садржајима (што је до сада показала наставна пракса). Као и у многим другим приступима и у овом случају се очекује креативан однос наставника приликом избора тема, зависно од ликовног проблема. Теме треба проналазити у повезивању са другим областима, и то помоћу разговора са ученицима.

У структури садржаја наставног рада које се односе на практичне ликовне активности ученика подразумева се ослањање на шири избор савремених ликовних средстава и медијума, односно савремених ликовно–поетских садржаја и искустава. У том смислу, ликовна осетљивост ученика остваривала би се и као припремљеност за активно учествовање у стварању естетских вредности које захтева наше време и као способност вредновања и критичког односа савременог тренутка. Овакав приступ доприноси непосредности доживљаја ликовног чина и поспешивању имагинативних и креативних могућности ученика, као и методички квалитет у погледу опредељења комисије за измену и допуну програма ликовне културе у основној школи смањењем оптерећености ученика наглашавањем савремених медијума у ликовниј и визуелној уметности у складу са савременим кретањима уметности.

ДОДАТНИ РАД

За додатни рад од V до VIII разреда се опредељују даровити ученици и посебних интересовања за области из предмета ликовна култура, односно за продубљивање и проширивање знања и развијање стваралачког мишљења. То су ученици чија

се даровитост изразити је испољава већ у I, II и III разреду. Такве ученике прате и подстичу наставници разредне наставе и педагошко–психолошка служба школе све до V разреда када се први пут организује додатни рад. Важно је да се додатни рад изводи током целе године, све док траје реализација утврђеног програма. Иако се повремено, из објективних разлога, не организује ова настава, важно је да се рад са даровитом децом не прекида. У том случају треба да се подстичу на самостални рад у другим формама (појачаном индивидуализацијом рада у редовној настави, давањем посебних задатака и ангажовањем у слободним активностима).

Додатни рад је заснован на интересовањима ученика за проширивање и продубљивање умења и вештина. Непосредније активира ученике и оспособљава их за самообразовање, развија њихову машту, подстиче их на стваралачки рад и упућује на самосталност у трагању различитих извора сазнања. Под руководством наставника, ученици у додатном раду самостално бирају одговарајуће медијуме, средства за рад и непосредније излажу свој критичан став према вредностима. Ангазоване ученике стога треба стимулисати (похвале, награде, стипендије за даље школовање) и постепено их уводити у области професионалне оријентације ка широком пољу ликовних делатности. Програмом рада убухваћени су сегменти оријентационих садржаја програма (зависно од могућих интересовања). Битно је да садржаји буду у складу са интересовањима ученика.

Наставник у сарадњи са учеником (евентуално родитељима и школским педагогом–психологом) саставља програм додатног рада. У реализацији програма наставник води разговор, проналази и примењује најпогодније облике и методе рада, пре свега оне које мотивишу ученике. Ученици се самостално опоредљују за рад и неопходно је проценити мотиве који су утицали на њихову одлуку. Наставник треба да прати конкурсе, смотре, такмичења, обавештава и мотивише у правцу одређеног ликовног проблема. и афирмише деље стваралаштво. Подржава

их у раду инсистирајући на формирању збирке радова (мапе) и у сарадњи са родитељима у време наставе води дневник и прати развој детета. Очувањем тежње даровитих ученика ка креативном изражавању, заједно са овладавањем материјалом (развој техничке спретности и сензибилитета), доприноси даљем ликовном образовању.

У том циљу предложене су области које ће се реализовати у додатној настави.

Цртање: постепено обогаћивање појединостима на основу опсервирања или претходним вежбама рада по природи.

Сликање: увођење у бојене вредности процесом рада по природи и илустровању.

Графика: обогаћивање линеарног израза графичких површина, са постепеним свеснијим композиционим решењима.

Уметничко наслеђе

Појам уметничког стварања. Праисторија; праисторија у Југославији (палеолит, мезолит, неолит). Метално доба. Уметност старих цивилизација (Египат, Месопотамија), егејских цивилизација (Крит, Микена). Грчка уметност и грчки споменици на тлу Југославије. Уметност старог Рима. Римске урбане целине на тлу Југославије.

ФИЛМ

Теорија филма

Специјалност филмског језика и начина филмског изражавања; начин снимања – кадар, гро–план, углови снимања, кретање камере; монтажа; технички проблеми филма; технологија развијања филма; идејна страна филма; кратка историја филма; практични задаци – лакши задаци у реализацији.

Практичан рад

Анимирање колаж–техником, анимирање помоћу цртежа, израда краћих документарних филмова.

АРХИТЕКТУРА

Теорија, потреба за обликовањем простора; намена зграда, материјали и технике градње, најосновнији облици у архитектури – стилови у архитектури; савремена архитектура и урбанизам у реализацији архитектонских идеја, упознавање са техничким цртањем – перспектива.

ОБЛИКОВАЊЕ И ЗАШТИТА СРЕДИНЕ

Човек радом мења природу ради задовољавања својих потреба; коришћење енергије и обликовање материјала доводи до отпадака гасовите, течне и чврсте природе који загађују човекову средину. Законитости у екологији; биолошка равнотежа у природи омогућава сталну репродукцију живе природе; односно између биосфере и техносфере због поремећеног односа између репродукције живот света. Ергономија, однос човека – предмет; културне и функционалне вредности човековог рада; главни узроци загађивања средине; недовољна организованост живота и рада на Земљи доводи до нерегулисаног прираштаја становништва; нерационално коришћење енергије и сировина и загађеност човекове средине доводе у опасност опстанак човечанства. Могућност заштите природне човекове средине.

ВАЈАЊЕ

Теоријске поруке

Волумен и простор, општа оријентација у вајарским областима. Функција пластике у архитектури, екстеријеру и ентеријеру.

Декоративна скулптура. Вајарски материјали, тврди материјали, алати и процес рада при изради вајарског рада. Облици и умножавање вајарских радова. Садржаји и идеје у вајарским делима у прошлости и сада.

Практичан рад (могућности избора према варијантама).

Меки материјал – глина, гипс, припрема и израда конструкција и моделовање пуне пластике глином или гипсаном кашом. Наношење глине или гипса. Гипсана каша са успореним везивањем. Финална обрада и сушење радова. Израда једноставних алата за рад. Опремање и чување извајаних радова. Печење глиненних предмета. Коришћење примерених тврдых матерјала који се обрађују поступком одузимања.

Дрво и вајарски радови од дрвета. Пуна пластика у дрвету, рељеф, употреба разноврсних длета, ножева, струга и алата за глачање. Избор дрвета и његова обрада. Кување дрвета, сечење, стругање, глачање, лакирање и патинирање. Опремање и конзервирање вајарских радова.

Вајање у металу. Ковачка обрада метала, вајање метала, обрада металних листића и лима. Сечење метала, спајање (закивањем, лепљењем и варењем), бушење, извлачење и полирање. Заштита од корозије и патинирање. Опремање вајарских радова.

Вајање у везаном гипсу, тврдој глини или одговарајућем камену. Израда свих облика пластике који дозвољава крт материјал (глина, гипс, камен). Коришћење длета, секача, ножа и чекића, брушење, глачање и патинирање. Опрема и чување вајарских радова.

ПЛАСТИЧНЕ МАСЕ

Одливци (гипс, пластика, метал) и умножавање вајарских радова. Припрема калупа, прављење масе за одливке и скидање калупа. Обликовање у пешчаном калупу и обликовање у калупу за пластику. Финална обрада одливака, патинирање и опремање одливака.

КЕРАМИКА

Увод у керамику, својства керамичке глине. Историја керамике, керамички производи, технологија керамике.

Стицање првог искуства у раду са глином.

Мешање, гњечење, додавање и одузимање масе глине.

Пластичне форме.

Испупчење и удубљење форме, пуни и празни простор у разним функцијама (опека са шупљинама и слично).

Елементарно упознавање рељефа и разлика између рељефа и пуне пластике у простору.

Обрада површина, упознавање црта и утискивањем других облика или рељефним додацима.

Израда декоративних и функционалних предмета.

Процес сушења и контрола сушења, слагање – пуњење пећи предметима, надгледње печења, хлађење и пражњење пећи.

Сликање печених предмета. Печење и контролисање печења и сликање глазираних предмета.

Осликавање керамичких плочица емајлом и глазуrom.

Израда калупа и ливење керамичких предмета (брошеви, медаљони, пепељаре и вазе за икебану).

ПРИМЕЊЕНА ГРАФИКА

Основи примењене графике. Коришћење репродуктивне графике у индустрији. Графика у једној боји – нацрт за етикету. Графика у две боје – нацрт за плакат. Графика у више боја – нацрт за насловну страну књиге (скица у колажу).

Графика и графички слог (коришћење графике летрасет–слова).

Графика – скица за поштанску марку. Графика и амбалажа (кутије – нацрт и финални рад).

Плакат – извођење високом штампом. Плакат – нацрт – скица колажом.

ТАПИСЕРИЈА

Историја таписерије: таписерија у средњем веку. Таписерија у 18. и 19. веку. Савремена таписерија. Изражајна средства таписерије.

Техника таписерија. Материјали за ткање; начин ткања: Боје (биљне и минералне) и начини бојења. Практични рад. Израда неколико мањих таписерија у разним техникама.

СЛОБОДНЕ АКТИВНОСТИ

Цртање, сликање, вајање, примењена графика; сценографија; керамика; таписерија; зидно сликарство, визуелне комуникације; историја уметности и теоријско изучавање културног наслеђа народа и народности; праћење савременог ликовног живота (изложбе и друге ликовне манифестације).

Формирање и чување збирки (индивидуалних или заједничких колекција): цртежа, слика, графика, фигура (оригинала или репродукција), вредних ствари (делови ношње, старе пегле, стари сатови итд), интересантних облика из природе (корење, камен итд), уметничких фотографија (црно–белих и у боји).

У току школске године чланови ликовне секције учествују у естетском уређивању школе и њене околине и у припремању и опреми изложби и разних других манифестација у васпитно–образовној организацији у оквиру културне и јавне делатности. Улога наставника је веома значајна у подстицању, окупљању и ангажовању ученика.

ЦРТАЊЕ, СЛИКАЊЕ И ВАЈАЊЕ

Циљ и задаци:

Циљ васпитно–образовног рада овог изборног предмета јесте да додатно подстиче развој и практичних и теоријских знања ученика која су важна за њихово слободно, спонтано и креативно комбиновање ликовних елемената у области: цртања, сликања, вајања, графике, примењених уметности и визуелних комуникација, а у циљу развоја њиховог креативног мишљења.

Ова изборна настава такође:

- омогућава и подстиче развој учениковог спонтног и креативног мишљења у областима ликовне културе;
- омогућава и подстиче ученике на савладавање технолошких поступака ликовног рада у оквиру одређених средстава и медијума;
- мотивише ученике на упознавање основних елемената и закономерности ликовног језика;
- развија способности и веће осетљивости ученика за опажање квалитета свих ликовних елемената: линија, облика, боја;
- ствара услове да ученици на часовима у процесу реализације садржаја користе различите технике и средства и да креативним изражавањем боље упознају њихова визуелна и ликовна својства;
- развија способности ученика за визуелно памћење, за повезивање опажених информација као основе увођења у креативно визуелно мишљење;
- развија већу осетљивост за ликовне и визуелне вредности које се стичу у настави, а примењују у раду и животу;
- развија моторичке способности ученика и навике за лепо писање;

- континуирано подстиче и прати интересовања за посећивањем музеја, изложби и јача потребе код ученика за чување културних добара и естетског изгледа средине у којој ученици живе и раде;
- ствара услова да се упознавањем ликовних уметности боље разумеју природне законитости и друштвене појаве;
- омогућа разумевање позитивног емоционалног става према вредностима израженим у делима различитих подручја уметности;
- развија способности за препознавање основних својстава традиционалне, модерне и савремене уметности.

ПЕТИ РАЗРЕД

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЦРТАЊЕ (12)

Врсте и својства линије (2)

Стварање различитих вредности линија.

Цртање, цртачки материјали, меке оловке, креде, перо, трска, разни цртачки материјали.

Линија као средство за стварање различитих квалитета површина (2)

Перцепција, стварање различитих вредности квалитета површина.

Цртање, цртачки материјали, меке оловке, креде, перо, трска, разни цртачки материјали.

Естетско процењивање (1)

Односи величина (2)

Перцепција, опажање ритма линија, боја, облика.

Цртање, цртачки материјали, меке оловке, креде, перо, трска, разни цртачки материјали.

Лепо писање са калиграфијом (2)

Перцепција, опажање ритма линија, боја, облика.

Цртање, цртачки материјали, обичне оловке са ознаком ”Б”
пљоснато заоштрене оловке, метално перо, туш и перо и
пенкало, разни цртачки материјали.

Компоновање више ритмичких целина у простору (2)

Перцепција, опажање ритма линија, боја, облика.

Цртање, сликање и вајање.

Естетско процењивање(1)

СЛИКАЊЕ (12)

Својства сликарских материјала и подлога (2)

Перцепција.

Сликање и цртање разним сликарским и цртачким
материјалима.

Ритмичко компоновање боја и облика (2)

Перцепција, опажање ритма линија, боја, облика.

Сликање, цртање и вајање, одговарајућа средства и материјали.

Коришћење разних материјала за компоновање (2)

Перцепција.

Сликање, цртање и колаж; одговарајућа средства и материјали.

Визуелно споразумевање (2)

Перцепција линија, боја и облика.

Сликање, цртање и вајање; одговарајућа средства и материјали.

Временски и просторни низови (цртани филм, стрип) (2+1)

Аперцепција, перцепција – асоцијације у низу покретне слике; боје, мрље, цртежи, облици.

Сликање, цртање и вајање; одговарајућа средства и материјали.

Сликање, естетско процењивање (1)

ВАЈАЊЕ (12)

Вајање, врсте вајарског материјала (4)

Перцепција и аперцепција, стварање различитих вредности форме (конвексно, конкавно; отворено, затворено) и чврсти материјали.

Вајање, глина, гипс и остала одговарајућа средства и чврсти материјали.

Везивање тродимензионалних облика у простору (2)

Перцепција и аперцепција.

Вајање, глина, керамичка глина и остала одговарајућа средства и материјали.

Слободно компоновање (2)

Перцепција и аперцепција.

Вајање, глина, керамичка глина, гипс и остала одговарајућа средства и материјали.

Обликовање употребних предмета (ситна пластика, накит) (2+1)

Аперцепција, перцепција.

Вајање, глина, керамичка глина, пластелин, гипс и остала одговарајућа средства и материјали.

Вајање, естетска анализа (1).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Основни разлог за увођење наставног предмета **цртање, сликање и вајање** је недовољан фонд часова на којима даровити и заинтересовани ученици могу да у целости изразе своје креативне потенцијале и тако у потпуности искористе планиране садржаје програма ликовне културе.

Изборна настава одмереним задацима систематично развија различите психичке и ликовне способности ученика, а нарочито оне способности које подстичу њихово индивидуално и креативно изражавање.

Она додатно мотивише ликовне педагоге на усавршавање и примену савремених метода учења (ослањајући се и на савремена искуства дечије психологије) ради подстицања спонтаног и слободног изражавања ученика.

Због тога ова настава омогућава препознавање и развој даровитости ученика и њихових индивидуалних способности и омогућава постепено увођење ученика у област професионалне оријентације ка широком пољу ликовних делатности.

С обзиром да постоје иницијативе за већом подршком даровите деце овим предметом, остворена је могућност да се на време подстиче препознавање ове деце у чему би учествовали родитељи и васпитачи (педагози, психолози) у складу са индивидуалним способностима и њиховом дидактичко–методичком третману.

Изванредна постигнућа или могућности за велика постигнућа углавном се користе под називом даровитост (општи потенцијал) и талентованост (манифестована даровитост), под којима се подразумева бистрина, изузетност, супериорност, бриљантност, способност лаког и брзог учења. У редовним васпитно–образовним институцијама наставник има равноправан дидактичко–методички однос према заинтересованим и талентованим ученицима, ослањајући се на савремена искуства психологије која инсистира на развоју

индивидуалних способности, што се односи и на образовање даровите деце.

Концепција овог изборног предмета посебан нагласак ставља на подршку даровитој деци која имају могућност да продубе знања у оним садржајима који се не могу реализовати у редовно-часовном систему. Стога је за израду овог програма стручна комисија ослонце тражила пре свега у програму обавезног предмета ликовна култура, како би се наставила корелација и прудубила започета реализација садржаја. У реализацији ове наставе треба у складу са могућностима школе и креативностима наставника, инсистирати на већој афирмацији примењених уметности и визуелних комуникација.

Наставници су дужни да прате даровито дете и да га подржавају у раду инсистирајући на формирању збирке радова (мапе) и у сарадњи са родитељима у време наставе воде дневник и прате развој детета. Очувањем тежње даровитих ученика ка креативном изражавању заједно са овладавањем материјалима (развој техничке спретности и сензибилитета) доприноси се даљем ликовном образовању.

Смисао планирања садржаја програма изборног предмета цртање, сликање и вајање је да се утврде задаци на сваком часу који би најпотпуније развијали све ликовне способности ученика, нарочито способности које подстичу стварање, као и оне које омогућују стварање. Стога, градиво треба планирати тако да се постигне:

- виши ниво опажања,
- оспособљеност примања,
- одговарајући ниво разумевања,
- способност поступања.

Врсте плана:

- годишњи план,
- оперативни план рада (полугодишњи, месечни).

Годишњи план рада треба да садржи преглед ликовних целина и број часова предвиђених за одређене садржаје.

Оперативни полугодишњи план рада треба да буде детаљно разрађен и да садржи следеће рубрике: месец; основни циљ и задатак (васпитни и образовни) наставни садржај; облик рада; корелацију са другим предметима; средства и медије и примедбе у које се убележавају промене.

Остваривање садржаја:

Садржаје програма ликовне културе треба остварити:

1. примањем (учењем), тако што ће ученицима бити омогућено да стичу знања из области ликовне културе, савладавају технолошке поступке ликовног рада у оквиру одређених средстава и медијума и да упознају законитости и елементе ликовног језика;

2. давањем (стварањем) путем подстицања ученика да се изражавају у оквиру ликовних активности и остварују резултате (увек на вишем нивоу култивисања и јачања ликовне осетљивости).

За наставу ликовне културе, на основу садржаја и методичких облика усмерености васпитно–образовног процеса у правцу богаћења дечијег естетског искуства, одређени циљеви и задаци произашли су из ликовне уметности теорије стваралаштва и развојне психологије.

Овако конципираним програмом цртања, сликања и вајања наглашена је усмереност васпитно–образовног процеса у свим његовим временским сегментима–поједини часови, циклуси часова, проблемски кругови оперативних задатака и целине програма узрасних захтева – ка јачању ликовних способности ученика, затим ка богаћењу ликовног језика, а такође ка формирању позитивних навика и богаћењу властите сфере естетског искуства.

Претпоставка креативности ученика у домену ликовних активности подразумева да мотивациони садржаји буду разноврсни, примерени узрасту и интересовањима ученика. Методске поступке и облике рада наставник конципира усаглашавајући васпитно–образовне задатке (ликовне проблеме) са побуђеним интересовањем ученика да ове задатке прихвати

на нивоу самоиницијативе, односно формираној властитој израженој потреби. У том смислу улога наставника наглашена је у фази избора и дидактичке припреме мотивационог садржаја, док избор теме зависи од суштине ликовног задатка, односно конкретног садржаја којим се ученик мотивише у правцу одређеног ликовног проблема.

Проблемски захтеви овог програма имају карактер наставног садржаја, а теме су у служби реализације предвиђених задатака. У процесу припремања за рад темама треба посветити посебну пажњу како не би овладале садржајима (што је до сада показала наставна пракса). Као и у многим другим приступима и у овом случају се очекује креативан однос наставника приликом избора тема, зависно од ликовног проблема. Теме треба проналазити у повезивању са другим областима и то помоћу разговора са ученицима.

У структури садржаја наставног рада које се односе на практичне ликовне активности ученика подразумева се ослањање на шири избор ликовних средстава и медијума, односно савремених ликовно–поетских садржаја и искустава. У том смислу, ликовна осетљивост ученика остваривала би се и као припремљеност за активно учествовање у стварању естетских вредности које захтева наше време и као способност вредновања и критичког односа савременог тренутка. Овакав приступ доприноси непосредности доживљаја ликовног чина и поспешивању имагинативних и креативних могућности ученика те је од три елемента у структури програма, креативност, која у ствари значи способност да се нађу нова решења за један проблем или нови начини уметничког израза.

Структуру програма чине:

1. *наставни садржаји* који се односе на савладавање ликовног језика и упознавања садржаја ликовне културе, познавање дела ликовних уметности и елемената ликовне писмености;
2. *креативности* – способност да се нађу нова решења за један проблем или нови начини уметничког израза и остварење производа новог за индивидуу (не нужно новог и за друге), за

коју је предпоставка за подстицање, мотивациони садржаји практичних ликовних активности ученика који обухватају:

- домен ученичких доживљаја,
- домен корелације са другим васпитно–образовним подручјима.

3. ликовни медијуми и средства – коришћење ликовних дисциплина и употреба одређених материјала у обликовању, проширени медијуми.

У структури садржаја наставног рада које се односе на практичне ликовне активности ученика подразумева се ослањање на шири избор савремених ликовних средстава и медијума, односно савремених ликовно–поетских садржаја и искустава. У том смислу, ликовна осетљивост ученика остваривала би се и као припремљеност за активно учествовање у стварању естетских вредности које захтева наше време и као способност вредновања и критичког односа савременог тренутка. Овакав приступ доприноси непосредности доживљаја ликовног чина и поспешивању имагинативних и креативних могућности ученика, као и методички квалитет у погледу опредељења комисије за измену и допуну програма ликовне културе у основној школи смањењем оптерећености ученика наглашавањем савремених медијума у ликовниј и визуелној уметности у складу са савременим кретањима уметности.

Цртање: коришћење свих врста линија како би се постепено обогаћивало линеарно графичко изражавање и богатство појединоста на основу опсервирања или претходним вежбама рада по природи. Неопходно је анализирати перспективе, птичје, жабље, линеарне и инсистирање на прецизносима и детаљу са нагласком на односе величина, пропорције.

Сликање: обогаћивање скале појединих боја и њиховог композиционог односа и увођење у бојене вредности процесом рада по природи и илустровању. Сликарске технике и подлоге.

Графика: обогаћивање линеарног израза графичких површина, са постепеним свеснијим композиционим решењима.

Обрада простора, врсте графичких техника, линорез, дрворез итд.

Вајање: тродимензионално обликовање, основни тродимензионални облици. Волумен и простор, општа оријентација у вајарским областима. Конвексно, конкавно, отворено и затворено, напрегнута и затегнута форма, продор, расцеп, тврда и мека форма. Функција пластике у архитектури, екстеријеру и ентеријеру, примењено вајарство, ситна пластика. Декоративна скулптура, орнамент. Вајарски материјали, чврсти материјали. Алати и процес рада при изради вајарског рада. Облици и умножавање вајарских радова. Садржаји и идеје у вајарским делима у историји уметности.

У реализацији ове наставе треба у складу са могућностима школе и креативностима наставника, инсистирати на већој афирмацији примењених уметности и визуелних комуникација. У овој настави садржаји наставног рада се односе на практичне ликовне активности ученика која подразумева се ослањање на шири избор савремених ликовних средстава и медијума, односно савремених ликовно–поетских садржаја и искустава из области примењених уметности. У том смислу, ликовна осетљивост ученика остваривала би се и као припремљеност за активно учествовање у стварању естетских вредности које захтева наше време и као способност вредновања и критичког односа према савременом тренутку. Стога се препоручују садржаји из области примењене графике и керамике.

Примењена графика: Основи примењене графике. Коришћење репродуктивне графике у индустрији. Графика у једној боји – нацрт за етикету. Графика у две боје – нацрт за плакат. Графика у више боја – нацрт за насловну страну књиге (скица у колажу). Графика и графички слог (коришћење графике летрасет–слова). Графика–скица за поштанску марку. Графика и амбалажа (кутије–нацрт и финални рад).

Плакат–извођење високом штампом. Плакат – нацрт – скица колажом.

Керамика: Увод у керамику. Историја керамике, керамички производи, технологија керамике. Стицање првог искуства у раду са глином. Мешање, гњечење, додавање и одузимање масе глине. Пластичне форме. Конкавне и конвексне форме, пуни и празни простори у разним функцијама (опека са шупљинама и слично).

ЛИКОВНА КУЛТУРА

*Образовни стандарди
за крај обавезног образовања*

Образовни стандарди су дефинисани за следеће области:

- МЕДИЈИ, МАТЕРИЈАЛИ И ТЕХНИКЕ ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ
- ЕЛЕМЕНТИ, ПРИНЦИПИ И САДРЖАЈИ (ТЕМЕ, МОТИВИ, ИДЕЈЕ...) ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ
- УЛОГА, РАЗВОЈ И РАЗЛИЧИТОСТ ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ

Термином визуелна уметност обухваћени су традиционални медији

ликовних и примењених уметности (цртање, сликање, вајање, графика, керамика, костимографија...), савремени медији (телевизија, филм, сви облици дизајна и дигиталне уметности...), архитектура, фолклорна уметност, уметнички занати (ткање, грнчарија, накит, радови у дрвету, папиру и другим материјалима).

У оквиру сваке области развијени су крајњи искази по нивоима, који описују способности, знања и вештине ученика. Они су дефинисани преко кључних компоненти учења: основних знања, стваралачких способности и критичког мишљења.

ОСНОВНИ НИВО

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на основном нивоу.

МЕДИЈИ, МАТЕРИЈАЛИ И ТЕХНИКЕ ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ

У области МЕДИЈИ, МАТЕРИЈАЛИ И ТЕХНИКЕ ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ

ученик/ученица:

разликује и користи (у свом раду) основне медије, материјале

- и технике (цртање, сликање, вајање) визуелних уметности*
- изводи дводимензионалне и тродимензионалне радове*
- описује свој рад и радове других (нпр. исказује утисак)*

ЕЛЕМЕНТИ, ПРИНЦИПИ И САДРЖАЈИ (ТЕМЕ, МОТИВИ, ИДЕЈЕ...) ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ

У области ЕЛЕМЕНТИ, ПРИНЦИПИ И САДРЖАЈИ (ТЕМЕ, МОТИВИ, ИДЕЈЕ...) ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ

ученик/ученица:

- описује свој рад и радове других (нпр. исказује утисак)*

УЛОГА, РАЗВОЈ И РАЗЛИЧИТОСТ ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ

У области УЛОГА, РАЗВОЈ И РАЗЛИЧИТОСТ ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ

ученик/ученица:

- описује разлике које уочава на уметничким радовима из различитих земаља,*

култура и периода

- зна да наведе различита занимања за која су потребна знања и вештине стечени учењем у визуелним уметностима (нпр. костимограф, дизајнер, архитекта...)*

- познаје места и изворе где може да прошири своја знања везана за визуелне уметности (нпр. музеј, галерија, атеље, уметничка радионица...)*

- зна неколико примера примене визуелних уметности у свакодневном животу

СРЕДЊИ НИВО **ЛИКОВНА КУЛТУРА**

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на средњем нивоу.

МЕДИЈИ, МАТЕРИЈАЛИ И ТЕХНИКЕ ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ

У области МЕДИЈИ, МАТЕРИЈАЛИ И ТЕХНИКЕ ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ

ученик/ученица: познаје и користи (у свом раду) основне изражајне могућности

- класичних и савремених медија, техника и материјала визуелних уметности
- образлаже свој рад и радове других (нпр. наводи садржај, тему, карактеристике технике...)

ЕЛЕМЕНТИ, ПРИНЦИПИ И САДРЖАЈИ (ТЕМЕ, МОТИВИ, ИДЕЈЕ...) ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ

У области ЕЛЕМЕНТИ, ПРИНЦИПИ И САДРЖАЈИ (ТЕМЕ, МОТИВИ, ИДЕЈЕ...) ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ ученик/ученица:

- одабира адекватан садржај да би представио неку идеју или концепт
- образлаже свој рад и радове других (нпр. наводи садржај, тему, карактеристике технике...)

УЛОГА, РАЗВОЈ И РАЗЛИЧИТОСТ ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ

*У области УЛОГА, РАЗВОЈ И РАЗЛИЧИТОСТ ВИЗУЕЛНИХ
УМЕТНОСТИ*

ученик/ученица:

- лоцира одабрана уметничка дела у историјски и друштвени контексти

НАПРЕДНИ НИВО

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на најпредном нивоу.

*МЕДИЈИ, МАТЕРИЈАЛИ И ТЕХНИКЕ ВИЗУЕЛНИХ
УМЕТНОСТИ*

*У области МЕДИЈИ, МАТЕРИЈАЛИ И ТЕХНИКЕ ВИЗУЕЛНИХ
УМЕТНОСТИ*

ученик/ученица:

- познаје и користи различите изражајне могућности класичних и савремених медија, техника и материјала визуелне уметности
- одабира адекватна средства (медиј, материјал, технику, поштујући) помоћу којих ће на најбољи начин реализовати своју (одабрану) идеју

*ЕЛЕМЕНТИ, ПРИНЦИПИ И САДРЖАЈИ (ТЕМЕ, МОТИВИ,
ИДЕЈЕ...) ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ*

*У области ЕЛЕМЕНТИ, ПРИНЦИПИ И САДРЖАЈИ (ТЕМЕ,
МОТИВИ,
ИДЕЈЕ...) ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ ученик/ученица:*

- одабира адекватна средства (медиј, материјал, технику, поштујући) помоћу којих ће на најбољи начин реализовати своју (одабрану) идеју

- изводи радове са одређеном намером, користећи основне визуелне елементе и принципе да би постигао одређени ефекат
- користити тачне термине (нпр. текстура, ритам, облик...) из визуелних уметности (примерене узрасту и садржају) када образлаже свој рад и радове других

- уочава међусобну повезаност елемената, принципа и садржаја на свом раду и на радовима других

УЛОГА, РАЗВОЈ И РАЗЛИЧИТОСТ ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ

У области УЛОГА, РАЗВОЈ И РАЗЛИЧИТОСТ ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ

ученик/ученица:

- анализира одабрана уметничка дела у односу на време настанка и према културној припадности (описује основне карактеристике, намеру уметника...)
- описује потребна знања и вештине који су неопходни у занимањима везаним за визуелне уметности
- користити група места и изворе (нпр. библиотека, интернет...) да би проширио своја знања из визуелних уметности
- разуме међусобну повезаност и утицај уметности и других области живота

ЛИТЕРАТУРА:

- Рудолф Арнхајм, Уметност и визуелно опажање, Универзитет уметности, Београд, 1981.
- Рудолф Арнхајм, Прилог психологији уметности, СКЦ Београд, Књижара и Универзитет уметности у Београду, 2003. (есеј "Форма и корисник")
- Мирослав Хузјак, "Даровитост, таленат и креативност у одгојном процесу"; <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/darovitost.htm>
- Богомил Карлаварис, Методика ликовног одгоја 1, Хофбауер, Ријека, 1991

- Карлаварис, Б. (1961) Ликовно васпитање од I до VIII разреда основне школе, приручник, Завод за издавање уџбеника, Београд, п. 352 (више издања)
- Карлаварис, Б., Крагуљац, М.: Развој креативности путем ликовног васпитања, Просвета, Београд, 166
- Ђорђевић, Д. (Душан) Развојна психологија, Дечје новине – Горњи Милановац, 1984
- Мр. Зоран Лаловић: Когнитивне и метакогнитивне стратегије вођења процеса учења;
http://www.zavodzaskolstvo.gov.me/attachments/118_Komunikacijom%20do%20znanja%2008.07.pdf
- Др Александра Јоксимовић, Др Миља Вујачић и Мр Наташа Лалић– Вучетић, Специфичности наставе ликовне културе и потреба за индивидуализованим приступу ученику, НАСТАВА И УЧЕЊЕ, број 2, 2010
- Мр. Саша Дубљанин, Питање избора наставних метода, ПЕДАГОГИЈА бр. 4, 2010
- Проф. др Иван Ивић, Др. Ана Пешикан, Слободанка Антић, Приручник за примену метода активног учења/наставе, Институт за психологију, 2001. године
- Иван Ивић, Ана Пешикан, Слободанка Антић, Водич за добар уџбеник, Платонеум, Нови Сад, 2008
- Дијана Плут, Уџбеник као културно потпорни систем, Завод за уџбенике и наставна средства и Институт за психологију, Филозофски фкултет – Београд, 2003
- Снежана Мирков, Улога метакогнитивних процеса у развоју стратегија учења, Зборник Института за педагошка истраживања УДК 159.953.5 Година XXXVII , Број 1, Јун 2005, Прегледни чланак ISSN 0579–6431 28–44
- Ширли–Дејли Изли, Кеј Мичел, Оцењивање на основу портфолија, Креативни центар, 2004
- ”ВОДИЧ ЗА НАСТАВНИКА ПРЕДМЕТНЕ НАСТАВЕ”
Завод за унапређивање васпитања и образовања:
http://www.zavod.edu.rs/attachments/089_Nastpredmnastavei.pdf